НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 77-78 (17878-79)

2010 чылдың июль 1, четверг

Садар өртээ 6 рубль.

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru

БӨГҮН ИЮЛЬ 1 – РЕСПУБЛИКАНЫҢ ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР ОРГАННАРЫНЫҢ ТУРГУСТУНГАН ХҮНҮ

Байыр чедириишкини

Тываның иштики херектер органнарының хүндүлүг ...жылдакчылары болгаш хоочуннары!

Кайгамчык болуушкун – Тываның милициязының ...ргустунганындан бээр 85 чыл болганы-биле чүректиң ...нызындан чедирген байырывысты хүлээп ап көрүңер!

1925 чылдың июль 1-де Тываның Улусчу-революстуг ...амының ТК-зы Тыва Арат Республиканың эрге-чагырга ...органнарының системазынга чурттуң иштики камгалал ...гелелин тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алганы-...иле республиканың иштики херектер органнарының төөгүзү ...гелээн.

Тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш ...илиция ажылдакчыларынга чугула болгаш харыысалгалыг – ...онтрабанда-биле, албан-дужаалдың кем-херек үүлге-...ишкиннери-биле, мал оорлаар чоруктар-биле демисел ...рудар, Азияның төвүнде бот-догуннаан аныяк күрүнениң ...урүне кызыгаарын камгалаар хүлээлгелер онаашкан.

Чылдар эртип, иштики херектер органнарының тургузуу ...олуттунуп, политиктиг болгаш социал-экономиктиг ...айдалдар үндезини-биле өскерлип турган, ынчалза-даа оларның хамаатыларның эрге-ажыктарын болгаш кем-херек үүлгедиишкиннериниң тыптыр чоруундан күрүнени камгалаар хүлээлгелери чайгылыш чок арткан.

Силер дээрге чиик эвес болгаш ону шилип алганнарга даңгыракка шынчы чорукту, амы-тынга айыыл-ондакты тургузуп кээри-биле холбашкан албан-хүлээлгени күүседип тура, бедик харыысалганы болгаш эрес-дидим чорукту негээр мергежилдиң кижилери-дир силер. Ооң одуругларынга шак ындыг кижилер кезээде турган дээрзин Тываның милициязының төөгүзү бадыткап турар. Тыва Арат Республикадан барган эки турачы дайынчыларның Украинаның Ровно хоорайны хостажып тургаш өлүрткеннерниң аразынга ИХЯ-ның үш ажылдакчызы кирген. 2005 чылдың март 29-та Россияның ИХЯ-зының дужаалын езугаар Тываның тос шагдаа ажылдакчылары: Вячеслав Сааяевич Донгак, Меңги Идам-Сюрюнович Кара-Сал, Салим Константинович Канчыыр-оол, Уран Доржуевич Сат, Шолбан Седен-оолович Сат, Александр Ооржакович Содунам, Дмитрий Александрович Субботкин, Алдын-оол Бичекөкович Хомушку болгаш Александр Кодууевич Чамыян оларның аттарын Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының хуу составының даңзызынче мөңгези-биле киир бижээн.

Албан-хүлээлгезин күүседип тургаш, амы-тынындан чарылган милиция ажылдакчыларынга мөңге тураскаал! Оларның маадырлыг чоруу Ада-чуртка бараан болур ыдыктыг хүлээлгени база катап сагындырар.

Эргим өңнүктер! Силерниң бедик мергежилиңерден база Хоойлуга чайгылыш чок бараан болур чорууңардан бистиң республикага социал-политиктиг болгаш экономиктиг турум чорук, хамаатыларның даартагы хүнге бүзүрелдиг болуру дыка хамааржыр.

Силерниң чиик эвес, ынчалза-даа буянныг күш-ажылыңарга чедиишкиннерни, ниитилелдиң талазындан деткимчени болгаш билчилгени, хамаатыларның хүндүткелин болгаш бүзүрелин, быжыг кадыкшылды, аас-кежиин болгаш кежик-чолду күзедивис!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазы В. ВАЛЬКОВ.
Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Х. МОНГУШ.

Тыва Республиканың Чазаанда

«ЧАЙЫН ШАНААҢ БЕЛЕТКЕ..»

Июнь 29-туң хүнүнде Тыва ...еспубликаның Чазааның ээл-...еглиг хуралы болуп эрткен. ...уралды ТР-ниң Чазааның ...аргазының бирги оралакчызы, ...Р-ниң экономика сайыды С.И. ...ен башкарып эрттирген. ...уралга 21 хүн айтырыын база ...емелде 6 айтырыгны көрген.

Хуралдың бирги хүн айты-...ынга ТР-ниң саң-хөө сайыдының ...ралакчызынга мооң мурнунда Кү-...ненин үндүрүг албанынга ажыл-...лээлгезин чорудуп турган Татьяна ...оржаковна Чыдымны томуйлаа-...ының дугайында көрген.

Дараазында айтырыгга ТР-де ...011-2012 чылдарда биче болгаш ...ртумак хевирниң сайгарлыкчы ...руктарынга күрүне деткимчезин ...диририниң дугайында республика ...ргелиг программазын доктаа-...ырын көрген. Ук программаның ...л сорулгазы – республикада би-... болгаш ортумак хевирниң сай-...рлыкчы черлериниң доктаамал ...кыл-чорудулгазын, сайзыралын ...ндырар болгаш оларның иштинге ...урттакчы чонга немелде ажылчын ...луттарны тургузары. Програм-...аның акшаландырыышкынының ...ити түңү 501 миллион 960 муң ...бль. Ооң иштинде 195 миллион ...0 муң рубль 2011 чылда, а 306 ...иллион 230 муң рубль 2012 чылда ...иңгээдир кылдыр көрдүнген. ...кшаландырыышкынның хөй ...зиин федералдыг бюджеттиң ...заазы ээлеп турар. Программаны ...рутканының түңнелинде биче ...олгаш ортумак хевирниң сай-...рлыкчы черлеринде хаара тут-...нган чурттакчы чоннуң саны 28,0 ...уң кижиден 30,0 кижиге чедир, а ...айгарлыкчы чорукту чорудуп турар ...ерлериниң саны 12200-ке чедир, бүрүткеттинген ажыл чок хамаатыларның санынга дүүштүр 2 муң немелде ажылчын олуттарның хандырылгазын чедип алыры көрдүнүп турар. Бо программа саазын кырынга артып кагбайн, херек кырында ажылдай бээр чүве болза, ажыл чок азы бодунуң бүдүрүлгезин ажыдар дээн кижилерге дыка улуг деткимче болуп болур. Ынчалза-даа «үе көргүзе бээр» дээр болгай.

Хуралдың үшкү айтырыынга РФ-тиң Президентизиниң № 607 Чарлыын езугаар ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының ажыл-чорудулгазының көргүзүглериниң түңнелин кылганының түңнелинде ол талазы-биле эң-не шылгараңгай үш тус чер бот-башкарылга черлери илерээн. Ол дээрге Кызыл хоорай, Улуг-Хем база Каа-Хем кожууннар болган. Бо тус чер бот-башкарылгалар черлериниң ажыл-чорудулгазы эки деңнелде чоруттунуп турар дээрзин хуралга демдеглээн.

ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды П.А. Морозов РФ-тиң Өөредилге болгаш эртем яамызы-биле ТР-ниң Чазааның аразында күрүне болгаш муниципалдыг ниити өөредилге черлериниң озал-ондакка чедирер четкен байдалдыг объектилериниң септелгезин хандырарынга херек федералдыг бюджеттен 7 миллион 710 муң рубль түңнүг субсидия акшаландырыышкынны республиканың бюджединге бээриниң дугайында чөпшээрежилгезиниң төлевилелин таныштырган. Ук документ езугаар Ак-Довурак хоорайның №2 муниципалдыг ниити билиг ортумак өөредилге черин база Өвүр кожууннуң Чаа-Суур ортумак школазын септеп кылырынга ниитизи-биле 848 муң 100 рубль акша көрдүнген. Ак-Довуракта школаның байдалы, шынаплa, озал-ондак чедиририниң кырында келген деп, тудуг-чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыды А.Г. Гришеленок чөпсүнгеш, көрдүнген акшаларның хөй кезии ынаар чардынар деп дыңнаткан. Капитал септелгезинге ынча хөй акша-хөреңги көрдүнген объектилерниң херек кырында септелгезин кандыг деңнелге чорударын тус черлерниң чурттакчылары, оларның хереглекчилери үнелеп көөр боор.

Республиканың электри хандырылгазын чорудуп турар шупту юридиктиг хевирлерниң организацияларының болгаш электри энергиязының хереглекчилериниң күскү болгаш кышкы үеде ажылдаарынга беленин хынаарын ТР-ниң Үлетпүр болгаш энергетика яамызынга дагзып каан доктаалды эдилгелер-биле хүлээп алган. Ук хыналда сентябрь 15-ке чедер. Ол үеге чедир республиканың муниципалдыг тургузугларының чагырга черлери ук доктаалда кииртинген чурум езугаар белеткел паспортун холунга алган турар ужурлуг. Хеп-хенертен дүшкен сооктуң уржуундан, аңаа чогуур үезинде белеткелди чорутпаанының түңнелинде болуп болур хире когаралдар дээш харыысалганы муниципалдыг тургузугларның чагырга органнары бүрүнү-биле чүктээрин оларга сагындырары артык эвес деп, С.И. Тен демдеглээн. Ол ышкаш «Чайын шанааң белетке, кыжын терген септе» дээни ышкаш, кышка белеткелди амдан эгелеп шыңгыы чорудуп эгелээри чугула. Хуралга доктаалдарны хүлээп алган.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Парлалга конференциязы

Июнь 30-де Чазак Бажыңының хуралдаар залынга июль 4-7 хүннеринде Чадаанага болуп эртер «Үстүү-Хүрээ» деп XII бүгү делегейниң дириг хөгжүм фестивалынга хамаарыштыр белеткел ажылдарының дугайында парлалга конференциязы болуп эрткен. Ооң ажылынга ук фестивальдың организастыг комитединиң даргазы,ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак, ТР-ниң культура болгаш туризм сайыды В.О. Донгак, «Үстүү-Хүрээ» деп төлевилелдиң автору, Тываның күрүне филармониязының директору И.Д. Дулуш олар киришкеннер.

Фестивальга киржири-биле АКШ, Греция, Сербия, Украина болгаш Россиядан хөгжүмчүлер кээр.Бир дугаар фестиваль 1999 чылда болуп эрткен.Бо чылгы болуп эртер XII фестивальдың кол сорулгазы – «Үстүү-Хүрээ» тудуун бо күзүн, соок дүшпээнде, доозар дээш ачы-дуза марафонун эрттирери болур. Оон аңгыда Туризм чылынга тураскааткан хемчеглерни база эрттирер. Фестивальга киржип келген хөгжүмчү бүрүзү XX вектиң 30 чылдарында үрегдеттинген ыдыктыг хүрээниң тудуун шалыпкын доозарынга бодунуң үлүг-хуузун киирер. Аңаа чүгле хөгжүмчүлер эвес, кижи бүрүзүнүң, хөй-ниитиниң кичээнгейин база хаара тудар.

Амгы үеде фестивальды организастап эрттирериниң талазы-биле ТР-ниң Чазааның Культура яамызында тургустунган комитеди Чөөн-Хемчик кожууннуң, Чадаана хоорайның чагыргалары-биле кады белеткел ажылдарын кидин түлүк чорудуп турар. Фестивальдың киржикчилериниң болгаш аалчыларының айыыл чок чоруун, орук-транспорт чарыгдалдарын харыылаар тускай комиссиялар тургустунган, оларның чамдыктары бот-тарының ажылын эгелей бергеннер. А бистерден даштыкы чурттарга келген аалчыларга чудувусту көргүспес дээш чүгле быжыг корум-чурумну сагыыры негеттинип турар. Ол хүннерде арага, пиво база шил саваларда суксуннар садыглаарын болдурбас, ээирик байдалдыг хамаатыларны фестиваль болуп турар девискээрже киирбес дээрзин баш удур сагындырып кагза, артык эвес.

Светлана ООРЖАК.

МУҢЧУЛАРНЫ ДЕТКИИРИ-БИЛЕ

● «Тыва Республиканың муңчу малчыны» деп атты кымга тыпсырыл? ●

Июнь 30-де ТР-ниң Чазааның Бажыңынга республика бюджединиң акша-хөреңгизинден муңчу малчыннарның пенсиязынга ай санында немелде төлевирлер дугайында хурал болуп эрткен. Ук хуралды ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.П. Дамба-Хуурак башкарып эрттирген. Аңаа ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика, Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем, Саң-хөө, экономика яамыларының болгаш оон-даа өске албан организацияларның төлээлери киришкен.

Хуралды ажыдып, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыдының оралакчызы С.М. Оюн илеткелди кылган. Сергей Мөңгеевич илеткелинге 2010 чылдың июнь айга чедир байдал-биле алырга, республикада ниитизи-биле 85 муңчу малчын бар. Ол ышкаш кожуун, сумунуң тус-тузунда чеже малчын тодараттынганын демдеглээш, «Тыва Республиканың муңчу малчыны» деп атты тыпсырыбиле муңчу малчынны тодарадырының негелделерин база дыңнаткан. Аңаа кымнарны хамаарыштырарыл?

1. Муңчу малчын — хуу дузалал ажыл-агыйында муң болгаш оон хөй баш шээр малдыг РФ-тиң хамаатызы, хуу кижи.

2. Муңчу малчын — муниципалдыг тургузугнуң ажыл-агый талазыбиле дептеринде муң болгаш оон хөй баш шээр малдыының дугайында демдеглеткен мал ажыл-агыйлыг кижи.

3. Муңчу малчын — мал ажыл-агыйында 3 чылдан эвээш эвес ажылдаан стажтыг болгаш күш-ажыл дептеринче бижидилге кылдынган муниципалдыг тургузугнуң кызыгаарында чурттап турар хой болгаш өшкүзүнүң баш санының өзүлдези эки малчын.

4. Муңчу малчын — хуу дузалал ажыл-агый дугайында ФХ-ниң 7 чүүлүнүң 4 пунктузу езугаар хуу дузалал ажыл-агыйының чорударының хевири 2003 чылдың июль 7-де «Хуу дузалал-ажыл-агыйының дугайында» № 112-ФХ дараазында 2008 чылдың 12.30-де июль 22, 23-те өскерилгелеринде мынча деп бижээн: РФ-тиң субъектилериниң

Ажык чугаа

күрүне эрге-чагыргазының органнары болгаш тус чер бот-башкарылгаларының органнары хуу дузалал ажыл-агыйын деткииириниң хемчээли болгаш чуруму база оларны хандырып турар көдээ ажыл-агый кооперативтери болгаш өске-даа организацияларның хевири, хемчээли болгаш чурумун тодарадыр чогуур программаларының шугуму-биле хуу дузалал ажыл-агыйларны болгаш көдээ чурттакчы черлерниң социал хөгжүлдезин сайзырадырының талазы-биле хемчеглерни боттарының бүрүн эргелериниң кызыгаарынга ажылдап кылыр болгаш боттандырар».

Бо төлевилел езугаар «Тыва Республиканың муңчу малчыны» деп атка республикада баш бурунгаар медээлер езугаар 87 кижи кордап турар. Ооң иштинде ниити даңзыже Кызыл кожууннуң «Кызылская», Бай-Тайганың «Ооруг», Чөөн-Хемчиктиң «Даг ужу» уксаажыдылга ажыл-агыйы кирген. Муңчу малчыннарга хуу дузалал ажыл-агыйлыг малчыннарны хамаарыштырары көрдүнүп турар. Чүге дизе, өске ажыл-агый хевирлеринде элээн хөй кижи киржип турары демдеглеттинген. Ол дээрге дөргүл-төрелдерниң нииты хөреңгизи болуп турар. Бо таварылгада чугаа шээр мал дугайында чоруп турар.

Илеткелдер соонда хуралдың киржикчилери сайгарылгаларны кылгаш, немелделерни киирген. ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Анатолий Партизанович яамыларга ажылды чедир организастап ажылдаарын болгаш немелделерни тус-тузунда киирерин сүмелээн.

Валерия КОНГАР.

Чизе-201

ТИИЛЕК ЧИЛЕРГЕ 7 МУҢ РУБ

Бо чылын Бүг
сияның чурттакчы ч
чизези октябрь 14-т
тябрь 25-ке чедир
чуртка болуп эртер.
республикавыста К
кожууннуң Сизим, То
гаш Тере-Хөл кожуу
Бии-Хем кожууннун
сумузунга чизе авгус
14-ке чедир ажылдап
бээр.

Республикада чарлат
«Бүгү-россияның чурттакч
нуң чизези-2010» мөөрейн
дугаар киржикчилери Ба
кожуунда Хертек Тойбу-Ха
уругларның уран чурулг
лазының өөреникчилери
«Авырал» немелде билиг т
дугайында тускай теле-
дылганы кожууннуң стат
ажылдакчылары-биле тырт
боттарының каналынга үн
«Сылдысчыгаш» солун ч
Тыва Республикага төөг
дугайында материалдарны
дып турар. Ынчангаш мө
идепкейлиг киржиңер: Рос
кайы-даа хоорайларынд
мөөрейге шылгарааннардан
киришкен ийи кижи 7 муң
биле шаңнадыр.

Светлана МУ

Уругларның чайгы дыштанылгазы

ӨРТЕКТЕР, ХАНДЫРЫЛГА АҢГЫ

Школа дооступ, уругларның чайгы дыштанылгазы эгелээн. «Ажы-төлдү каяа дыштандырып алырыл?» дээн айтырыг ада-иени дүвүредип, элээн бодандырганы чугаажок. Шыдалдыг улус ажы-төлүн соңгаар хоорайларже лагерьледип, санаторийлерге дыштандырып, азы харын-даа даштыкы чурттарны көрүп алыры-биле чорудуптар. **А шыдалы кошкак, байдалы берге өг-бүлелерниң уруглары канчаар дыштанып турарыл?** ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының өг-бүле, уруглар болгаш дүрген социал дуза чедирер килдизиниң кол специализи А-Х.В. Хомушку бистиң салган айтырывыска харыыны берген.

— Бо хүнде республикада тус чер бот-башкарылга черлериниң санаашкыны-биле берге байдалдыг деп 85.100 уруг бүрүткеттинген. Оларның чүгле 30 ажыг хуузун чайгы дыштанылга үезинде лагерьлерже чорудары көрдүнген. Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының сан-чурагайлары-биле бо хүнде 1232 уруг үжен лагерьде дыштанып турар. Ол дээрге ада-иези чок, өскүс-чаңгыс, кадыы кошкак, инвалид, милиция учедунда турар болгаш ада-иезиниң хайгааралында турбайн турар уруглар, ажыл-агый чок, ада-иелерниң болгаш чединмес өг-бүлелерниң ажы-төлү-дүр. Олар колдуунда-ла Күш-ажыл яамызынга хамааржыр төптерниң баазазында турар лагерьлерде хаара туттунган. Чижээлээрге, Бай-Тайга кожууннуң «Буянныг» деп хүндүскү салбырның лагеринде амгы үеде 30 уруг турар. Мөңгүн-Тайга кожууннуң суур девискээринден дашкаар «Ак-Хөл» лагеринде база «Растишки» деп хүндүскү салбырында 35 уруг дыштаңып турар.

Июнь 24-те Чагытай хөлдүң эриинде «Байлак» лагери ажыттынган, ында 290 уруг дыштанып турар. Милиция учедунда турар уругларны «Дубинин» лагеринче болгаш санаторлуг кадыкшылга албан черлеринче дыштандырары көрдүнүп турар.

— Байдалы берге өг-бүлениң ажы-төлү чыл санында лагерьлеп дыштаныр бе?

—Чок, ындыг уругларның хөйү-биле оларны хары угда чыл санында дыштандырары болдунмайн турар, өг-бүлениң уруу азы оглу бо чылын бир лагерьже барган болза, дараазында ол-ла лагерьже бистиң шугумувус-биле барып шыдавас. Оон аңгыда социал төптерде хаара туттунган төрел-дөргүлү чок, өскүс-чаңгыс уругларны, септелге үезинде чыттырар черниң чогу-биле, лагерьлерже дыштандырып чорудуп турар бис.

Күш-ажыл яамызы шупту 21 социал төптерни харыылап турар. Ында ниитизи-биле 780 олут бар. 2010 чылда 54 лагерьге 5400 уругну дыштандырар сорулгалыг бис. «Дубинин», «Чагытай», «Орленок» лагерьлеринге бо чылын 700 ажыг уруг дыштаныр.

Яамының бүрүткелинде турар байдалы берге өг-бүлелерниң саны чылдан чылче көвүдеп турары дүвүренчиг. Сөөлгү алды айда безин 11 муң өг-бүле берге байдалдыг деп бүрүткеттинген. Социал ажылдакчыларывыстың кылып чоруткан угаадыглыг ажылының түңнелинде, оларның 30 хуузу кызырылган. Чүгээртээн дээрге-ле, ада-иелер арага-дарылаар чоруун соксадып, ажы-төлүнче кичээнгейин угландыра бээр азы назы четкен уруглары ажылдай бергени-биле өг-бүлезиниң нииты байдалы чүгээртээн деп болур.

Республика чергелиг «Гуманный» социал төвүнүң, «Надежда» интернадының, дыңнаары багай уруглар школазының өөреникчилери чылдың-на «Байлак» лагеринге дыштанып турар.

Бо айтырыг талазы-биле ТР-ниң эмнээшкинниг педагогикалыг болгаш тускай өөредилгелиг ортумак нииты билиг школа-интернадының директору Светлана Николаевна Аракчаа-биле чугаалашкан мен.

— Бисте 2 класстан 9 класска чедир берге байдалга таварышкан уруглар өөренип, чурттап турар. Олар чурттаар оран-сава чок, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерниң уруглары, өскүс-чаңгыс уруглар. Олар бүрүнү-биле күрүне хандырылгазында турар. Өөреникчилерниң чайгы дыштанылгазын чыл санында организастап турар бис. Күш-ажыл болгаш социал политика яамызыбиле дугурушкаш, чылдың-на төрел-дөргүлү чок, бүдүн чыл иштинде интернатка турар уругларны «Байлак» лагеринче чорудуп турар бис. Артканнарын төрелдери чайгы үеде ап алыр, өөредилге эгелей бээрге, катап эккээр. Бо чылын «Байлак» лагеринче — 15, «Чагытайже» 5 уругну чоруткан бис. Чоокта чаа «Чедер» курортунга база элээн каш уруг дыштангаш келген. Аажок сонуургап, чаа эш-өөр тып, ойнап, хөглеп, дыштанып алганынга өөрээн, сагыш ханган чедип келдилер. Чылдың-на ниитизи-биле 25 уруг лагерьлерге дыштанып турар. Лагерьже барбайн турар уруглар база бар, чүге дизе оларның кадыкшыл байдалын көрүп тургаш, шилиир болгай.

Бистиң кол сорулгавыс — өөреникчилеривисти ада-иези, төрел-дөргүлү-биле харылзаазын быжыктырып чоокшуладыры. Чамдык таварылгаларда уругларны школа-интернаттан шуут ап алгаш, кандыг-бир чылдагаан-биле дедир эккеп кааптар. Уругларга ол дыка аар согуг болур. Кым-даа төрелдериниң, ада-иезиниң чанынга чурттаксаар. Чоок улузу ындыг идегелди берипкеш, уругну дедир эккеп кааптарга, олар дыка муңгарааарлар. Чылда үш-дөрт катап ындыг таварылгалар болгулаар. Ынчангаш лагерьлерже путевкаларны артыкшылдыг кылдыр чагыдып турар бис. Эрткен чылын база ийи угбашкыларны төрелдери алыр деп тургаш, келбейн бардылар, өскээр боданы берген хевирлиг.

Кызыл хоорайның №1 школазында беш чыл улай өөреникчилерге «Родник» аттыг лагерь ажылдап турар. Аңаа чылдың-на ада-иезиниң хайгааралы чок, хөй ажы-төлдүг база чедимче байдалы эки өг-бүлелерниң уруглары дыштанып турарлар. Бо чылын лагерьниң бирги сезону июнь 2-ден 23-ке чедир ажылдаан. Аңаа 25 уруглардан тургустунган 6 отряд турган. Хүнде үш катап чемненир. Олар өрт өжүрер кезекче, Алдан-Маадыр аттыг музейже, автошколаже, «Найырал» кинотеатрынче экскурсиялаашкынны кылып, «Кичээнгейлиг — орук!» деп акцияга киржип, аңаа хамаарышкан плакаттарны чуруп белеткээн. Лагерьниң вожатый башкылары (школаның даштыкы дыл болгаш соцпедагог башкылар) уругларга янзы-бүрү мөөрейлерни эрттирип, тиилекчилерни өртектиг бе
биле шаңнаан. Сезон д
турда, уругларның ийи-үш
немепкени өөрүнчүг болган
мага хандыр дыштанып ал
эш-өөрү, башкылары-биле ч
савайн турарын чажырбайн,
чылын албан кээрин ааза
ганнар.

Лагерьниң начальниги Л.
батованың чугаалап турар
ада-иелер ажы-төлүн ла
дыштандырып алыры-бил
акша дадывырны бир се
төлеп каар. Ынаар аъш-че
курсия дээш, оон-даа өске
низас-массалыг чүүлдер
турар. Ийи дугаар сезон авгу
эгелээр.

Уругларның дыштаныл
герьлеринче путевка өртээ ор
биле 8.000 рубль болуп тура
ге байдалга таварышкан ур
ның лагерьге дыштанып, х
чаа эш-өөр тып алыры олар
өөрүшкү болбайн канчаар,
за-даа солун үелер билди
дүрген эртип, катап-ла соо
раңгы бажыңынче, арагалап
лаар ада-иезинче эглип
оларга чүден артык муңга
Чамдык чединмес өг-бүле
ажы-төлү кажан-даа амза
бээни аъш-чемни лагерьг
таныл ап турары чажыт эвес

Бир сезоннуң путевка ө
муң рубль дээрге, өг-бүле
зүнүң «балдыры» күш ч
Ынчалза-даа ажы-төлү дээ
ие чүнү кылбазыл. Ынчанга
иелер, ажы-төлүңерниң кел
зинче сагыштан салып, күр
чедирип турар ачы-дузазын д
чаагай чуртталгаже чүткүп, а
ралдың ак оруунче углаары
күзедим.

Алдынай БАДЫ-

Башкы дугайында чылыг сөстер

КАЙГАМЧЫК КИЖИ-БИЛЕ АЯН-ЧОРУК...

Бир дугаар Кара далайның инде Анапа хоорайның Ясная лянаже өг-бүлем-биле кады 20 ктиң 80 чылдарында чораан мен. удаада 2010 чылдың майның 28--ниң хүннеринде чогаадыкчы дагогика академиязының конференциязынче баар аргалыг болм. Адлер хоорайже кайгамчык жи-биле Кызылдың № 9 гимназының директору Валентина дүрековна Дөмүр-оол-биле раан мен.

Чогаадыкчы педагогика академиязының болгаш «Педагогический стник» солуннуң, школалар дикторларының база школа назыны тпээн уруглар албан черлериниң лээшкини-биле эрттирип турган нференцияже академиктерни, ссия чергелиг янзы-бүрү конрстар лауреаттарын чалаан турн. Ооң темазы — российжи өөрелгениң чаартылгазы, политиказы, казы, технологиязы.

Конференцияга чогаадыкчы дагогика академиязының удурлгазы, педагогика парлалгазының уртукчулары илеткелдерни кылн. Ол ышкаш өөредилге болгаш жизидилге талазы-биле чугула тырыгларның делгем сайгарылзын академиктер, сураглыг эрмденнер база салым-чаяанныг дагогтар чоруткан.

Конференцияның чоруп турар зинде чылдың-на болур «Россияның школазы», «Россияның ргиин уруглар сады», «Академиктиг школа» конкурстарының за Л.И. Рувинский аттыг конрстуң лауреаттары болган школар болгаш уруглар садтарының презентациязы болган. Ооң байырлыг хуралынга тергиинернерниң тергииннеринге дипломнарны тывыскан.

Шаңнатканнарның аразында школа директору, анаа-ла бөдүүн тыва кижи В.Ө. Дөмүр-оол база бар. Мен бистиң гимназиявыстың удуртукчузу-биле 10 ажыг чыл ажылдап чорзумза-даа, бо дег эки чоок билбес турган мен. Бо аян-чорук меңээ хөйнү өөредип, чогаадыкчы чорукче болгаш эртемче орукту ажыдып берген. Хостуг үевисте үргүлчү кады чугаалажыр турдувус. Валентина Өдүрековнаның чуртталгазының төөгүзү дыка солун деп билдим. Ол Тыва АССР-ниң депутады, башкы, өөредилге эргелекчизи, директор дээш, өөредилге шугумунга хөй чылдарда ажылдап келген. Бодунуң кол ажылындан аңгыда, амгы үеде ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутады база. Ие болгаш херээжен кижи болгаш, ооң чуртталгазында өөрүшкү-даа, муңгарал-даа, аас-кежик-даа, чедиишкиннер-даа тургулаан. Валентина Өдүрековна чүгле арга-дуржулгалыг башкы болгаш директор эвес, хөй-ниитиниң идепкейлиг кижизи болгаш академиктиг школаларның академиги. Ол амыдыралдың быжыг туружун тудуп билир болгаш, улуг чогаадыкчы планныг, а ол ышкаш ажы-төлүнүң болгаш уйнуктарының чоргааралы, чөленгиижи. Башкының солун чугаазын дыңнааш, бо бөдүүн, чаагай сеткилдиг удуртукчу, анаа-ла ие кижи дугайында ном бижиир күзел меңээ чайгаар төрүттүнүп келген.

Адлер хоорайда Тывадан делегация.

Ук конференция Сочи хоорайның «Адлер-курорт» санаторлугкурорт каттыжыышкынының баазазынга болуп эрткен. Конкурстар лауреаттарының мындыг улуг конференциялары чылда ийи катап болуп турар. Бо удаада Краснодар крайның «Леонид Изотович Рувинский аттыг чогаадыкчы педагогиканың хөй-ниити академиязы» регионалдыг хөй-ниити организациязының кежигүннериниң ниити хуралы болган. Аңаа академик Л.И. Рувинскийниң (чок апарган) өөнүң ишти Н.А. Некрасова сөс алган. Академияның президентизи кылдыр педагогика эртемнериниң доктору, «Педагогический вестник» солуннуң кол редакторун М.В. Богуславскийни соңгаан.

Конференцияга киришкеш, бодумнуң башкы ажылымга дыка хөйнү билип, демдеглеп алдым. Ынчангаш чаа өөредилге чылында өөренип алган билиимни, чаартылгаларымны ажылымга ажыглаар мен. Ол ышкаш конференцияга илеткел кылган кижилерниң чугаазының тода болгаш билдингирин дыка сонуургадывыс. Мен бодум эге класстар башкызы болгаш, эртемденнерниң чон мурнунга алдынып билирин, бичии-даа артык сөс чок, чижектерни шуптузун амыдыралдан ап киргенин магададым.

Ынчангаш чоннуң солуну «Шын» таварыштыр ТР-ниң Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының сайыды П.А. Морозовка, Кызылдың № 9 школа-гимназиязының удуртулгазынга меңээ Россияның бир чараш булуңу, олимпийжи Сочиге барып, конференцияга киржир арганы бергени дээш улуу-биле четтиргенимни илередип тур мен.

Ю.МАРТ-ООЛ,
№ 9 школа-гимназиязының башкызы.
Кызыл хоорай.

Арга-дуржулга солчулгазы

ШОНЧАЛАЙ

Шончалай — кайгамчык соокка ыдамык үнүш. Дагларның хүнэрек мээстери эрте чазын каранлай бээри билек, бажы хүрең, иш, чоон, ийи адыр бүрүлерлиг ончалайлар үнүп турар. Чанында ртүк, оон аккан суг-даа оларга аптык болбас. Казыптарга адаан дазылы — чуга карттыг бичии рбак ак чемижи бар болур. ирге амданы чигирзиг, чымчак. рус дылда ады «тюльпан одноетковый» дээр. Бо үнүштүң дугаында шинчилел ажылдарын өөреикчилер-биле кылгаш, илеткелрни белеткээш, кичээлдерге кыглап болур.

Класс шагы.
(бешки класстың өөреникчилеринге)

***Темазы:* Тываның кат үнүшри.**

Сорулгазы:

а) өөреникчилерниң кат үнүшр дугайында билиин катаптап, ону стемажыдары;

б) уругларны мөзү-шынарга жизидери;

в) кат үнүштерниң аттарын аас лгаш бижимел чугаага шын кыглап билирин өөредири, сөс рлавырын байыдары.

Кичээлдиң дерилгези: барабан, каттар чуруктары, өреникчилерниң кылган ажылры, викторина.

Чорудуу:

организастыг кезээ:

— чаа материалды ханы билип алырынга белеткел ажылы.

— Уруглар, билиреңер кат үнүштерден адап көрүңерем!

Долаана, чодураа, чыжыргана, инек-караа, киш-кулаа, көк-кат, кызыл-кат, честек-кат, ыт-кады, кызырак-караа.

— Бөгүн бис Тываның кат үнүштери-биле таныжар бис. Тывада чээрби янзы үнүштер үнүп турар. Ам адаваан кат үнүштериңерни «хуулгаазын шөлдү» ойнап тургаш, билип алыр силер. Бирги оюнга киржир өөреникчилер «Тываның каттары» деп викторинаның тиилекчилери, (оларны ойнаар барабан артынче чалаар).

— Черлик хевири эң ховар кат. Ол Тывада кайгамчык байлак Сыстыг-Хем тайгаларында хөйүбиле үнүп турар. А бисте бажыңнар даштында үнүп турарын шинчилел ажылдары бадыткаан. Орус дылда алды үжүктен тургустунган, тыва дылда «мыжыраа» деп адаар. Чүү деп кат-тыр, тывыңар!

МАЛИНА (мыжыраа).

Ойнакчыларга белекчигештерни бээр.

Ийиги оюн.

Киржикчилери «Тываның каттары» деп ребустар тургусканнар, үш өөреникчини барабан артынче чалаар.

Рекламалыг чапсаржыгаш. Ыры «Чыжырганам чаагай».

— Бо кат ботаника эртеминде инек-караа бөлүүнге кирип, ооң хевирлери кылдыр санаттынар. Ол тайга, хемнерниң суглуг уннарынга, шык, чиндиңнээш черлерге үнер. Чүү деп кат-тыр, тывыңар!

КАЗЫЛГАН.

Ойнакчыларга белекчигештерни бээр.

Үшкү оюн.

Ойнакчылары — «Тываның кат үнүштери» деп хол-биле бижээн номчугаш тургусканнар, каттар дугайында ырыларны чыып бижээн тиилекчилер.

— Бо кат бистиң тайгаларывыста үнүп турар, ооң өңү-даа, амданы-даа кижилерге билдингир. Чүү деп кат-тыр, тывыңар!

КАРА-КАТ (черника).

Түңнел оюн.

Үш оюннуң тиилекчилери үнүп келир.

— Суур чоогунда арыгларга чүү деп кат үнерил?

ЧАДАҢ-КАТ (костяника).

Супер оюн.

— Мөңгүн-Тайгада үнүп турар, Алтайдан келген катты тывыңар, уруглар!

ЭЛИК-ДАЯЗЫ.

Тиилекчилерни шаңнаар. Түңнелди үндүрер. Онаалга бээр.

Клара ЭРТИНЕ,
Булуң-Терек ортумак школазының башкызы.

ТЫВА ДЫЛДЫ КАДАГАЛАП...

Улуг-Хемниң чавызааштарынга чурттап-ажылдап чораан түрк дылдыг чоннарның бирээзи тываларла болгай. Делегейде дылын, национал чоргааралын, культуразын оскунган биче буурай чоннар база бар.

Амгы үеде ТКУ-нуң тыва болгаш нийти дыл кафедразының база тыва дылды, тюркологияны ханы өөренип, эртем шинчилелдерин чорудуп турар эртемденнеривистиң кол сорулгазы — эгээртинмес байлак шыгжамырлыг, төөгүлүг аас чогаалдың, төрээн тыва дылывыстың литературлуг хөгжүлдезин улам быжыглап, дылывысты кадагалап хөгжүдери болур.

Тыва дылды болгаш литератураны шинчилеп, дыл талазы-биле тускай эртемниг тыва кадрларны белеткээн эртемденнеривис, башкыларывыс К.Х. Оргуну, эң баштайгы тыва профессор Ш.Ч. Сатты, Е.Б. Салзынмааны, К.Б. Мартоолду, А.Ч. Кунааны, Х.С. Алдыноолду кайын уттур бис, оларның ажыл-ижин уламчылап чоруур салгалдары хөй.

Бай-Тал ортумак школазының тыва дыл болгаш литература башкылары Сайлыкмаа Доос, Алефтина Дамбый, Шончалай Чүлдүм-оол тыва дыл болгаш тыва чогаалдың башкылаашкынын чогуур деңнелде чорудуп, үстүнде адаан башкыларындан алган билиин, арга-дуржулгазын хүн бүрүде ажыл-ижинге ажыглап чоруурлар. Кожуун чергелиг «Чылдың башкызы—2009» деп мөөрейге Сайлык Доос ийиги черни ээлээн. Ол «Тиилелге», «Кызыл кош» болгаш «Тыва литературада шүлүглелдерниң ужур-утказы» деп темаларга номчулгаларны кылган. Шончалай Чүлдүм-оол «Чурт-шинчилел музейлериниң материалдарын тыва чогаалга ажыглаарының утка-шынары» деп темага илеткелди кылгаш, тыва дыл башкылары-биле арга-дуржулгазын солушкан.

Бо аныяк башкыларның кайызының-даа боттарының кичээлдеринге өөреникчилерни аас чогаалды чыып бижииринге, эртем-шинчилел ажылдарын кылырынга өөредип турары өөрүнчүг. Ынчангаш аныяк салгалга моон-даа соңгаар улуг-улуг чедиишкиннерни, тывынгыр чорукту башкызы мен «Шыным» таварыштыр күзедим.

Делег-оол БАРААТ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле А.А. Канданны шаңнаарының дугайында

Республикада хоойлу-дүрүмну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга салыышкыны база иштики херектер органнарынга үр чылдарда төлептиг ажылдааны дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле** Тыва Республиканың Иштики херектер яамызының криминалдыг милициязының начальниги, Тыва Республиканың иштики херектер сайыдының бирги оралакчызы **Аяс Арзыланович Канданны** шаңнаар.

Кызыл хоорай.
2010 чылдың июнь 18
№ 103

Медицина ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр Тыва Республиканың кадык камгалалының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Республиканың кадык камгалалының сайзыралынга киирген үлүг-хуузу база хөй чылдарда шылгараңгай ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле** Кызылдың муниципалдыг № 1 божудулга бажыңының акушер-гинеколог эмчизи **Мария Антоновна Межекейни** шаңнаар.

Республиканың кадык камгалалының сайзыралынга киирген үлүг-хуузу база хөй чылдарда шылгараңгай ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** кадык камгалалының «Республиканың бичии уруглар эмнелгези» күрүне албан чериниң херелдер-биле диагностика салбырының ультразвук-биле диагностика эмчизи, медицина эртемнериниң кандидады **Вячеслав Хавыяевич Кашпык-оолга** тыпсыр.

Республиканың кадык камгалалының сайзыралынга киирген үлүг-хуузу база хөй чылдарда шылгараңгай ажылы дээш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Республиканың кадык камгалалының сайзыралынга киирген үлүг-хуузу база хөй чылдарда шылгараңгай ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле:**

кадык камгалалының муниципалдыг «Эрзин кожууннуң төп эмнелгези» албан чериниң педиатр эмчизи **Алдын-кыс Александровна Буренни;**

кадык камгалалының муниципалдыг «Эрзин кожууннуң төп эмнелгези» албан чериниң халдавырлыг аарыглар салбырының эмчи сестразы **Антонина Чырандаевна Лагбужапты;**

кадык камгалалының муниципалдыг «Чеди-Хөл кожууннуң төп эмнелгези» албан чериниң кол эмчиниң организас-медотиктиг ажыл талазы-биле оралакчызы **Надежда Кыс-ооловна Монгалбинни;**

кадык камгалалының «Республиканың бичии уруглар эмнелгези» күрүне албан чериниң реанимация болгаш интенсивтиг терапия салбырының улуг эмчи сестразы **Светлана Даваавна Сатты;**

кадык камгалалының «Республиканың бичии уруглар эмнелгези» күрүне албан чериниң № 3 халдавырлыг-соматика салбырының бичии уругларның эндоскопист эмчизи **Владимир Григорьевич Цыганковту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 17
№ 101

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Ч.Д. Успунга тыпсырының дугайында

Республиканың кадык камгалалының сайзыралынга киирген үлүг-хуузу база хөй чылдарда шылгараңгай ажылы дээш **«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** республиканың кадык камгалалының күрүнениң «Туберкулезка удур диспансер» албан чериниң эмчи сестразы **Чечек Даржаaевна Успунга** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 9
№ 98

«Тыва Республиканың Улустуң башкызы» хүндүлүг атты В.Д. Иргитке тыпсырының дугайында

Республиканың улус өөредилгезинге адырынга үр чылдарда үре-түңнелдиг күш-ажылы дээш **«Тыва Республиканың Улустуң башкызы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууннуң Тээли суурда муниципалдыг албан чери Уругларның немелде өөредилгезинге төвү «Авыралдың» директорунга **Виктор Данзыевич Иргитке** (мөчээн соонда) тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 80

Тываның Россияның эртемнер академиязының Сибирьде салбырының бойдус курлавырларын комплекстиг шиңгээдириниң талазы-биле институдунуң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Эртем адырынга ачы-хавыяазы болгаш үр чылдарда төлептиг күш-ажылы дээш **«Тыва Республиканың алдарлыг эртем ажылдакчызы» хүндүлүг атты** улуг эртем ажылдакчызы, Россия Федерациязының алдарлыг чаартыкчызы **Николай Владимирович Бурдинге** тыпсыр.

Эртем адырынга ачы-хавыяазы болгаш үр чылдарда төлептиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле:**

геолого-минералогия эртемнериниң кандидады, директорнуң оралакчызы **Андрей Александрович Монгушту;**

геолого-минералогия эртемнериниң кандидады, улуг эртем ажылдакчызы **Сергей Григорьевич Прудниковту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 79

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле И.В. Никольскийни шаңнаарының дугайында

Москва хоорайда Тыва Республиканың Бүрүн эргелиг төлээ чериниң бажыңын озалондак чок ажыглаарын хандырар талазы-биле үр чылдарда кызымаккай күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** «Москва хоорайда Тыва Республиканың Бүрүн эргелиг төлээ чериниң ажыл-агый эргелели» күрүне албан чериниң слесарь-электромонтажниги **Игорь Владимирович Никольскийни** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 78

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты В.Б. Ооржакка тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырынга ачы-хавыяазы, үр чылдарда кызымаккай күш-ажылы дээш **«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** «Найысылал» ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу **Владимир Борашович Ооржакка** тыпсыр.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 77

Иштики херектер яамызының милицияның онза сорулгалыг отрядының Тыва Республика талазы-биле ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың иштики херектер органнарында үр чылдарда кызымаккай күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле** милицияның улуг прапорщиги, дайынчы-милиционер **Сергей Каадыр-оолович Тувакты** шаңнаар.

Иштики херектер органнарынга шылгараңгай күш-ажылы болгаш албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүседип чорууру дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** милицияның капитаны, улуг инспектор-дежурный **Юрий Очур-оолович Кужугетти;**

Халажылгада милицияның улуг лейтенантызы, отрядтың хоочуну **Артур Маадыр-оолович Монгушту** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 76

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле В.М. Тырышкинаны шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың кадык камгалал адырынга үр чылдарда кызымаккай күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле** кадык камгалалының күрүне албан чери «Медицина профилактиказының республика төвүнүң» фельдшери **Валентина Макаровна Тырышкинаны** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 75

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл д[...] медаль-биле С.К. Серенот[...] шаңнаарының дугайынд[...]

Чоннуң кадыын камгалаарынга [...] ачы-хавыяазы база шылгараңгай күш[...] дээш **Тыва Республиканың «Шылга[...] күш-ажыл дээш» медалы-биле** Ты[...]публиканың кадык камгалалының ал[...] ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочу[...]**нислав Кужугетович Серенотту** ша[...]

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 74

Тыва Республиканың Чазаа[...] Даргазының Хүндүлел бижи[...] М.К. Ондарны шаңнаарын[...] дугайында

Өөредилге адырынга чедип ал[...] диишкиннери база үр чылдарда [...]раңгай күш-ажылы дээш **Тыва Рес[...]каның Чазааның Даргазының Хү[...] бижии-биле** Тыва Республиканың[...] Хемчик кожууннуң муниципалдыг өө[...] албан чери «Хөндергей ортумак[...] өөредилге школазының» орус дыл [...] литература башкызы **Марта Кызыл-о[...] Ондарны** шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№ 73

Тыва Республиканың Чаза[...] Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сай[...] С.В. Плаховтуң эки туразы-биле халашканының дугайынд[...]

1. 2003 чылдың декабрь 31-де «Тыва Республиканың Чазааның дугайында» № 95 УХ-2 Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 6 чүүлүнүң 4 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыды **Сергей Владимирович Плаховтуң** эки тура-биле халашканын хүлээп алыр.

2. Бо Чарлык ат салган хүнден эге[...] кирер.

Тыва Республиканың Чаза[...] Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 16 № 100

Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле[...] сайыдының дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 2 кезээниң «ж» пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың юстиция херектериниң талазы-биле сайыдынга **Шолбан Чыргал-оолович Монгушту** томуйлаар.

2. Бо Чарлык ат салган хүнден эге[...] кирер.

Тыва Республиканың Чаза[...] Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың июнь 18 № 102

2007 чылдың декабрь 26-да Тыва Республиканың Чазааны[...] Даргазының «Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болга[...] аныяктар политиказының яамызынга, Тыва Республиканың [...] ажыл болгаш социал политика яамызынга азырал болгаш[...] хайгаарал талазы-биле бүрүн эргелерни тыпсырының дугай[...] № 239 Чарлыынга өскерилгелер кииреринин дугайында

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 21-де «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының тургузуунуң дугайында» №95 болгаш 2009 чылдың декабрь 7-де «2010 болгаш дараазындагы чылдарда Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне органнарының эң үстүкү санын бадылаарының дугайында» №267 чарлыктарынга дүүштүр, а ол ышкаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга назы чепестерге хамаарыштыр азырал болгаш хайгаарал талазы-биле ажыл-чорудулганы организастаар болгаш боттандырар талазы-биле күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин тывысканы-биле холбаштыр **доктаадырым болза:**

1. 2007 чылдың декабрь 26-да Тыва Республиканың Чазааның Даргазының «Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга, Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш [...] политика яамызынга азырал [...] хайгаарал талазы-биле бүрүн эрг[...] тыпсырының дугайында» №239 Чар[...] 2 пунктунуң ийиги абзазын күжүн ч[...] деп санавышаан, өскерилгелерни к[...]

2. Тыва Республиканың Өөре[...] эртем болгаш аныяктар политика[...] яамызы бо Чарлык күштүг болуп [...] хүнден бир ай хуусаа дургузунд[...] Республиканың Өөредилге, эртем [...] аныяктар политиказының яамы[...] тургузуунга өскерилгелер кииp[...] дугайында Тыва Республиканың Ча[...] доктаалының төлевилелин ажылдап [...]

3. Бо Чарлык аңаа ат салган [...] эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чаза[...] Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай,
2010 чылдың июнь 9
№95.

Тыва Республиканың девискээринге күрүнениң арга-ары[...] контролюн болгаш хайгааралын боттандырар талазы-биле Т[...] Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүн[...] комитединиң күрүне хүлээлгезин күүсединиң талазы-би[...] административтиг регламентизин бадылаарының дугайын[...]

Россия Федерациязының Арга-арыг кодекизиниң 83 чүүлүнүң 10 кезээниң 3.1 пунуктузунга, 83 чүүлүнүң 8 кезээнге, 2005 чылдың ноябрь 11-де Россия Федерациязының Чазааның «Күрүне хүлээлгелерин күүсединиң (күрүне ачы-дузазын [...]риниң) административтиг регламент[...] ажылдап кылырының болгаш бадыла[...] чурумунуң дугайында» №679 докта[...] дүүштүр **доктаадырым болза:**

Тыва Республиканың девискээринге …нениң арга-арыг контролюн болгаш …аралын боттандырар талазы-биле Тыва …убликаның Арга-арыг ажыл-агый тала…иле күрүне комитединиң күрүне хүлээл… күүседириниң талазы-биле мында кош… административтиг регламентини …лаар.

2. Бо Чарлыкты «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

3. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2010 чылдың июнь 18 №105.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2010 чылдың июнь 18-те №105 Чарлыы-биле бадылаттынган

…ыва Республиканың девискээринге күрүнениң арга-арыг контролюн …лгаш хайгааралын боттандырар талазы-биле Тыва Республиканың Арга-…рыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединиң күрүне хүлээлгезин күүседириниң талазы-биле административтиг регламентизи

Нити чүүлдер

… Тыва Республиканың девискээринге …нениң арга-арыг контролюн болгаш …ааралын боттандырар талазы-биле Тыва …убликаның Арга-арыг ажыл-агый …зы-биле күрүне комитединиң күрүне …элгезин күүседириниң талазы-биле …инистративтиг регламентизи (моон …аар—административтиг регламент дээр) … Республиканың девискээринге арга-…га күрүне контролюн болгаш хайгаа…ын боттандырар талазы-биле күрүне …элгезин Тыва Республиканың Арга-арыг …л-агый талазы-биле күрүне комитединиң …едириниң талазы-биле хуусаазын бол…көделиишкиннериниң (административтиг …л-чорудулгазының) дес-дараалашкаан …радып турар.

… Күрүне хүлээлгезиниң күүселдезин …азында чүүлдерге дүүштүр чорудар:

…оссия Федерациязының арга-арыг …екизинге (Россия Федерациязының …лужудулгалар чыылдазы, 2006, № 50, …278; 2008, № 20, ар. 2251; № 30, ар. 3597; …0, ар. 3599, № 30, ар. 3616, № 52, ар. 6236, …, № 11, ар. 1261, № 29, ар. 3601, № 30, ар. …, № 52 (1к.), ар. 6441);

…оссия Федерациязының администра…иг чурум хажыдыышкыннарының дуга…да кодекизинге (Россия Федерация…ың хоойлужудулгалар чыылдазы, 2002, … ар.1, № 18, ар.1721, № 30, ар. 3029, № 44, …295, ар.4298; 2003, № 1, ар.2, № 27, ар. …, ар. 2708, ар. 2717, № 46, ар. 4434, ар. …, № 50, ар. 4847, ар. 4855, № 52, ар. 5037; …, № 19, ар. 1838, № 30, ар. 3095, № 31, ар. …, № 34, ар. 3529, ар. 3533, № 44, ар. 4266; …, № 1, ар. 9, ар. 13, ар. 37, ар. 40, ар. 45, № …р. 762, ар. 763, № 13, ар. 1077, ар. 1079, № …р. 1484, № 19, ар. 1752, № 25, ар. 2431, № …р. 2719, ар. 2721, № 30, ар. 3104, ар. 3124, …131, № 40, ар. 3986, № 50, ар. 5247, № 52, …574, ар. 5596; 2006, № 1, ар. 4, ар. 10, № 2, …72, ар. 175, № 6, ар. 636, № 10, ар. 1067, № …р. 1234, № 17, ар. 1776, № 18, ар. 1907, № …р. 2066, № 23, ар. 2380, ар. 2385, № 28, …2975, № 30, ар. 3287, № 31, ар. 3420, ар. …2, ар. 3433, ар. 3438, ар. 3452, № 43, ар. …, № 45, ар. 4633, ар. 4634, ар. 4641, № 50, …5279, ар. 5281, № 52, ар. 5498; 2007, № 1, …21, ар. 25, ар. 29, ар. 33, № 7, ар. 840, № 15, …1743, № 16, ар. 1824, ар. 1825, № 17, ар. …, № 20, ар. 2367, № 21, ар. 2456, № 26, ар. …9, № 30, ар. 3755, № 31, ар. 4001, ар. 4007, …4008, ар. 4015, № 41, ар. 4845, № 43, ар. …4, № 46, ар. 5553, № 49, ар. 6034, ар. 6065, …0, ар. 6246; 2008, № 10, ар. 896, № 18, ар. …, № 20, ар. 2251, ар. 2259, № 29, ар. 3418, …0, ар. 3582, ар. 3601, ар. 3604, № 45, ар. …, № 49, ар. 5738, ар. 5745, ар. 5748, № 52, …5235, ар. 6236, ар. 6248; 2009, № 1, ар. 17, …, ар. 777, № 19, ар. 2276, № 23, ар. 2767, …6, ар. 3120, ар. 3122, ар. 3131, ар. 3132, № …ар. 3597, ар. 3599, ар. 3635, ар. 3642, № …ар. 3739, № 45, ар. 5265, ар. 5267, № 48, …5724, ар. 5755, № 52 (1к.), ар. 6406, ар. …2; 2010, № 1, ар. 1, № 11, ар. 1169, ар. 1176);

…2008 чылдың декабрь 26-да «Күрүне …тролюн (хайгааралын) болгаш муници…дыг контрольду боттандырып тура, юри…тиг черлерниң болгаш хуу сайгар…чыларның эргелерин камгалаарының …айында» №294-ФХ Федералдыг хоойлуга …ссия Федерациязының хоойлужудулга… чыылдазы, 2008, №52, ар. 6249; 2009, №18, …2140, №29, ар.3601, №48, ар.5711, №52 (1 …ар. 6441);

…2006 чылдың май 2-де «Россия Федера…зының хамаатыларының дилеглерин …гарып көөр чурумунуң дугайында» №59-… Федералдыг хоойлуга (Россия Федера…зының хоойлужудулгалар чыылдазы, …6, №19, ар.2060);

…2007 чылдың июнь 22-де Россия Федера…зының Чазааның «Күрүнениң арга-арыг …тролюн болгаш хайгааралын боттанды… дугайында Дүрүмнү бадылаарының …айында» №394 доктаалынга ((Россия Федерациязының хоойлужудулгалар чыылдазы, 2007, №27, ар.3282; 2009, №10, ар.1224; 2010, №14, ар.16530;

2007 чылдың май 8-те Россия Федерациязының Чазааның «Арга-арыг хоойлужудулгазын хажытканының түңнелинде арга-арыгга чедирген когаралдың хемчээлин санаарының дугайында» №273 доктаалынга;

2009 чылдың июль 23-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитединиң дугайында дүрүмнү болгаш ооң тургузуун бадылаарының дугайында» №361 доктаалынга («Тувинская правда», 2009, август 22);

2009 чылдың сентябь 8-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитединиң болгаш ооң чагыргазында Тыва Республиканың девискээринге күрүне контролюн болгаш хайгааралын боттандырып турар күрүне албан черлериниң (лесничестволарның), албан-дужаалдыг кижилериниң даңзызын бадылаарының дугайында» №439 доктаалынга;

Бо Административтиг регламентиге.

3. Күрүне албан-хүлээлгезин Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының талазы-биле күрүне комитеди (моон соңгаар—ТР-ниң Аргакүрком дээр) күүседир, а ол ышкаш ТР-ниң Аргакүркомунуң чагыргазында турар күрүне албан черлери—лесничестволар (моон соңгаар—лесничестволар дээр) бо административтиг регламентиде доктаадып тургускан чурум езугаар ону боттандырып болур.

4. Күрүне хүлээлгезин күүседип турар үеде ТР-ниң Аргакүркому күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнары-биле, оларның девискээр органнары-биле, Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары-биле, тус чер бот-башкарылга органнары-биле, а ол ышкаш организациялар-биле болгаш хамаатылар-биле кады ажылдаар.

5. Күрүне хүлээлгезин күүсеткениниң түңнелдери-биле тургузар чүүлдер:

1) хыналда актызын;

2) илереттинген хажыдыышкыннарны (хажыдыышкыннар илереттинген таварылгаларда) чайладыр дугайында сагындырыгны;

3) херек талазы-биле административтиг чурум хажыдыышкынының дугайында доктаалды азы тодарадылганы;

4) административтиг чурум хажыдыышкыннарынга байдалдар тургузуп, ону кылырынга идиг берип турар чылдагааннарны чайладыр талазы-биле хемчеглер алыр дугайында киирген сагындырыгны;

5) арга-арыг хоойлужудулгазын хажыткан дугайында бижимел билдириишкинни;

6) арга-арыгга чедирген когаралды тыртар дугайында негелде билдириишкинни.

6. Хыналда чорудуп турар үеде илереттинген хажыдыышкыннар хамаатыларның амы-тынынга болгаш кадыкшылынга хора чедирериниң, дириг амытанга, үнүштерге, долгандыр турар хүрээлелге, күрүнениң айыыл чок чоруунга хора чедирериниң, бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарны тургузарының дорт айыылын тургузуп турар азы ындыг когарал чедиртинген болза, когарал чедирерин болдурбас азы ону чедирерин соксадыр талазы-биле хемчеглерни ТР-ниң Аргакүркому алыр.

7. Бир эвес күрүне хүлээлгезин күүседиринге ТР-ниң Аргакүркомунче хамаатыларның, юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчыларның дыңнадыглары, күрүне эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының, массалыг информация чепсектериниң (моон соңгаар—дыңнадыкчы дээр) медээлери барымдаа болган болза, күрүне хүлээлгезин күүсеткениниң түңнелдерин дыңнадыкчыга 2006 чылдың май 6-да «Россия Федерациязының хамаатыларының дилеглерин сайгарып көөрүнүң чурумунуң дугайында» №59-ФХ Федералдыг хоойлуда доктаадып тургускан чурум езугаар чорудар.

8. Күрүне хүлээлгезин күүседип турар үеде Россия Федерациязының хамаатылары, даштыкы хамаатылар, кайы-даа чурттуң хамаатызы эвес кижилер, юридиктиг черлер, хуу сайгарлыкчылар, күрүне эрге-чагырга органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, массалыг информация чепсектери дыңнадыкчылар болур.

Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр ындыг эргелиг азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле доктаадып тургускан чурумун езугаар тывыскан чурум езугаар күрүне хүлээлгезин күүседип турда, оларның өмүнээзинден хөделиишкин кылыр бүрүн эргелерлиг тус-тус кижилер болгаш юридиктиг черлер айыттынган дыңнадыкчыларның өмүнээзинден хөделип болур.

II. Күрүне хүлээлгезин күүседириниң чурумунга негелделер

9. Күрүне хүлээлгезин күүседир чурум дугайында медээ киирер черлер болза:

1) ТР-ниң Аргакүркомнуң азы лесничествонуң турар черинче (турар черниң, почта адрезиниң дугайында, телефоннарының дугаарларын болгаш лесничествонуң ажылдаар графигин бо административтиг регламентиниң № 2 капсырылгазында киирген);

2) телефон харылзаазын, электроннуг медээни ажыглавышаан;

3) нити ажыглалдың информация-телекоммуникация четкилеринге (ооң иштинде Интернет четкизинге) киирбишаан, массалыг информация чепсектеринге парлатпышаан.

10. ТР-ниң Аргакүркомунуң турар чериниң, электроннуг почтазының адрезиниң, ажылдаар графигиниң болгаш харылзажыр телефоннарының дугайында медээлер:

1) ТР-ниң Аргакүркомунуң турар чери: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1»б».

2) электроннуг почтазының адрези: gkil17@hxt. ru;

3) РТ-ниң Аргакүркомунуң ажылдаар графиги:

Понедельник	8-00 шактан	17-00 шакка чедир
Вторник	8-00 шактан	17-00 шакка чедир
Среда	8-00 шактан	17-00 шакка чедир
Четверг	8-00 шактан	17-00 шакка чедир
Пятница	8-00 шактан	17-00 шакка чедир
Дүштеки чапсар	12.00-дан	13.00 чедир
Суббота	Дыштаныр хүн	
Улуг-хүн	Дыштаныр хүн	

4) харылзажыр телефоннары:

Факс-8(394-22) 6-11-94;

Айтырыг салыр нити телефон (хүлээп алыышкын өрээли)-8(394-22) 6-11-94;

Арга-арыгның күрүне контролюнуң, арганы камгалаар болгаш кадагалаар килдистиң—8 (394-22) 6-26-08, 6-27-72.

11. Бо Административтиг регламент езугаар күрүне хүлээлгезин күүседириниң чурумунуң дугайында медээни ТР-ниң Аргакүркомунуң болгаш лесничестволарның турар черлеринде информация стендилеринге азар, айтырыглар салыр (сүмелер алыр) телефоннарның дугаарларын дыңнадыр, а ол ышкаш нити ажыглалдың информация телекоммуникация четкилеринге (ооң иштинде Интернет-сайтка: http: ||les. nuva. ru.) киирер.

ТР-ниң Аргакүркомунуң болгаш лесничестволарның оран-саваларында аскан информация стендилеринге киирер чүүлдер:

- административтиг чорудулгаларның блок-схемазы (бо административтиг регламентиниң №1 капсырылгазы);

- күрүне хүлээлгезин күүседириниң талазы-биле ажыл-чорудулганы башкарып турар нормаларны киирген хоойлужудулга болгаш өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актылардан ушта бижидилгелер;

- ТР-ниң Аргакүркомунуң болгаш лесничестволарның ажылдаар графигин (чурумун), телефоннарының дугаарларын, турар чериниң адрезин болгаш электроннуг почтазының адрезин;

- планныг хыналдалар чорударының талазы-биле ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң бадылааны чыл планын.

12. Телефон медээлеринге болгаш аас-биле кирген дилеглерге харыылап тургаш, специалистер оларның сонуургаан айтырыгларынга тодаргай болгаш ээлдек езу-биле харыыны бээр.

13. Хыналдалар чорударының чурумунуң дугайында консультацияларны (тайылбырларны) ТР-ниң Аргакүркомунуң болгаш лесничестволарның специалистери бээрлер.

14. Документалдыг болгаш үнүүшкүннүг хыналдаларны эрттирериниң хуусаазы чээрби ажыл хүнүнден эртпес ужурлуг.

15. Чаңгыс биче сайгарлыкчы чорукка хамаарыштыр планныг үнүүшкүннүг хыналда чорударының нити хуусаазы бир чылда биче бүдүрүлгеге бежен шактан, улуг эвес бүдүрүлгеге он беш шактан хөй эвес болур.

16. ТР-ниң Аргакүркомунуң үнүүшкүннүг планныг хыналда кылып чораан албан-дужаалдыг кижилериниң барымдаалыг саналдарынга үндезилеп нарын болгаш (азы) үр хуусаалыг шинчилелдер, шенелделер, тускай экспертизалар болгаш истелгелер кылырыбиле холбашкан онза чугула таварылгаларда үнүүшкүннүг планныг хыналданы кылырының хуусаазын ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузу чээрби ажыл хүнүнден хөй эвеске, биче бүдүрүлгелерге болгаш улуг-эвес бүдүрүлгелерге хамаарыштыр он беш шактан хөй эвеске узадып болур.

17. Контроль талазы-биле хемчеглерни ТР-ниң Аргакүркомунуң бадылааны чыл планынга дүүштүр чорудуп турар планныг хыналдалар хевирлиг, а ол ышкаш күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр пландан дашкаар хевирлиг кылдыр боттандырар.

18. Планныг хыналдалар.

18.1. Планныг хыналданы чорударының херээ болза, юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазын боттандырып тура, ыяап сагыыр негелделерни, муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының негелделерин сагып турарын, а ол ышкаш сайгарлыкчы ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин боттандырып эгелээниниң дугайында дыңнадыында кирген медээлериниң ыяап күүседир негелдеге дүгжүп турарын хынаары болур.

18.2. Планныг хыналдаларны ТР-ниң Аргакүркомунуң ажылдап кылганы чыл санының планынга үндезилеп чорудар. Чыл санының планы ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының дужаалы-биле бадылаттынар.

Планныг хыналда кылган чылдың соонда үнген чылдың сентябрь 1-ге чедир хуусаада Россия Федерациязының Чазааның доктаадып тургускан чурумун езугаар ТР-ниң Аргакүркому планныг хыналдар эрттирериниң чыл санының планнарының төлевилелдерин прокуратура органнарынче киирер.

18.3. Планныг хыналдаларны эрттирериниң чыл санының планынче планныг хыналданы киирерингe дараазында чүүлдерни кылган хүнүнүң соонда үш чыл эрткенде барымдаа болур чүүлдери:

1) юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының күрүне бүрүткели;

2) юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының сөөлгү планныг хыналдазын кылып чоруткаңы;

3) Россия Федерациязының Чазааның чогуур адырга төлээлеткен күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органынга сайгарлыкчы чоруктуң чамдык хевирин күүседип эгелээниниң дугайында дыңнадыгны, бир эвес ындыг дыңнадыгны киирери негеттинип турар болза, кииргеш, юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының сайгарлыкчы ажыл-чорудулгазын эгелээни.

18.4. 2008 чылдың декабрь 26-да «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контрольду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерниң болгаш хуу кижилерниң эргелерин камгалаарының дугайында» №294-ФХ Федералдыг хоойлунуң (моон соңгаар — «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контрольду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерниң болгаш хуу кижилерниң эргелерин камгалаарының дугайында» Федералдыг хоойлу дээр) 9 чүүлүнге дүүштүр планныг хыналдаларны үш чылда бирден хөй эвести эрттирер.

18.5. Планныг хыналдалар эрттирериниң чыл санының ТР-ниң Аргакүркомунуң бадылааны планын сонуургалдыг кижилерниң кичээнгейинге Тыва Республиканың Чазааның албан-езузунуң сайтызынга болгаш ТР-ниң Аргакүркомунуң сайтызынга киирерибиле, а ол ышкаш өске-даа чогумчалыг

(Уланчызы 6-гы арында).

(Уланчызы. Эгези 5-ки арында)

аргалар-биле чедирер.

18.6. Планныг хыналда эрттирер дугайында юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга ТР-ниң Аргакүркому ону эрттирип эгелээринге чедир үш ажыл хүнүнден орайтатпайн, планныг хыналданы эрттирип эгелээриниң дугайында ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының айтыышкынының азы дужаалының хоолгазын почта дамчыштыр ону тывыскан дугайында дыңнадыгны алыр кылдыр чорударының азы өске-даа арга-биле дыңнадыр.

18.7. Бот-башкарылга организацияларының кежигүннериниң планныг хыналдазын эрттирер апарган таварылгада планныг хыналда эрттирип турар үеде бот-башкарылга организациязының төлээзиниң киржир аргазын хандырар сорулга-биле ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилери аңаа дыңнадыр хүлээлгелиг.

19. Пландан дашкаар хыналдалар.

19.1. Пландан дашкаар хыналдалар кылыр чүүлдер болза, юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазын боттандырып турар үеде ыяап сагыыр негелделерни болгаш муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының тургускан негелделерин сагып, ТР-ниң Аргакүркомунуң негелделерин күүседип, хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга хора, дириг амытаннарга, үнүш аймаанга, долгандыр турар хүрээлелге когарал чедирерин чайладыр талазы-биле, күрүнениң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле, бойдус болгаш техногенниг байдалдыг онза таварылгаларның тургустунуп кээрин болдурбас талазы-биле, чедиртинген когаралдың уржуктарын чайладыр талазы-биле хемчеглерни боттандырып турарын хынаары болур.

19.2. Пландан дашкаар хыналдалар кылырының барымдаалары болза:

1) ыяап күүседир негелделерни болгаш (азы) муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының доктаадып тургускан негелделерин чайладыр дугайында мурнунда юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга тывыскан негелде бижикти күүседириниң хуусаазы эрткенде;

2) дараазында фактыларның дугайында хамаатыларның, юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчыларның дыңнадыглары болгаш билдириишкиннери, күрүне эрге-чагырга органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, массалыг информация чепсектеринден ТР-ниң Аргакүркомунче киирген медээлери:

- хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга хора чедирериниң, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр хүрээлелге, Россия Федерациязының улустарының культурлуг салгалының объектилеринге (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарынга), күрүнениң айыыл чок чоруунга хора чедирериниң, а ол ышкаш бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарның айыылының тургустунуп келгени;

- хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга, дириг амытынанарга, үнүштерге, долгандыр хүрээлелге, Россия Федерациязының улустарының культурлуг салгалының объектилеринге (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарынга), күрүнениң айыыл чок чоруунга хора чедиргени, а ол ышкаш бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарның айыылының тургустунганы;

- хереглекчилерниң эргелекчилерин хажытканы (эргелери хажыттынган хамаатылар дилег киирген таварылгада);

3) Россия Федерациязының Президентизиниң, Россия Федерациязының Чазааның даалгазынга дүүштүр ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң дужаалы (айтыышкыны).

19.3. Арга-арыг хоойлужудулгазын хажыдып турарының байдалдарының барының дугайында документилер-биле болгаш өске-даа бадыткалдар-биле шынзыдып турар медээлер күрүне эрге-чагырга органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, юридиктиг черлерден болгаш хамаатылардан кирген таварылгада пландан дашкаар хыналдаларны эрттирер.

19.4. Дыңнадыгга азы билдириишкинге айтыр чүүлдер:

- Дыңнадыг азы билдиирижкин киирген кижиниң фамилиязы, ады, адазының ады, организацияның ады;

- дыңнадыгга азы билдириишкинге харыы чорудар кижиниң азы организацияның почта адрези;

- дыңнадыгның азы билдириишкинниң утказы;

- дыңнадыгны азы билдириишкинни белеткээн хүнү;

- билдириишкин азы дыңнадыг чоруткан кижиниң салган ады.

Ооң дыңнадыры чугула деп санап турары кижизиниң туружун бадыткап турар материалдарны дыңнадыг азы билдириишкин-биле кады киирип болур.

19.5. Дыңнадыгны азы билдириишкинни сайгарып көрүп тура күүседир чүүлдер болза:

- билдириишкинни азы дыңнадыгны боттуг, бүгү талалыг болгаш чогуур үезинде сайгарары;

- хууда сайгарлыкчының азы юридиктиг черниң хыналдазын эрттиреринге барымдааларның барының дугайында, а ындыг барымдаалар чокта—билдириишкин азы дыңнадыг киирген кижиге хүлээп алдынган шиитпирниң барымдааларын айытпышаан, бижимел харыыны чорудар дугайында шиитпирни хүлээп алыры.

19.6. ТР-ниң Аргакүркомунче дыңнадыг азы билдириишкин киирген кижини тодарадыры болдунмас, а ол ышкаш дыңнадыгларда болгаш билдириишкиннерде бо Административтиг регламентиниң 19.2 пунктузунда айыттынган фактылар дугайында медээлер чок болза, «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контрольду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерниң болгаш хуу сайгарлыкчыларның эргелерин камгалаарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 10 чүүлүнге дүүштүр, пландан дашкаар хыналда эрттирериниң барымдаазы чок деп санаар.

19.7. Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукка хамааржыр черлерниң юридиктиг болгаш тус-тус кижилерниң пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналдазын бо административтиг регламентиниң 19.2. пунктузунуң 2 иштики пунктузунуң ийиги болгаш үшкү абзацтарында айтыттынган барымдаалар езугаар, ындыг юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчыларның ажыл-чорудулгазын боттандырып турар чериниң аайы-биле прокуратура органнары-биле ТР-ниң Аргакүркомунуң дугурушканының соонда, боттандырып болур.

19.8. Юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчыларның пландан дашкаар хыналдазын эрттирер дугайында ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының айтыышкынынга азы дужаалынга ат салыр хүнде аңаа чөпшээрежилге алыры-биле ТР-ниң Аргакүркому юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазын боттандырып турар чериниң аайы-биле прокуратура органынче пландан дашкаар хыналда эрттиреринге чөпшээрел бээр дугайында билдириишкинни чедирер азы почтаның чагыг езугаар чедирилгези-биле чорудар, азы электроннуг арга-биле ат салган электроннуг документини чорудар. Ол билдириишкинге ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының пландан дашкаар хыналда эрттирер дугайында айтыышкынының азы дужаалының хоолгазын болгаш ону эрттиреринге барымдаа болган медээлер кирген документилерни кожар.

19.9. Бир эвес пландан дашкаар хыналда кылырынга үндезин болган чүүлдер хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр хүрээлелге, Россия Федерациязының улустарының культурлуг салгалының объектилеринге (төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарынга), күрүнениң айыыл чок чоруунга хора чедиргени, а ол ышкаш бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарның айыылының тургустунуп келгени, ыяап сагыыр негелделерни болгаш муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының доктаадып тургусканы негелделерни хажытканы илереттинген, ындыг хажыдыышкыннар дораан болур дей берген болза, ТР-ниң Аргакүркомунуңң ажылдакчылары пландан дашкаар хыналданы саадал чокка, прокуратура органнарынга «Күрүне контролюн (хайгааралын) болгаш муниципалдыг контрольду боттандырып турар үеде юридиктиг черлерниң болгаш хуу кижилерниң эргелерин камгалаарының дугайында» №294-ФХ Федералдыг хоойлунуң 10 чүүлүнүң 6 болгаш 7 кезектеринде көрдүнгенинин езугаар, документилерни прокуратура органнарынче чоруткаш, чээрби дөрт шактың дургузунда эрттирип болур.

19.10. Бо Администартивтиг регламентиниң 19.2. пунктузунуң 2 иштики пунктузунда айыттынганын езугаар ону эрттирер барымдаа бар пландан дашкаар хыналдадан болгаш 2006 чылдың июль 26-да «Чижилгелиг чорукту камгалаарының дугайында» № 135-ФХ Федералдыг хоойлунуң 11 чүүлүнүң негелделерин сагып турарынга пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналда кылырындан аңгыда, планныг үнүүшкүннүг хыналда эрттирер дугайында юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга ТР-ниң Аргакүркому ону эрттирерингe чедир чээрби дөрт шактан орайтатпайн, кандыг-даа арганы ажыглап тургаш, дыңнадыр.

19.11. Бир эвес юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазының түңнелинде хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр турар хүрээлелге когарал, күрүнениң айыыл чок чоруунга когарал чедиртинген азы чедиртинип болур, а ол ышкаш бойдус болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдар тургустунган азы тургустунуп болур болза, пландан дашкаар хыналда эрттирер дугайында юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга баш удур дыңнадыры албан эвес.

19.12. Бир эвес пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналданы бот-башкарылга организацияларның кежигүннеринге кылыр болза, ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилери пландан дашкаар хыналда эрттирип турар үеде ооң төлээзиниң киржир аргазын хандырар сорулга-биле пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналда эрттирер дугайында бот-башкарылга организациязынга дыңнадыр хүлээлгелиг.

20. Бодунуң ажыл-чорудулгазын Россия Федерациязының элээн каш субъектилериниң девискээрлеринде боттандырып турар юридиктиг черге хамаарыштыр документалдыг болгаш үнүүшкүннүг хыналдаларның хуусаазын филиалдың, юридиктиг черниң төлээлежилгезиниң аайы-биле аңгы-аңгы доктаадып тургузар.

III. Административтиг ажыл-чорудулгалар

21. Күрүне хүлээлгезиниң күүселдезинде дараазында административтиг чорудулгалар кирип турар:

контроль талазы-биле хемчеглерни эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алыры;

контроль талазы-биле хемчеглерни белеткээри болгаш хынаттырар организацияга дыңнадыры;

хыналдаларны эрттирери;

хыналда актыларын долдурары болгаш тыпсыры, а ол ышкаш хоойлу езугаар барымдаалар илереттинер болза, илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле негелделерни долдурары болгаш тыпсыры, административтиг чурум хажыдыышкынының дугайында херекти оттурары болгаш сайгарары.

22. Хыналданы ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының айтыышкынын азы дужаалын барымдаалап чорудар. Ындыг айтыышкынның азы дужаалдың чижек майыын Россия Федерациязының Чазааның төлээлеткени күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органы доктаадып тургузар.

Хыналданы ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының айтыышкынында азы дужаалында ады кирген албан-дужаалдыг кижи азы албан-дужаалдыг кижилер чорудар.

22.1. ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчунуң оралакчызының айтыышкынынга азы дужаалынга айтыр чүүлдер болза:

1) ТР-ниң Аргакүркомунуң ады;

2) хыналда эрттирер кылдыр төлээлеткен албан-дужаалдыг кижиниң азы албан-дужаалдыг кижилерниң, а ол ышкаш эксперт эрттирер кылдыр хаара туттунган эксперттерниң, эксперт организацияларның төлээлериниң фамилиялары, аттары, адазының аттары, албан-дужаалдары.

3) хыналда эрттирер деп турар юридиктиг черниң ады азы хуу сайгарлыкчының фамилиязы, ады, адазының ады;

4) хыналда эрттирериниң сорулгалары болгаш ону эрттирериниң хуусаазы;

5) хыналда эрттирериниң эрге-хоойлу үндезиннери, ооң иштинде хынаар ужурлуг ыяап сагыыр негелделер болгаш муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының доктаадып тургусканы негелделери;

6) эрттирериниң хуусаазы болгаш хыналда эрттирериниң сорулгаларын чедип алырынга эргежок чугула контроль талазы-биле хемчеглерниң даңзызы;

7) контроль талазы-биле хемчеглер эрттирериниң административтиг регламентилериниң, кады ажылдажылганың административтиг регламентилериниң даңзызы;

8) юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчыларның хыналда эрттирериниң сорулгаларын чедип алырынга эргежок чугула документилериниң даңзызы;

9) хыналданы эрттирип эгелээр болгаш доозар хүнү.

22.2. ТР-ниң Аргакүркомунуң х
эрттирер албан-дужаалдыг кижил
юридиктиг черниң, хуу сайгарлы
удуртукчузунга, өске албан-дуж
кижизинге албан-дужаал шынзы
көргүспүшаан, ТР-ниң Аргакүрк
удуртукчузунуң, удуртукчунуң ора
зының айтыышкынының азы дужа
таңма-биле бадыткаан хоолгазын ат
гаш, тыпсып бээр. Хыналдага кирге
лерниң негелдезин езугаар ТР-ни
күркомунуң албан-дужаалдыг кижи
органнарның дугайында, а ол ышк
перттерниң, эксперт организациял
дугайында медээлерни боттарыны
эргелерин бадыткаар сорулга-биле
ужурлуг.

22.3. Удуртукчунуң, албан-дуж
өске-даа кижиниң азы юридиктиг чер
сайгарлыкчының бүрүн эргелиг төлз
ооң төлээткен кижизиниң дилээн езу
ниң Аргакүрком органының албан-
дыг кижилери хыналдага кирер ки
юридиктиг черниң, хуу сайгарлы
боттарының ажыл-чорудулгазын бо
рып турар черлеринге контроль бол
налда талазы-биле хемчеглер эрттир
административтиг регламентилер
таныштырар хүлээлгелиг.

23. Албан-дужаалдыг кижилер,
хүлээлгезин күүседир талазы-биле а
күүсединге харыысалгалыг ки
болза:

ТР-ниң Аргакүркомунуң даргазы
Республиканың арга-арыының кол
инспектору;

ТР-ниң Аргакүркомунуң дарга
оралакчылары—Тыва Республикань
арыының кол күрүне инспекторунуң
чылары, күрүнениң арга-арыг контр
болгаш хайгааралының, арга-арыг к
лының килдизиниң начальниги болга
арыг ажыл-агыйының болгаш арга-
катап тургузарының килдизиниң нача

ТР-ниң Аргакүркомунуң күрүнени
арыг контролюнуң болгаш хайгаара
арга-арыг камгалалының килдизиниң
нигиниң оралакчызы—Тыва Республ
арга-арыының улуг күрүне инспекто

күрүнениң арга-арыг контролюн
гаш хайгааралының, арга-арыг камг
ның килдизиниң болгаш арга-арыг
агыйының болгаш арга-арыгны ката
зарының килдизиниң специалистери
Республиканың арга-арыының улуг
инспекторунуң оралакчылары.

Күрүне хүлээлгезин лесничествол
седип турар үеде ажыл-агыйның күүс
дээш харыысалгалыг албан-дужа
харыысалгалыг кижилер болза:

директорлар—лесничийлер—ле
твонуң хамааржыр зоназынга арга-а
улуг күрүне инспекторлары;

директорнуң оралакчылары—ле
лерниң дузалакчылары— лесничес
хамааржыр зоназынга арга-арыгн
күрүне инспекторларының оралакчы

арга-арыг камгалалының инжене
арга-арыг ажыл-агыйының инжене
участок лесничийлери, участок лес
лериниң дузалакчылары—лесничес
хамааржыр зоназынга арга-арыгның
инспекторлары.

24. Бо административтиг регламе
24 пунктузунда айыттынган албан-дуж
кижилер дараазында эргелерлиг:

1) арга-арыг хоойлужудулгазын ха
чоруктарны доктаадыр болгаш чайл

2) арга-арыг хоойлужудулгазын
турарының хыналдазын боттандырар

3) хыналданың түңнели-биле ак
тургузар болгаш арга-арыг участокта
ажыглалын боттандырып турар хамаа
га, юридиктиг черлерге оларны таныш

4) хыналда үезинде арга-арыг х
жудулгазының илереттинген хажыды
нарын чайладыр талазы-биле албан кү
негелделерни бээр болгаш айыттынган
делерниң чогуур хуусаазында күүсе
контрольдаар;

5) доктаадып тургускан чурум е
транспорт херекселдериниң чүъгүн х
болгаш эргежок чугула апарган тав
галарда оларны тударын боттандыра

6) арга-арыг хоойлужудулгазын
турарынга хыналданың түңнелдерин
гайында болгаш илереттинген хажы
кыннарның дугайында бижимел-биле
арыгның ажыглалын, камгалалын,
тургузуушкунун болгаш арга өстүрү
боттандырып турар хамаатыларга, юр
тиг черлерге дыңнадыр.

7) хыналда түңнели-биле илерет

жыдыышкннарны чайладыр дугайында
гелдени хамаатыларга, юридиктиг чер-
рге тургузар;

8) боттарының харыылаар айтырыгла-
нга дүүштүр негелдени судче, арбитраж
дунче киирер;

9) чогуур анализтер, шенелделер, көрүл-
лер кылыры-биле болгаш чогуур түңнел-
рни белеткээри-биле эртем-шинчилел, тө-
вилел-дилээшкин болгаш өске-даа орга-
зацияларны хаара тудар;

10) 1999 чылдың апрель 14-те «Ведомство
мгалалының дугайында» №77-ФХ Феде-
лдыг хоойлужудулгада доктаадып тур-
скан чурум езугаар тускай херекселдерни
бан-хүлээлге чепсээн, а ол ышкаш албан-
лээлге чепсээ кылдыр хамаатыларга чөп-
ээрээн бот-камгалал боо-чепсээн болгаш
чылар боозун эдилээр, шыгжаар болгаш
кыглаар;

11) федералдыг хоойлуда көрдүнген
ке-даа эргелерни боттандырар.

25. Бо административтиг регламентиниң
пунктузунда айыттынган албан-дужаалдыг
жилер:

1) Россия Федерациязының хоойлужу-
лгазы езугаар онааган арга-арыг хоой-
жудулгазының хажыдыышкыннарын баш
ур болдурбас, илередир болгаш соксадыр
лазы-биле бүрүн эргелерин өй-шаанда
лгаш долузу-биле күүседир;

2) Россия Федерациязының хоойлужу-
лгазын, юридиктиг черлерниң болгаш
маатыларның эргелерин болгаш хоойлу
угаар эрге-ажыктарын сагыыр;

3) Россия Федерациязының хоойлужу-
лгазында айыткан чурум езугаар хыналда
лгаш хайгаарал талазы-биле хемчеглерни
ттиририниң дугайында ТР-ниң Арга-
ркомунуң айтыышкыны езугаар болгаш
у үндезин кылгаш, күрүнениң арга-арыг
налдазы болгаш хайгааралының талазы-
ле хемчеглерни чорудар;

4) күрүнениң арга-арыг хыналдазы
лгаш хайгааралының талазы-биле хемчег-
рни чорудар сорулга-биле юридиктиг
бан черлерниң болгаш хамаатыларның
ъектилеринче күрүнениң арга-арыг хынал-
зы болгаш хайгааралының талазы-биле
мчеглерни чорудар дугайында ТР-ниң
ргакүркомунуң айтыышкыны болгаш
кыл-албан шынзылгазын көргүскеш, чүгле
бан-хүлээлгезин күүседип тура, кирер;

5) күрүнениң арга-арыг хыналдазы бол-
ш хайгааралының талазы-биле хемчеглер-
чорудуп турда, юридиктиг черлерниң
лгаш хамаатыларның төлээлеринге хынап
рар чүүлге хамааржыр айтырыглар та-
зы-биле тайылбырны бээр болгаш кады
рарынга шаптык катпас;

6) күрүнениң арга-арыг хыналдазы
лгаш хайгааралының талазы-биле хемчег-
рни чорудуп турда, юридиктиг черлерниң
бан-дужаалдыг кижилеринге азы
маатыларның төлээлеринге хынап турар
үлге хамааржыр херек медээлерни бээр;

7) күрүнениң арга-арыг хыналдазы бол-
ш хайгааралының талазы-биле хемчеглер-
иң түңнелдери-биле юридиктиг албан чер-
рин азы оларның төлээлерин болгаш ха-
атыларны таныштырар;

8) хажыдыышкын илерээн факт талазы-
ле хүлээп алган хемчеглерни тодарадып
ра, хажыдыышкыннарның аар-бергезин
ытканы езугаар, оларның кижилерниң амы-
нынга, кадыкшылын, долгандыр хүрээ-
нге болгаш өнчү-хөреңгиге туруп болур
ыылын, а ол ышкаш хамаатыларның бол-
ш юридиктиг албан черлериниң эргелерин
лгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын кы-
гаарларын үндезин чок болдурбазын
ренип көөр;

9) Россия Федерация хоойлужудулга-
нда айыткан чурумда юридиктиг албан
рлери болгаш хамаатыларындан хому-
лдар киирген таварылгада боттарының
лган чүүлдериниң хоойлу езугаар бол-
нын шынзыдар ужурлуг.

26. План езугаар болгаш план езугаар
ес хыналдалар документ хыналдазы хевир-
г болгаш.(азы үнүүшкүн хыналда хевир-
г эртер.

27. Документ хыналдазы

27.1. Документ хыналдазының өөренип
өр чүүлү юридиктиг албан чериниң, хуу
йгарлыкчының, оларның организастыг
ге хевирин, эргелерин болгаш хүлээлге-
рин, ажыл-чорудулгазын боттандырарын-
ажыглаар болгаш оларның хүлээлге-
риниң негелделерин күүседири-биле хол-
шкан документилери болур.

27.2. Документ хыналдазы ТР-ниң Арга-
ркомунуң турар чериниң аайы-биле эртер.

27.3. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилери документ хыналдазын кылып тура, бир дугаар ээлчегде ТР-ниң Аргакүркомунуң айтыышкынында бар юридиктиг албан черлери болгаш хуу сайгарлыкчыларның документилерин, ооң иштинде мурнуку хыналдаларның актылары, юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга хамаарыштыр административтиг чурум хажыдыышкыннарының дугайында болгаш оларга хамаарыштыр түңнелдерниң дугайында өске-даа документилерни көөр.

27.4. ТР-ниң Аргакүркомунуң айтыышкынында бар документилерде шынныы чигзинчиг болуп турары үндезинниг медээлер бар болза, азы ол медээлер херек негелделерни юридиктиг чер, хуу сайгарлыкчы күүседип турары үнелеттинмес болза, ТР-ниң Аргакүрком юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының адрезинче документ хыналдазын чорударынга чугула өске документилерни бээрин негээн чагааны чорудар. Чагаага ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчузунуң оралакчызының хыналда чорударының дугайында дужаалының таңма-биле шынзыткан хоолгазын кожар.

27.5. Чагааны алганының соонда, он ажыл хүнүнүң дургузунда юридиктиг чер, хуу сайгарлыкчы ТР-ниң Аргакүркомунче чагаада айыткан документилерни чорудар хүлээлгелиг.

27.6. Чагаада айыткан документилер юридиктиг черниң удуртукчузунуң, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижизиниң, хуу сайгарлыкчының, азы ооң төлээлеттирген кижизиниң ат салганы болгаш таңма-биле шынзыткан хоолгалары болур.

27.7. Бир эвес документ хыналдазының үезинде юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының көргүскен документилеринде частырыглар болгаш (азы) удурланышкак чүүлдер илереттинген болза, азы хыналда чорудуп турар үеде алган болгаш (азы) ТР-ниң Аргакүркомунда бар документилерде медээлерге хынап турар документилерде дүүшпес болган таварылгада, юридиктиг албан черинге, хуу сайгарлакчыга он ажыл хүнүнүң дургузунда бижимел хевирге чугула тайылбырны бээрин негээниниң дугайында медээни чорудар.

27.8. ТР-ниң Аргакүркомунче документилеринде частырыглар болгаш (азы) удурланышкак чүүлдер илереттинген болза, азы хыналда чорудуп турар үеде алган болгаш (азы) ТР-ниң Аргакүркомунда бар документилерде медээлерге хынап турар документилерде дүүшпес болган таварылгада, юридиктиг албан чери, хуу сайгарлакчы ооң мурнунда чоруткан документилерде медээлер шын дээрзин бадыткаан документилерни немей киирер эргелиг.

27.9. Юридиктиг черниң удуртукчузунуң, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижизиниң, хуу сайгарлыкчының, азы ооң төлээлеттирген кижизиниң кииргени ооң мурнунда чоруткан документилерде медээлер шын дээрзин бадыткаан документилерни болгаш тайылбырны албан-дужаалдыг кижи өөренип көөр. Бир эвес немей киирген тайылбырда болгаш документилерде чугула негелделерни хажыткан чүүлдер илереттинген азы тайылбыр киирбээн болза, ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыглары үнүүшкүннүг хыналданы чорудр.

28. Үнүүшкүннүг хыналда.

28.1. Үнүүшкүн хыналдазының өөренип көөр чүүлү юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының документилеринде айтып турары чугула негелделерни күүседир талазы-биле оларның кылып чорудуп турары хемчеглер болгаш барааннары (күүседип турары ажылдар, чедирип турар ачы-дузалар) болур.

28.2. Үнүүшкүннүг хыналда юридиктиг черниң турар чериниң аайы-биле, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазын чорудуп турар чериниң аайы-биле болгаш (азы) оларның ажыл-чорудулгазының херек кырында боттанып турар чериниң аайы-биле эртер.

28.3. «Күрүне хыналдазы (хайгааралын) болгаш муниципалдыг хыналданы чорудуп турда, юридиктиг черлерниң болгаш хуу сайгарлыкчыларның эргелерин камгалаарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 12 чүүлү езугаар бир эвес документ хыналдазының түңнелинде юридиктиг албан чериниң болгаш хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазы чугула негелделер езугаар чоруп турарын үнелээри хыналданың мындыг хевирлиг хемчеглерин чорутпаска болдунмас болза, үнүүшкүн хыналдазын чорудар.

28.4. Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар биче азы ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге хамааржыр юридиктиг албан чериниң, хуу сайгарлыкчының пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналдазын ТР-ниң Аргакүркому бо административтиг регламентиниң 19.2. пунктузунуң иштики 2 пунктузунда айытканы езугаар юридиктиг албан чериниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазының чоруп турар чериниң аайы-биле прокуратура органы-биле чөпшээрежилгеге даянгаш, чорудуп болур.

28.5. Хыналданы ТР-ниң Аргакүркомунуң төлээлеттирген албан-дужаалдыг кижизи хыналда чорудар дугайында дужаалда айыткан медээлер езугаар чорудар.

28.6. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижизиниң үнүүшкүннүң хыналда үезинде ажыл хүнүнүң чуруму күш-ажыл хоойлужудулгазының негелдезин сагыывышаан, хыналда эртип турар юридиктиг албан чериниң, хуу сайгарлыкчының ажылының чурумундан тодараттынар.

28.7. Хыналда эртер черге чедип келгеш, албан-дужаалдыг кижи:

— юридиктиг черниң удуртукчузунга азы ооң төлээлеттирген албан-дужаалдыг кижизинге, хуу сайгарлыкчыга бодунуң албан-ажыл шынзыдылгазын көргүзүп, бодун таныштырар болгаш хыналда чорудар дугайында дужаалдың таңма-биле шынзыткан хоолгазын, үнүүшкүн хыналдазы кылып чоруур кижилерниң бүрүн эргелерин, а ол ышкаш сорулгазы, шиитпирлээр айтырыглары, үнүүшкүннүг хыналда чорудар үндезиннер, хыналда талазы-биле чорудар хемчеглерниң хевирлери болгаш хемчээлдери, хуусаазы болгаш хыналда чорудар байдалдар-биле таныштырар;

— юридиктиг черниң удуртулгазы-биле азы хуу сайгарлыкчы-биле чөпшээрежилге езугаар юридиктиг черниң албан-дужаалдыглары азы хуу сайгарлыкчының төлээлериниң хыналдаже киириштирген кижилерни тодарадыр;

— юридиктиг черниң удуртулгазы-биле азы хуу сайгарлыкчы-биле чөпшээрежилге езугаар хыналда үезинде төлээлеттирген албан-дужаалдыглар-биле чөпшээрежилгени чарар ужурлуг.

28.8 Хынадып турар юридиктиг черниң азы хуу сайгарлыкчының төлээлериниң бүрүн эргелери бодун шынзыткан документ, юридиктиг черниң тургустунганының документилери азы чурум езугаар долдурган шынзыдылга-биле бадыткаттынар.

28.9. Юридиктиг черниң бүрүн эргелиг төлээзи, хуу сайгарлыкчы үнүүшкүннүг хыналда чорудуп турар ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижизинге үнүүшкүн хыналдазының өөренип көөр чүүлү, сорулгалары болгаш шиитпирлээр айтырыглары-биле холбашкан документилерни таныштырар, а ол ышкаш үнүүшкүннүг хыналда чорудуп турар албан-дужаалдыг кижилерге болгаш үнүүшкүн хыналдазында киржип турар эксперттерге, эксперт комиссиязының төлээлеринге юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының девискээрже кирерин, дериг-херексели, ындыг хевирлиг объектилер, транспорт дериг-херекселдери болгаш оларның сөөртүрү чүъктеринге чедерин хандырар.

28.10. Юридиктиг черниң удуртукчузунуң азы хуу сайгарлыкчының хыналдага чугула херек документилерни көргүзерин ойталаанын хыналданың актызынга айтыр.

28.11. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыглары хыналда чорудуп тура:

— юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының ажыглап турары девискээрни, административтиг оран-савалар болгаш албан черлерин, дериг-херекселдери, ындыг хевирлиг объектилер, транспорт дериг-херекселдери болгаш оларның сөөртүп турары чүъктерни барып көөр;

— хыналданың сорулгазының аайы-биле чугула документ-биле бадыткал медээлерни, шынзылгаларны, бижимел тайылбырларны негээр;

— төлээлеттирген кижиниң азы төлээлеттирген кижилерниң документилериниң киирген хоолгаларының шынзытканын негээр;

— хыналданың материалдарынга кожар документилерни хоолгалаар;

— хынаттынган айтырыгларның талазы-биле аас-биле тайылбырларны алыр эргелиг.

28.12. Хыналданы чорудуп тура, ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилери:

— муниципалдыг эрге-хоойлу актылары-биле тургускан негелделер болгаш чугула негелделерниң хүлээлгелериниң күүселдези, бир эвес олар ТР-ниң Аргакүркомнуң бүрүн эргелеринге хамаарышпас болза, хынаар;

— бир эвес хуу сайгарлыкчының, юридиктиг черниң бүрүн эргелиг төлээзи, удуртукчузу, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижилери чок болза, бо административтиг регламентиниң 19.2 пунктузунуң иштики 2 пунктузунда көрдүнген үндезинден аңгыда таварылгада, план езугаар болгаш пландан дашкаар үнүүшкүн хыналдазын чорудар;

— долгандыр хүрээлеңниң объектилерин болгаш хыналда объектилеринге хамаарышпас азы хыналданың көрүп турар чүүлүнге хамаарышпас бүдүрүлге адырының объектилерин шинчилелдериниң шенелдезин, продукциязының үлегер-чижээн, информация,документилерни көргүзерин, а ол ышкаш ындыг документилерниң боттарын алыр болгаш негээр;

— продукцияның шенелделерин, долгандыр хүрээлеңниң объектилериниң болгаш бүдүрүлге адырының объектилериниң шинчилелдериниң шенелдезин оларның шинчилелдерин, шенелдезин, хемчээлдерин кылырынга айыттынган чижектерни, чижектерни шилиир дүрүмнерде, шенелделерде болгаш шинчилел аргаларында, хемчээлдерде, техниктиг регламентиде азы күштүг болур хүнүнге чедир өске-даа техниктиг нормативтиг техниктиг документилерде болгаш дүрүмнерде, шинчилелдер, методтар, шенелделер, хемчээлдер, тургускан хевирге болгаш национал стандарттарда тургускан, азы нормадан ажып турар түңүнге алганының дугайында протокол долдурбайн алыр;

— күрүне, коммерция, албан-ажыл, өске-даа хоойлу-биле камгалаттынып турар чажыттарны тургузуп турар болгаш хыналданың чорутканының түңнелинде алган медээлерин Россия Федерациязының хоойлужудулгазында көрдүнген таварылгалардан аңгыда, таварылгада нептередир;

— хыналданы чорударының тургускан хуусаазын улгаттырар;

— юридиктиг черлерге, хуу сайгарлыкчыларга хыналданы оларның күсели-биле чорударының дугайында саналдар болгаш негелделерни бээр эргези чок.

28.13. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижизи хыналда чорудуп тура:

1) Хажыдыышкыннарын баш удур болдурбас, илередир болгаш соксадыр талазы-биле бүрүн эргелерин Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар өй-шаанда болгаш долузу-биле күүседир;

2) Россия Федерациязының хоойлужудулгазын, юридиктиг албан черлериниң болгаш хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын сагыыр;

3) Россия Федерациязының хоойлужудулгазында айыткан чурум езугаар хыналда болгаш хайгаарал талазы-биле хемчеглерни эрттирериниң дугайында ТР-ниң Аргакүркомунуң айтыышкыны езугаар болгаш ону үндезин кылгаш, күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерни чорудар;

4) күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерни чорудар сорулга-биле юридиктиг албан черлериниң болгаш хамаатыларның объектилеринче күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерни чорудар дугайында ТР-ниң Аргакүркомунуң айтыышкыны болгаш ажыл-албан шынзылгазын көргүскеш, хыналданы чорудар;

5) күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерни чорудуп турда, юридиктиг албан черлериниң төлээлерин болгаш хамаатыларның хынап турар чүүлге хамааржыр айтырыглар талазы-биле тайылбырны бээр болгаш кады турарынга шаптык катпас;

6) күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерни чорудуп турда, юридиктиг албан черлериниң төлээлерин болгаш хамаатыларның хынап турар чүүлге хамааржыр херек медээлерни бээр;

7) күрүнениң арга-арыг хыналдазы болгаш хайгааралының талазы-биле хемчеглерниң түңнелдери-биле юридиктиг албан черлерин азы оларның төлээлерин болгаш хамаатыларны таныштырар;

8) хажыдыышкын илерээн факт талазы-биле хүлээп алган хемчеглерни тодарадып тура, хажыдыышкыннарның аар-бергезин айытканы езугаар, оларның кижилерниң амы-тынынга, кадыкшылын, долгандыр хүрээлеңге болгаш өнчү-хөреңгиге туруп болур айыылын, а ол ышкаш хамаатыларның болгаш юридиктиг албан черлериниң эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын кызыгаарлаарын үндезин чок болдурбазын

(Уланчызы 8-ки арында).

(Уланчызы. Эгези 7-ги арында)

өөренип көөр;

9) Россия Федерация хоойлужудулгазында айыткан чурумда юридиктиг албан черлери болгаш хамаатыларындан хомудалдар киирген таварылгада боттарының кылган чүүлдериниң хоойлу езугаар болганын шынзыдар;

10) бо административтиг регламентиде тургускан хыналда чорудар хуусааларны сагыыр;

11) юридиктиг албан черинден, хуу сайгарлыкчыдан Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар көргүзери көрдүнмээн документилерни болгаш медээлерни негеп болбас;

12) үнүүшкүн хыналдазын чорудар бетинде юридиктиг албан чериниң удуртукчузунуң, өске албан-дужаалдыг кижизиниң азы бүрүн эргелиг төлээзиниң,хуу сайгарлыкчының, ооң бүрүн эргелиг төлээлезиниң дилээ-биле оларны хыналданың чоруттунар административтиг регламентизиниң дүрүмнери-биле таныштырар;

13) хыналда чоруттунуп турарын демдеглээр журналга чоруттунган хыналда дугайында бижимелди кылыр хүлээлгелиг.

29. Юридиктиг албан чериниң удуртукчузу, хуу сайгарлыкчы ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижизинге хыналда чорударынга шаптыктаан хөделиишкиннер чоруткан таварылгада, РФ-тиң АЧХК 19,4 чүүлүнде көрдүнген административтиг чурум хажыдыышкынының талазы-биле протоколду тургузар.

30 Юридиктиг черниң удуртукчузу, өске албан-дужаалдыг кижи азы бүрүн эргелиг төлээзи, хуу сайгарлыкчы, ооң бүрүн эргелиг төлээзи хыналда чорудуп турда:

1) хыналда чоруттунуп турар үеде дорт киржип турар, хыналданың өөренип көрүп турар чүүлүнге хамаарыштыр айтырыгларга тайылбырны бээр;

2) ТР-ниң Аргакүркомундан, ооң албан-дужаалдыг кижилеринден Федералдыг хоойлу езугаар бээри көрдүнген хыналда чүүлүнге хамааржыр медээлерни бээр;

3) хыналданың түңнелдери-биле таныштырар болгаш хыналданың актызынга хыналданың түңнелдери-биле таныштырганының, чөпшээрешкениниң болгаш чөпшээрешпээниниң, а ол ышкаш ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыгларының чамдык хөделиишкиннери-биле чөпшээрешпээнин айтыр;

4) хыналданы чорудуп тура, юридиктиг черлерниң, хуу сайгарлыкчының эргелерин хажыдып турар ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилериниң хөделиишкиннерин административтиг болгаш (азы) суд чурумунга Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар хомудаар эргелиг.

31. Камгалал болгаш айыыл чок чоруктуң черлеринде турар арга-арыг ажыл-агыйы болгаш арга-арыг парктарының девискээринге күрүне албан-хүлээлгелерин боттандырып тура, план езугаар болгаш пландан дашкаар хыналданы камгалал болгаш айыыл чок чорук адырында төлээлеттирген күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының чөпшээрежилгези-биле чоруттунар.

32. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыг кижилери хыналдарының түңнелдериниң талазы-биле Россия Федерациязының Чазааның күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органы-биле төлээлеттирген тургустунган хыналда актызының тип езугаар актызының хевириниң талазы-биле, ийи экземплярга долдуртунар.

Актыга айтыр чүүлдер:

1) хыналда актызын тургускан айын, хүнүн, үезин болгаш черин;

2) ТР-ниң Аргакүркомунуң ады;

3) ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунуң, удуртукчузунуң оралакчызының дужаалының ай-хүнүн, дугаары;

4) хыналда чорудуп турган албан-дужаалдыг кижиниң азы кижилерниң фамилиязын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

5) хыналда эртип турган юридиктиг черниң адын азы хуу сайгарлыкчының фамилиязын, адын болгаш адазының адын, а ол ышкаш хыналда үезинде турган юридиктиг черниң удуртукчузунуң, өске албан-дужаалдыг кижизиниң азы бүрүн эргелиг төлээзиниң, хуу сайгарлыкчының, ооң бүрүн эргелиг төлээзиниң фамилиязын, адын болгаш адазының адын;

6) хыналданың чорудуп турган черин, ай-хүнүн, үезин, үргүлчүлээнин;

7) хыналданың түңнелдериниң дугайында, ооң иштинде чугула негелделерни хажытканын илеретрекениниң дугайында, оларның ужур-утказының дугайында болгаш айыттынган хажыдыышкыннарны кылган кижилерниң дугайында;

8) хыналда чорудуп тура, турган юридиктиг албан чериниң удуртукчузунуң, өске албан-дужаалдыг кижизиниң азы бүрүн эргелиг төлээзиниң, хуу сайгарлыкчының, ооң бүрүн эргелиг төлээзиниң хыналданың актызы-биле таныштырган азы таныштырарындан ойталаар дугайында, айыттынган журналда юридиктиг албан чери, хуу сайгарлыкчының турбааны-биле холбашкан ындыг бижимелди киир бижиир, бижиири болдунмас дугайында, ат салыышкыннарның азы ат салыышкынын боттандырганының дугайында чоруттунган хыналда дугайында бижимели хыналдалар учедунуң журналынче киир бижиттинер;

9) хыналданы чорудуп турган албан-дужаалдыг кижи азы албан-дужаалдыг кижилерниң ат салганы демдеглеттинген турар.

33. Хыналданың актызынга продукциязын чижектерин шилээниниң,долгандыр хүрээлеңниң объектилериниң болгаш бүдүрүлге объектилериниң шинчилелдериниң шенелдези, шинчилээшкиннерниң болгаш экспертизаларның протоколдары, муниципалдыг эрге-хоойлу актыларында тургускан негелделерни азы чугула негелделерниң хажыдыышкыны дээш харыысалга онааттынар юридиктиг албан черлериниң ажылдакчыларының тайылбырлары, хуу сайгарлыкчының ажылдакчыларының тайылбырлары, илереттинген хажыдыышкыннарны чайладырының дугайында бижиктери болгаш хыналданың түңнели-биле холбашкан өске-даа документилер азы оларның хоолгалары коштунган турар.

34. Хыналданың актызы ооң төнгениниң соонда ийи экземплярга долдуртунар. Ооң бирээзин капсырылгаларның хоолгалары-биле юридиктиг черниң удуртукчузунга, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижизинге азы бүрүн эргелиг төлээзинге, хуу сайгалыкчыга, ооң бүрүн эргелиг төлээзинге хыналданың актызы-биле танышкан дугайында азы хыналдының актызы-биле таныжарындан ойталаан деп ат салган чүүлү-биле катай бээр.

Бир эвес юридиктиг черниң удуртукчузу, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижизи азы бүрүн эргелиг төлээзи, хуу сайгалыкчы, ооң бүрүн эргелиг төлээзи турбаан, а ол ышкаш хыналданың актызы-биле танышкан дугайында азы хыналданың актызы-биле таныжарындан ойталаан дугайында ат салырындан ойталаан таварылгада, ТР-ниң Аргакүркомунда шыгжаттынып чыдар херекте хыналда актызының экземплярынга тывысканының дугайында медээлээр чагыглыг чагаа-биле хыналда актызын чоруткан дугайын айыткаш, почта-биле чорудар.

35. Бир эвес хыналда актызын тургузарынга чоруттунган шинчилелдериниң шенелдези, шинчилээшкиннерниң болгаш экспертизаларның түңнелдериниң талазы-биле түңнел бижик алыры чугула таварылгада, хыналда хемчеглери төнген соонда, хыналда актызын үш ажыл хүнүнден хөй эвес хуусаада тургускаш, юридиктиг албан чериниң удуртукчузу, азы өске-даа албан-дужаалдыг кижизи азы бүрүн эргелиг төлээзи, хуу сайгалыкчы, ооң бүрүн эргелиг төлээзинге хыналданың актызы-биле танышкан дугайында азы хыналдының актызы-биле таныжарындан ойталаан деп ат салган чүүлү-биле катай бээр азы ТР-ниң Аргакүркомунда шыгжаттынып чыдар херекте хыналда актызының экземплярынга тывысканының дугайында медээлээр чагыглыг чагаа-биле хыналда актызын чоруткан дугайын айыткаш, почта-биле чорудар.

36. Бир эвес пландан дашкаар үнүүшкүннүг хыналда чорударынга прокуратура органы-биле чөпшээрежилге негеттинер болза, хыналданың актызының хоолгазын хыналда чорударының чөпшээрежилгезин чарганы прокуратура органынче акт тургустунганындан бээр беш хонуктуң дургузунда чорудар.

37. Күрүне, коммерция, албан-ажыл, өске-даа хоойлу-биле камгалаттынып турар чажыттарны тургузуп турар болгаш хыналданың чорутканының түңнелинде алган медээлер Россия Федерациязының хоойлужудулгазында көрдүнген негелделер езугаар долдуртунар.

38. «Юридиктиг черлерниң болгаш хуу сайгалыкчыларның күрүне хыналдазын (хайгааралын) болгаш муниципалдыг хыналда чорудуп турда, эргелерин камгалаар дугайында» Федералдыг хоойлунуң 16 чүүлүнүң 8 кезээ езугаар юридиктиг албан черлери болгаш хуу сайгарлыкчылар хыналда учедунуң журналын чорудар хүлээлгелиг.

39. Хыналда учедунуң журналдарынга ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыглары ТР-ниң Аргакүркомунуң адының дугайында медээлер кирип турар чоруттунган хыналда дугайында, хыналданың эгелээн болгаш төндүрген ай,хүнү, ону чорудар үезиниң дугайында, эрге-хоойлу үндезиннериниң дугайында, хыналданың сорулгалары, шиитпирлээр айтырыглары болгаш өөренип көөр чүүлүнүң, илереттинген хажыдыышкыннар, а ол ышкаш хыналданы чорудуп турар албан-дужаалдыг кижиниң азы албан-дужаалдыг кижилерниң фамилия, ады, адазының ады болгаш албан-дужаалын айыткан, ооң болгаш оларның ат салган хол үжүү турар.

40. Хыналда учедунуң журналы чок таварылгада хыналда актызынга чогуур бижимел турар.

41. Хыналдага турган юридиктиг чер болгаш хуу сайгарлыкчы хыналда актызында бадыткалдар, үндүрген түңнелдер, саналдар болгаш домактар-биле азы илереттинген хажыдыышкыннарны чайладыр дугайында бижимелдер-биле чөпшээрешпес таварылгада, хыналда актызын алган соонда, он беш хонук дургузунда хыналда актызынга болгаш (азы) илереттинген хажыдыышкыннарны долузу-биле азы ооң кезек чүүлдерин чайладырынга хамаарыштыр удурланып турарын бижимел хевирге ТР-ниң Аргакүркомунче киирер эргелиг. Юридиктиг чер, хуу сайгарлыкчы ындыг удурланыышкынынга чөпшээрешпейн турар чүүлдериниң үндезиниин бадыткап турар документилерни азы оларның шынзыткан хоолгаларын дугурушкан хуусаа дургузунда ТР-ниң Аргакүркомунче дамчыдар эргелиг.

42. Арга-арыг хоойлужудулгазын юридиктиг черниң азы хуу сайгарлыкчының хажытканы илерээн таварылгада, хыналданы чоруткан ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыглары Россия Федерациязының хоойлужудулгазында көрдүнген бүрүн эргелериниң кызыгаарынга:

1) юридиктиг черге, хуу сайгарлыкчыга илереттинген хажыдыышкыннарны оларны чайладыр хуусаазын айтып тургаш, чайладырының дугайында бижикти бээр;

2) илерээн хажыдыышкыннарны чайладыр, оларны баш удур болдурбас, хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр турар хүрээлеңге, күрүнениң айыыл чок чоруунга чедирип болгу дег когаралды чайладыр талазы-биле, бойдустуң болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарын болдурбазының талазы-биле, а ол ышкаш илереттинген хажыдыышкыннарның болурунга салдарлыг болган кижилерни илредип, оларга харыысалга онаарының талазы-биле хемчеглерни алыр.

43. Хыналда чорудуп турган үеде юридиктиг албан чериниң, ооң филиалының, төлээ чериниң, тургузуг аайы-биле кезээниң, хуу сайгарлыкчының ажыл-чорудулгазы, оларның оран-саваларны, тудугларны, дериг-херекселдерни, ындыг хевирлиг объектилерни, транспорт херекселдерин ажыглааны, бүдүрүп турары болгаш садып турары (күүседип турар ажылдары, чедирип турары ачы-дузалар) барааннары хамаатыларның амы-тынынга, кадыкшылынга, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр турар хүрээлеңге, күрүнениң айыыл чок чоруунга чедирип болгу дег когаралды чайладыр талазы-биле, бойдустуң болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдарын болдуруп болгу дег азы ындыг когаралды чедирген болза, ТР-ниң Аргакүркому когарал чедирерин болдурбас азы чедирген когаралды чайладырының талазы-биле хемчеглерни хуу сайгарлыкчының, юридиктиг албан чериниң, ооң филиалдарының, тургузуг аайы-биле кезектериниң ажыл-чорудулгазын түр када соксадырынга чедир РФ-тиң АЧХК-та тургускан чурум езугаар хамаатыларның амытынынга, кадыкшылынга, дириг амытаннарга, үнүштерге, долгандыр турар хүрээлеңге хора чедирип болгу дег барааннарны садыгсаарылгадан эгидип, хамаатыларга, а ол ышкаш юридиктиг черлерге, хуу сайгарлыкчыларга когарал чедирип болурунуң айыылының барын болгаш ону болдурбазының дугайында медээлеп, дарый хемчеглерни хүлээп алыр хүлээлгелиг.

44. Административтиг чурум хажыдыышкынының демдектери бар болганда, ТР-ниң Аргакүркому РФ-тиң АЧХК негелделери езугаар административтиг чурум хажыдыышкынының дугайында херекти оттурар.

Административтиг чурум хажыдыышкынының дугайында херек РФ-тиң А
малары езугаар көрдүнер. Админи
тиг чурум хажыдыышкынының ду
херекти көргениниң түңнелдери-бил
Аргакүркомунуң төлээлеттирген а
жаалдыг кижизи доктаалды азы РФ
нормалары езугаар тодарадылг
дүрер.

45. Арга-арыг хоойлужудулг
негелделерин хажыткан түңнелинд
арыг өзүмнеринге азы арга-арыг
ринге хамаарышпас ыяштарга, чад
тарга болгаш лианаларга чедирген к
Россия Федерациязының Чазааны
лааны-биле санап каан таксалар
рубльден ажып турар болза,
Аргакүркому хыналданың түңнелдер
хоойлу органнарынче чорудар.

46. Бир эвес хыналда үезинде
талазы-биле хемчеглерниң объекти
турар ажыл-агыйжы болгаш өске-да
чорудулга Россия Федерациязыны
лужудулгаларының негелделерини
дыышкыны-биле холбаалыг, олар
редири, болдурбазы болгаш соксад
ниң Аргакүркомунуң бүрүн эрге
онаашпас таварылгада, хыналданы
турган ТР-ниң Аргакүркомунуң ал
жаалдыг кижилери ТР-ниң Аргакүр
удуртукчузунуң ат салганы ында
дыышкыннар дугайында медээни х
төнгениниң соонда 7 ажыл хүнү эртп
саа дургузунда күрүне эрге-чагырг
чогуур төлээлеттирген органнары
рудар.

IV. Күрүне албан-хүлээлгелерин
диринге хыналданың хевири болгаш

47. Күрүне албан-хүлээлгелерин
дир талазы-биле ажылдарны органи
рынга харыысалгалыг ТР-ниң Арг
мунуң албан-дужаалдыглары күрүне
хүлээлгелериниң күүселдезиниң тала
административтиг процедуралар-бил
раттынган хөделиишкиннерниң дес
лашкаа болгаш хоойлу езугаар
турарын сагыырын хыналданы боттан

Күрүне албан-хүлээлгезинде к
турар албан-дужаалдыгларның ху
рыысалгазы оларның албан-дужаа
регламентизинде быжыглаттынган.

48. Күрүне албан-хүлээлгелерин
болгаш шынарлыы-биле күүседип т
ның хыналдазын юридиктиг албан че
хуу сайгарлыкчының эргелерин хажы
илередири болгаш чайладыры-биле,
Аргакүркомунуң күрүне албан-хүлээ
күүседип турар албан-дужаалдыг к
риниң хөделиишкиннеринге (хөделбэ
хомудалды киирген дилеглерге харыы
белеткээр болгаш бодунуң эрге-чагыр
да шиитпирни хүлээп алыр сорул
чорудуп турар.

49. Бо Административтиг реглам
тодараттынган хөделиишкиннерни
дараалашкаан сагааның эртип
хыналдазын ТР-ниң Аргакүркомунуң х
салгалыг кижилери сагыырының докт
мониторингизи хевирлиг, бо админ
тивтиг регламентиниң дүрүмнеринге б
күрүне албан-хүлээлгезин күүседи
негелделерни тургускан эрге-хоойлу
лары езугаар чорудар.

50. Чоруп турар (текущий) хыналд
ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчу
ону солуп турар кижи;
ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукч
оралакчызы чорудар.

51. Чоруп турар хыналданы Т
удуртукчузу, удуртукчузунуң орала
чорудуп турар үезинде:

— административтиг процедурал
күүселдезиниң хуусааларын сагыыр;

— административтиг процедурал
күүселдезиниң дес-дараалашкаан;

— хыналда чорудуп тура болга
түңнелдериниң талазы-биле хүлээп
шиитпирлерниң шынныын хынаар.

52. Чоруп турар хыналданың түңнел
биле ТР-ниң Аргакүркомунуң удурту
удуртукчузунуң оралакчызы илерет
хажыдыышкыннарны чайладыр бо
оларны чайлатканының талазы-биле хы
талазы-биле даалгаларны бээр.

53. Күрүне албан-хүлээлгезин күү
ринге киржип турган ТР-ниң Аргакүрко
албан-дужаалдыглары администрат
процедуралар болгаш бо администрат
регламентиде тургускан хуусааларн
гыыр талазы-биле хуу харыысал
чүктээр.

V. Албан-дужаалдыг кижилер
хөделиишкиннеринге (хөделбээни
хомудалды киирериниң чуруму

54. Юридиктиг черлер, хуу сайгарлы

ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаал- кижилериниң күрүне албан-хүлээлгези седип тура, хөделиишкиннеринге (хөдел- нинге) хомудалды суд мурнунуң болгаш чурумунуң аайы-биле киирер эргелиг.

54.1. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан- каалдыг кижилериниң хөделиишкинне- ге (хөделбээнинге) хомудалды суд нунуң чурумун езугаар киирери.

Юридиктиг черлер, хуу сайгарлыкчылар делиишкиннери (хөделбээни) дээш иудалды:

ТР-ниң албан-дужаалдыг кижилериниң – ниң Аргакүркомунуң удуртукчузунга;

Юридиктиг черлер, хуу сайгарлыкчылар делиишкиннери (хөделбээни) дээш иудалды боттары хуузунда азы бижимел йгырыгны, хомудалды чоргузуп болур.

ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртукчузу азы солуп турар кижи юридиктиг черлерни, сайгарлыкчыларны боду хууда хүлээп р.

Юридиктиг черлер, хуу сайгарлыкчылар кидип алырда, боттары хуузунда-даа п, азы ТР-ниң Аргакүркомунуң телефон- ының дугаарларының аайы-биле телефон ылзаазын ажыглап болур.

ТР-ниң Аргакүркомунда бижип турган бан-дужаалдыг кижи дилег киирип турар жиге хүлээп алыр албан-дужаалдыг кинин фамилиязы, ады болгаш адазының ын, хүлээп алыр ай-хүнүн, шагын болгаш ин айтып дыңнадыр.

54.2. Дилег киирип турар кижи бодунуң иудал бижиинге албан езугаар чурум- e:

фамилиязын, адын, адазының адын;

харыы чорудар почта адрезин;

хомудалының алыс утказын;

хууда ат салган холунуң үжүүн болгаш ын, хүнүн айтыр.

Херек апарза, бодунуң бодалдарының дыткалы кылдыр ол бижимел хевирге кументилер болгаш материалдарны азы арның хоолгаларын кожуп каар.

54.3. Юридиктиг черлер азы хуу сайгар- кчы бижимел хевирге хомудал киирген арылгада, хомудалды өөренип көөр хуу- , ооң кирген хүнүнден эгелээш 30 хонуктан хөй эвес хуусаада көрдүнген турар ужурлуг.

Онза таварылгаларда ТР-ниң Аргакүр- кому хомудалды өөренип көөр хуусааны 30 хонуктан хөй кылдыр узадып болур, ооң дугайында юридиктиг черге азы хуу сайгар- лыкчыга дыңнадыгны бээр.

Хомудалды өөренип көргениниң түң- нелинде ТР-ниң Аргакүркомунуң удуртук- чузу азы ону солуп турар кижи юридиктиг черниң, хуу сайгарлыкчының дилээн ханды- рар азы дилээн хандырарындан ойталаан дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

54.4. Хомудалды өөренип көргениниң дугайында бижимел харыыны юридиктиг черже, хуу сайгарлыкчыже чорудар.

55. ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-ду- жаалдыгларының хөделиишкиннери (хөдел- бээни) дээш хомудалды суд чуруму езугаар хомудаары.

55.1. Юридиктиг албан черлери, хуу сайгарлыкчыларның бодалы-биле ТР-ниң Аргакүркомунуң албан-дужаалдыгларының хөделиишкиннери (хөделбээни) дээш хо- мудалды өөренип көргеш, үндүрген шиит- пири оларның сайгарлыкчы ажыл-чорудулга адырында болгаш өске-даа экономиктиг ажыл-чорудулгада сонуургалдарын хажы- дып турар болза, ынчан юридиктиг черлер, хуу сайгарлыкчылар арбитраж судунче хомудалды киирер эргелиг.

55.2. Административтиг чурум хажы- дыышкынының дугайында херектиң талазы- биле доктаалды юридиктиг албан чериниң удуртукчузу, өске албан-дужаалдыг кижизи азы юридиктиг албан чериниң бүрүн эргелиг төлээзи, хуу сайгарлыкчы, ооң бүрүн эргелиг төлээзи административтиг болгаш (азы) суд чурумунга Россия Федерациязының хоойлу- жудулгазы езугаар хомудал киирип болур.

56. Административтиг чурум хажыдыыш- кынының дугайында херек талазы-биле док- таалга хомудалды доктаалдың хоолгазын тывыскан соонда 10 хонук дургузунда киирип болур. Ол хуусаа эрткен соонда, админис- тративтиг чурум хажыдыышкынының дуга- йында херек талазы-биле доктаал хоойлу езугаар күштүг болур болгаш күүсеттинип эгелээр.

Тыва Республиканың девискээринге күрүнениң арга-арыг контролюн болгаш хайгааралын боттандырар талазы-биле

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитединиң күрүне хүлээлгезин күүседириниң талазы-биле административтиг регламентизиниң №2 капсырылгазы

Лесничестволарның турар чериниң, почта адрестериниң, телефоннарының дугаарларының болгаш ажылдаар графигиниң дугайында
МЕДЭЭЛЕР

Лесничествонуң ады	Турар чери болгаш почта адрези	Телефоннарының дугаарлары	Лесничестволарның ажылдаар графиктери
«Балгазын лесничествозу» КА	668302, Тыва Республика, Таңды район, Балгазын суур, Комсомольская кудумчузу, 16	8(394-37)2-53-94	Понедельник — пятница 8.00 шактан 17.00 шакка чедир Дүштеки чапсар 12.00 шактан 13.00 шакка чедир Дыштаныр хүннери суббота, воскресенье
«Барыын-Хемчик» лесничествозу КА	668040, Тыва Республика, Барыын-Хемчик район, Кызыл-Мажалык суур, Лесная кудумчузу, 1.	8(394-41) 2-11-79	
«Каа-Хем лесничествозу» КА	668400, Тыва Республика, Каа-Хем район, Сарыг-Сеп суур, Енисейская кудумчузу, 6.	8(394-32) 2-24-60	
«Кызыл лесничествозу» КА	667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Складская кудумчузу,12 а	8(394-22) 3-32-54	
«Таңды лесничествозу» КА	668310, Тыва Республика, Таңды район, Бай-Хаак суур, Горький кудумчузу, 46	8(394-37) 2-11-13	
«Тес-Хем» лесничествозу КА	668364, Тыва Республика, Тес-Хем район, Самагалдай суур, Мугур кудумчузу, 4	8(394-38) 2-15-61	
«Тожу лесничествозу» КА	668530, Тыва Республика, Тожу район, Тоора-Хем суур, Енисейская кудумчузу, 3	8(394-50) 2-12-36	
«Туран лесничествозу» КА	668510, Тыва Республика, Бии-Хем район, Туран хоорай, Комсомольская кудумчузу, 16	8(394-35) 2-17-85	
«Чадаана лесничествозу» КА	6678110, Тыва Республика, Чөөн-Хемчик район, Ленин кудумчузу, 1	8(394-34) 2-17-26	
«Шагаан-Арыг лесничествозу» КА	668210, Тыва Республика, Шагаан-Арыг хоорай, Энергетиктер кудумчузу, 12	8(394-36) 2-14-35	

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2010 чылда «Тыва Республикага энергия камналгазының дугайында республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июнь 10 №247 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **док- адыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2010 лдың март 9-та хүлээп алганы №53 ктаалы-биле бадылаттынган 2010 чылда ыва Республикага энергия камналгазының гайында республиканың тускай сорулга- г программаже (моон ыңай - Программа) раазында өскерилгелерни киирер:

1) Программаның паспортунда «Про- амманы боттандырганындан манаттынып рар төнчү түңнелдер база социал болгаш юджет талазы-биле үре-түңнелдииниң ргүзүглери» деп турушка дараазында алыг абзацты немээр:

«- чонну ажылга хаара тударынга дет- кимче көргүзери болгаш немелде ажылчы олуттарны тургузары»;

2) Программаның IV кезээнде «Про- грамманы боттандырарының социал үре- түңнелдии» деп турушка дараазында уткалыг абзацты немээр:

«- чонну ажылга хаара тударынга дет- кимче көргүзери болгаш немелде ажылчын олуттарны тургузары»;

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының 2010 чылда ажыл-чорудулгазының чугула угланыышкынының дугайында

2010 чылдың июнь 10 №237 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2010 чылга чедир үе- усаада социал-экономиктиг хөгжүлдези- ң стратегиязын боттандырар сорулга-би- Тыва Республиканың Чазааның **доктаа- ры болза:**

1. Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый лгаш аъш-чем яамызының 2010 чылда ыл-чорудулгазының чугула угланыыш- ны кылдыр мал-маганны бир дугаар ээл- где болбаазырадырын тодарадыр.

2. Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый лгаш аъш-чем яамызының 2010 чылда ыл-чорудулгазының чугула угланыышкы- болур мал-маганны бир дугаар ээлчегде болбаазырадыр ажылды организастаар талазы-биле бердинген хемчеглер планын бадылаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парладыр.

4. Доктаалдың күүселдезин хынаарын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар - Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының сайыды В.И. Енданга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июнь 10-да хүлээп алганы №237 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының 2010 чылда ажыл-чорудулгазының чугула угланыышкыны болур мал-маганны бир дугаар ээлчегде болбаазырадыр ажылды организастаар талазы-биле бердинген хемчеглер
ПЛАНЫ

Хемчеглер	Саң-хөө хандырылга, млн. рубль	Саң-хөө хандырылгазының үндезин дөстери, млн. рубль		Күүселдениң хуусаазы	Күүселде дээш харыысалгалыглар	Манаттынып турар түңнел
		Республика бюджеди	Бюджеттен дашкаар үндезин дөстер			
1. Барыын-Хемчик кожууннуң КХН «Западная» КАБ МТС» баазазынга мал-маган согар черниң реконструкциязы болгаш цегин тургузары.	11,718	6,0	5,718	2010 чылдың IV квартал	Барыын-Хемчик кожууннуң чагыргазы (чөпшээрежилге-биле), Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый, аъш-чем яамызы, Тыва Республиканың Үлетпүр, энергетика яамызы, КХН «Западная» КАБ МТС»	Ээлчегде 3 тонна эът болбаазырадыр күчүлүг мал согар цехти тургузары. Төлевилелдиң өртек-үнези 18,8 млн. рубль. 6 ажылчы олутту тургузар. Чарыгдалдарның эгиттинер хуусаазы — 1 чыл.
2. Чөөн-Хемчик кожууннуң КХН «Урянхай» АБК» салбырының баазазынга мал-маганны бир дугаар ээлчегде болбаазырадырынга херек дериг-херексел садары.	24,0		24,0	2010 чылдың IV квартал	Чөөн-Хемчик кожууннуң чагыргазы (чөпшээрежилге-биле), Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый, аъш-чем яамызы, Тыва Республиканың Үлетпүр, энергетика яамызы, КХН «Урянхай» АБК»	Ээлчегде 3 тонна эът болбаазырадыр күчүлүг мал согар цехти тургузары. 6 ажылчы олутту тургузар. КХН «Урянхай» АБК»-ның чээли курлавырлары-биле садар. Төлевилелдиң өртек-үнези 24 млн. рубль. 9 ажылчы олутту тургузар. Чарыгдалдарның эгиттинер хуусаазы — 0,6 чыл.
Шупту	35,718	6,0	29,718			-

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының дугайында Дүрүмге өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июнь 10 №240 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг эрге-хоойлу актыларын федералдыг болгаш республика хоойлу-дүрүмнеринге дүүштүрер болгаш бүрүн эргелерниң дакпырлаттынарын болдурбас сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 14-те хүлээп алганы №595 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги пунктуда:

«күүсекчи эрге-чагырга органы-биле» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органы-биле» деп сөстер-биле солуур;

Дараазында утканыг сөзүглел-биле немээр:

«Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың Чазааның даалгазы-биле Россия Федерациязының бюджет системазының өске бюджеттеринден бюджет чээлизин, чээли организациязындан чээлини хаара тудар дугайында керээге база оларны чарганы-биле холбаштыр тургустунуп келир эрге-хоойлу хамаарылгаларынга Тыва Республиканы төлээлээр бүрүн эргелиг күрүне органы болуп турар»;

2) 2-ги пунктуда «күүсекчи эрге-чагырга органнары-биле» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнары-биле» деп сөстер-биле солуур;

3) 5-ки пунктуда:

5.5 иштики пунктуда «база сырый каттыштырган» деп сөстерни ап каар;

5.6 иштики пунктуну дараазында редакциялааны-биле киирер: «5.6 Тыва Республиканың республика бюджединиң каттышкан бюджет бижимелин (моон ыңай – республика бюджеди) тургузарының база чорударының чурумун доктаадыр, Тыва Республиканың республика бюджединиң каттышкан бюджет бижимелин тургузар болгаш чорудар»;

5.9, 5.17, 5.20 иштики пунктуларны күш чок болган деп санаар;

5.21 иштики пунктуда «бюджет хүлээлгелериниң үндүртүнген лимиттериниң кызыгаарынга республика бюджединиң акша хүлээлгелерин бадыткаар» деп сөстерни ап каар;

5.22, 5.23 иштики пунктуларны күш чок болган деп санаар;

5.38 иштики пунктуда «болгаш тус чер» деп сөстерни, «реестрниң» деп сөстүң соонда «,» демдекти ап каар;

5.39 иштики пунктуда «Тыва Республиканың республика бюджединиң база» деп сөстерни ап каар;

5.40, 5.45 иштики пунктуларны күш чок болган деп санаар;

5.43 иштики пунктуда «бюджет акша-хөреңгизиниң башкарыкчыларының база республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң алыкчыларының агар саннарындан» деп сөстерни ап каар;

5.59 иштики пунктуда «болгаш чыылдаларны», «болгаш чыылдаларга» деп сөстерни ап каар;

4) 6-гы пунктунуң 6.2. иштики пунктузун күш чок болган деп санаар;

5) 7.3 пунктуда «Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилер болуп чоруур,» деп сөстерни ап каар;

6) 7.6 пунктуда:

алдыгы абзацты күш чок болган деп санаар;

чедиги абзацка «албан-ажыл керээлери» деп сөстерниң соонга «болгаш күш-ажыл керээлери» деп сөстер немээр;

7) 7.8. пунктуда «Тыва Республиканың Чазаа-биле» деп сөстерни «Тыва Республиканың саң-хөө сайыдының дужаалы-биле» деп сөстер-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның чанында терминология комиссиязының составынче өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың июнь 10 №249 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың февраль 19-та хүлээп алганы №164 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың Чазааның чанында терминология комиссиязының составынче дараазында өскерилгелерни киирер:

а) комиссияның составынче:

Б. Бадарч – филология эртемнериниң кандидады, Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институдунуң дыл секторунуң улуг эртем ажылдакчызы (чөпшээрежилге-биле);

К.А. Бичелдей – филология эртемнериниң доктору, Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институдунуң директору (чөпшээрежилге-биле);

К.Б. Доржу – филология эртемнериниң кандидады, Тываның күрүне университединиң тыва болгаш нийти дыл эртемнериниң кафедразының доцентизи (чөпшээрежилге-биле);

А.А. Лачугина – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының информация политиказы, социал болгаш хөй-нийти байдалдың мониторинг болгаш анализиниң эргелелиниң даргазының оралакчызы;

К-М.А. Симчит – филология эртемнериниң кандидады, Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институдунуң дыл секторунуң улуг эртем ажылдакчызы (чөпшээрежилге-биле);

А.С. Шоюн – «Сылдысчыгаш» солуннуң кол редакторy (чөпшээрежилге-биле);

б) комиссияның секретары кылдыр К-М.А. Симчитти томуйлаар;

в) комиссияның составындан С.К. Хертекти, М.Б. Ховалыгны үндүрер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр дугайында

2010 чылдың июнь 17 №262 Кызыл хоорай

Массалыг информация чепсектериниң ажыл-чорудулгазынга идиг бээри-биле база Тыва Республикага журналистиканы сайзырадыры-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Республиканың эң эки солунунга 100 муң рубль хемчээлдиг Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын квартал санында;

эң эки муниципалдыг солунга 100 муң рубль хемчээлдиг Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын квартал санында;

«Вся Россия» деп делегей чергелиг журналистер фестивальынче киржири-биле 80 муң рубль хемчээлдиг Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 5 грантызын чыл санында;

республиканың парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге 10 муң рубль хемчээлдиг Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын ай санында;

республиканың эң эки теле-, радиожурнализинге 10 муң рубль хемчээлдиг Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын квартал санында тыпсыр.

2. Бо доктаалдың 1 пунктузунда айыткан грантыларның төлевиринге хөреңгилерниң нийти хемчээли чылда 1440 муң рубль деп тургузар.

3. Республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын бээр дугайында Дүрүмнү;

эң эки муниципалдыг солунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын бээр дугайында Дүрүмнү;

«Вся Россия» деп делегей чергелиг журналистер фестивальынче киржири-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын бээр дугайында Дүрүмнү;

республиканың парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын бээр дугайында Дүрүмнү;

республиканың эң эки теле-, радиожурнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын бээр дугайында Дүрүмнү;

массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының составын бадылаар.

4. Тыва Республиканың Чазаан
зының грантыларының акша кезэ
вирлери-биле холбашкан чарыгда
Республиканың республика бюд
көрдүнген акша-хөреңгилерн
гаарынга боттанырын тургузар.

5. Бо доктаалдарны «Шын
«Тувинская правда» солуннарга па

Тыва Республиканың Ча
Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июнь 1
доктаалы-биле бадылаан

Республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазаан Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында ДҮРҮМ

I.Нийти билиглер

1.1. Республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында бо Дүрүм (моон ыңай – Дүрүм) республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының чурумун тодарадыр.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынган билиглер:

республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызы (моон ыңай – грант) – грант алыкчызынга Тыва Республиканың республика бюджединден эгидилге чокка эгитпес үндезинге бээр акша-хөреңгилер;

грант алыр күзелдиглер – бо Дүрүмнүң 3 эгезинде тургускан негелделерге дүгжүп турар юридиктиг албан черлери болгаш хуу кижилер;

грант алыкчызы – грант бээриниң дугайында чардынган керээ езугаар мөөрейниң тиилекчизи болган шаңналдың алыкчызы.

1.3. Грантыны квартал санында Тыва Республикага журналистиканы моон-даа сайзырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш солун үндүрүп турар Тыва Республиканың девискээринде тургустунган массалыг информация чепсектериниң профессионалдыг ажыл-чорудулгазынга идиг бээри болгаш шаңнапмактаары мөөрей езугаар тыпсыр.

II. Грантыны бээрин болгаш ону алыр күзелдиглерни организастаары

2.1. Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының (моон ыңай- комиссия) грант алыр күзелдиглерниң аразынга чоруткан конкурузунуң түңнелдери-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы грантыны тыпсыр.

2.2. Грант алыр күзелдиглерниң аразында конкурстуң эртер хуусаазын, чагыгларны хүлээп алыр болгаш көөрүнүң чурумун комиссия тодарадыр.

2.3. Конкурсту организастаар болгаш эрттирер сорулга-биле комиссия:

чагыгларны хүлээп алыр хуусаа төнеринге чедир бир айдан орай эвес хуусаада конкурстуң эртер үезиниң болгаш чериниң, конкурс материалдарын бээриниң хуусаазы айыткан конкурс эртер дугайында медээни массалыг информация чепсектеринге тарадыр;

киржикчилерге оларның дилээ езугаар чагыг бээр хевирлерни таныштырар, комиссияның эргелериниң кызыгаарынга грант алырының негелделери-биле холбашкан айтырыгларга консультацияны бээр;

кирген чагыгларның бүрүткелин чорудар;

грант алыр күзелдиглерниң төлевилелдеринге экспертиза чорудуп болур экспертерниң даңзызын бадылаар;

конкурс организастаар болгаш чорудары-биле холбашкан өске-даа албан-хүлээлгелерни күүседир.

2.4. Комиссияның бадылаан болгаш хаара туткан эксперттери комиссия эксперт түңнелдерин төлевилелдерни өөренип көргениниң түңнелинде таныштырар.

Эксперт түңнелиниң хевирин комиссия бадылаар.

2.5. Конкурс киржикчизиниң төлевилели:
—долузу-биле деткиттинген;
— кезээ-биле деткиттинген;
— деткимче албаан болуп болур.

2.6. Конкурс эрттирген түңнелдерниң талазы-биле комиссия республиканың эң эки солунунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин ажылдап кылыр.

III. Грант алыр мөөрейниң негелделери болгаш демдек алырда үнелээр чүүлдери

3.1. Тыва Республиканың девискээринде бадылаттынган солун үндүрүлгезин боттан-

дырып турар массалыг информаци
териниң редакциялары, оларның с
эрге хевирлеринден хамаарылг
грант алыр күзелдиглер (мөөрей
чилери) болуп болур.

3.2. Мөөрей киржикчилери к
чүгле чаңгыс чагыг киирип болур.

3.3. Киржикчи комиссияга чагы
гускан хевирге киирер.

Чагыгга ат салып тургаш, ол:

грант алырының болгаш м
киржириниң негелделери-биле чөпш
турарын;

мөөрейге киржириниң негел
хажыткан таварылгада күштүг бол
хоойлужудулга езугаар харыысалг
хүлээлгени хүлээп алыр.

3.4. Чагыгга албан солуннуң к
рүзүн, социал болгаш экономиктиг
зазының үндезинин, эрге-хоойлу ү
төлевилелдиң сметазы болгаш кален
планын, мөөрей киржикчизиниң ду
медээни бижип көргүскен турар уж

3.5. Конкурска киирген төлевиле
үнелээр негелделери:

— төлевилелдиң социал ужур-д
— хөй-нийти ажыктыг сорулг
чедип алырынга төлевилелдиң угл
кыны;
—төлевилелдиң чаа болгаш к
тынмас онзагайы;
— солуннуң дизайны;
— төлевилелдиң киржикчилерин
—хөй-нийти корреспонденти
четкилериниң бары;
— төлевилелдиң моон соңгаар
болур ажыктыы.

3.6. Бо Дүрүмнүң негелделеринг
пес чагыглар, а ол ышкаш хевир езуга
тургустунган болгаш хүлээп алыр хуу
ген соонда киирген чагыгларны ө
көрбес.

3.7. Конкурска чоруткан матер
эгиттинмес, аңаа үнелелдерни берб

IV. Грантыны ажыглаары болга
акша-хөреңгилерин чарарын хынаар

4.1. Республиканың эң эки солунун
Республиканың Чазааның Даргазыны
тызын тыпсыр дугайында Тыва Респу
ның Чазааның доктаалы күштүг болуп
соонда грант алыкчызынга шаң
төлевилелди боттандырары-биле чо

4.2. Тыва Республиканың Чазааны
газының Канцеляриязы грант алыкчыз
грантының бээриниң дугайында ке
чарар.

4.3.Керээге төлевилелдиң кол хе
дери, ийи таланың хүлээлгелери, ке
негелделерин чогуур деңнелге күүсетп
варылгада талаларның харыысал
тодараткан турар. Керээни кол ке
төлевилелдиң сметазы болгаш кале
планы болур.

4.4. Грантыны ажыглаар хуусааз
чылдан хөй болбас ужурлуг.

4.5. Грант алыкчызы шаңнал акшаз
ле төлевилелди боттандырарынче
болур.

4.6. Грант алыкчызы грант чарыгдал
ның сметазын бодунуң туразы-биле ө
тир эргези чок. Херек апарза чарыгд
сметазынче өскерилгелерни чүгле
алырының дугайырда керээге нем
чөпшээрежилгелерни чаргаш киирип б

4.7. Грант алыкчызы Тыва Республик
Чазааның Даргазының Канцеляриязы
төлевилелди боттандырып турар бад
турар сценарийлер, фото-чуруктар, гр
ны ажыглап турарының дугайында о
тарының электроннуг хевирлерин к
шаан, календарьлыг планда көрдүнген а
дарның күүселдезиниң дугайында түңне
хөө, сөзүглел болгаш чорудуп турар о
тарын киирер.

4.8. Тыва Республиканың Чазааны
газының Канцеляриязы грант хөреңги
ажыглааны, төлевилелдиң боттанн ышк

е холбашкан медээни болгаш докумен- грант алыкчызындан айтырар болгаш р эргелиг.

4.9. Бо Дүрүмнүң 4.4. пунктузунда айыт- хуусаада болгаш ону сорулгазының ы-биле ажыглаваан таварылгада гранты-ны республика бюджединче эгидер.

4.10. Грант алыкчызы грант хевирлиг алган акша-хөреңгилерин сорулгазының аайы-биле ажыглавааны дээш күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалганы чүктээр.

2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадылаан

эки муниципалдыг солунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында

ДҮРҮМ

I.Ниити билиглер

1.1. Эң эки муниципалдыг солунга Тыва публиканың Чазааның Даргазының гран- арын тыпсырының дугайында бо Дүрүм он ыңай – Дүрүм) эң эки муниципалдыг унга Тыва Республиканың Чазааның Дар- ының грантыларын тыпсырының чурумун арадыр.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынган билиглер: эң эки муниципалдыг солунга Тыва Рес- ликаның Чазааның Даргазының грантызы он ыңай – грант) – грант алыкчызынга а Республиканың республика бюджедин- эгидилге чокка эгитпес үндезинге бээр а-хөреңгилер;

грант алыр күзелдиглер – бо Дүрүмнүң 3 зинде тургускан негелделерге дүгжүп ту- юридиктиг албан черлери болгаш хуу жилер;

грант алыкчызы – грант бээриниң дуга- нда чардынган керээ езугаар мөөрейниң лекчизи болган шаңналдың алыкчызы.

1.3. Грантыны квартал санында Тыва спубликага журналистиканы моон-даа зырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш солун үрүп турар Тыва Республиканың девис- ринде тургустунган массалыг инфор- ция чепсектериниң профессионалдыг ыл-чорудулгазынга идиг бээри болгаш нап-мактаары мөөрей езугаар тыпсыр.

II. Грантыны бээрин болгаш ону алыр елдиглерни организастаары

2.1. Массалыг информация чепсектериниң лгаш журналистика адырынга Тыва Рес- ликаның Чазааның Даргазының гранты- ын тыпсыр талазы-биле Тыва Респуб- каның Чазааның чанында конкурс ко- ссиязының (моон ыңай — комиссия) грант р күзелдиглерниң аразынга чоруткан кон- узунуң түңнелдери-биле Тыва Республи- ның Чазааның Даргазы грантыны тыпсыр.

2.2. Грант алыр күзелдиглерниң аразында нкурстуң эртер хуусаазын, чагыгларны лээп алыр болгаш көөрүнүң чурумун миссия тодарадыр.

2.3. Конкурсту организастаар болгаш тирер сорулга-биле комиссия:

чагыгларны хүлээп алыр хуусаа төнерин- чедир бир айдан орай эвес хуусаада кон- рстуң эртер үезиниң болгаш чериниң, кон- рс материалдарын бээриниң хуусаазы йткан конкурс эртер дугайында медээни ссалыг информация чепсектеринге тара- р;

киржикчилерге оларның дилээ езугаар ыг бээр хевирлерни таныштырар, комис- ның эргелериниң кызыгаарынга грант ырының негелделери-биле холбашкан тырыгларга консультацияны бээр;

кирген чагыгларның бүрүткелин рудар;

грант алыр күзелдиглерниң төлевилелде- нге экспертиза чорудуп болур эксперттер- даңзызын бадылаар;

Конкурс организастаар болгаш чору- ры-биле холбашкан өске-даа албан- лээлгелерни күүседир.

2.4. Комиссияның бадылаан болгаш ара туткан эксперттери комиссия эксперт нелдерин төлевилелдерни өөренип көр- иниң түңнелинде таныштырар.

Эксперт түңнелиниң хевирин комиссия дылаар.

2.5. Конкурс киржикчизиниң төлевилели:

—долузу-биле деткиттинген;

— кезээ-биле деткиттинген;

— деткимче албаан болуп болур.

2.6. Конкурс эрттирген түңнелдерниң лазы-биле Комиссия эң эки муниципалдыг лунга Тыва Республиканың Чазааның ргазының грантызын тыпсыр дугайында ва Республиканың Чазааның доктаалының левилелин ажылдап кылыр.

III. Грант алыр мөөрейниң негелделери лгаш демдек алырда үнелээр чүүлдери

3.1. Тыва Республиканың муниципалдыг ргузугларында тургустунган солун үнду- лгезин боттандырып турар массалыг ин- рмация чепсектериниң редакциялары, арның организас эрге хевирлеринден ха- арылга чокка, грант алыр күзелдиглер өөрей киржикчилери) болуп болур.

3.2. Мөөрей киржикчилери конкурска чүгле чаңгыс чагыг киирип болур.

3.3. Киржикчи комиссияга чагыгны тургускан хевирге киирер.

Чагыгга ат салып тургаш, ол:

грант алырының болгаш мөөрейге киржириниң негелделери-биле чөпшээрежип турарын;

мөөрейге киржириниң негелделерин хажыткан таварылгада күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалга чүктээр хүлээлгени хүлээп алыр.

3.4.Чагыгга солуннуң кезек бүрүзүн, социал болгаш экономиктиг ужур-дузазының үндезинин, эрге-хоойлу үндезини, төлевилелдиң сметазы болгаш календарьлыг планын, мөөрей киржикчизиниң дугайында медээни бижип көргүскен турар ужурлуг.

3.5.Конкурска кирген төлевилелдерниң үнелээр негелделери:

— төлевилелдиң социал ужур-дузазы;

— хөй-нити ажыктыг сорулгаларны чедип алырынга төлевилелдиң угланнының ыны;

—төлевилелдиң чаа болгаш катаптаттынмас онзагайы;

— солуннуң дизайны;

— төлевилелдиң киржикчилериниң хөйү;

—хөй-нити корреспондентилерниң четкилериниң бары;

— төлевилелдиң моон соңгаар хөгжүп болур ажыктыы.

3.6. Бо Дүрүмнүң негелделеринге дүүшпес чагыглар, а ол ышкаш хевир езугаар эвес тургустунган болгаш хүлээп алыр хуусаа төнген соонда кирген чагыгларны өөренип көрбес.

3.7. Конкурска чоруткан материалдар эгиттинмес, аңаа үнелелдерни бербес.

IV. Грантыны ажыглаары болгаш грант акша-хөреңгилерин чарарын хынаары

4.1. Эң эки муниципалдыг солунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалы күштүг болуп кирген соонда грант алыкчызынга шаңналды төлевилелди боттандырары-биле чорудар.

4.2. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы грант алыкчызы-биле грантының бээриниң дугайында керээни чарар.

4.3.Керээге төлевилелдиң кол хемчээлдери, ийи таланың хүлээлгелери, керээниң негелделерин чогуур деңнелге күүсетпээн таварылгада талаларның харыысалгазын тодараткан турар. Керээни кол кезээнге төлевилелдиң сметазы болгаш календарь планы болур.

4.4. Грантыны ажыглаар хуусаазы бир чылдан хөй болбас ужурлуг.

4.5. Грант алыкчызы шаңнал акшазын чүгле төлевилелди боттандырарынче чарып болур.

4.6. Грант алыкчызы грант чарыгдалдарының сметазын боду туразында өскертир эргези чок. Херек апарза, чарыгдалдар сметазынче өскерилгелерни чүгле грант алырының дугайында керээге немелде чөпшээрежилгелерни чаргаш, киирип болур.

4.7. Грант алыкчызы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязынче төлевилелди боттандырып турарын бадыткап турар сценарийлер, фоточуруктар, грантыны ажыглап турарының дугайында отчеттарының электроннуг хевирлерин кошпушаан, календарьлыг планда көрдүнген ажылдарның күүселдезиниң дугайында түңнел сан-хөө, сөзүглел болгаш чорудуп турар отчеттарын киирер.

4.8. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы грант хөреңгилерин ажыглааны, төлевилелдиң боттанныышкыны-биле холбашкан медээни болгаш документини грант алыкчызындан айтырар болгаш алыр эргелиг.

4.9. Бо Дүрүмнүң 4.4. пунктузунда айыткан хуусаада болгаш ону сорулгазының аайы-биле ажыглаваан таварылгада, грантыны республика бюджединче эгидер.

4.10. Грант алыкчызы грант хевирлиг алган акша-хөреңгилерин сорулгазының аайы-биле ажыглавааны дээш күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалганы чүктээр.

2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадылаан

«Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында

ДҮРҮМ

I.Ниити билиглер

1.1. «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында бо Дүрүм (моон ыңай – Дүрүм) «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының чурумун тодарадыр.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынган билиглер:

«Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызы (моон ыңай – грант) – грант алыкчызынга Тыва Республиканың республика бюджединден эгидилге чокка эгитпес үндезинге бээр акша-хөреңгилер;

грант алыр күзелдиглер – бо Дүрүмнүң 3 эгезинде тургускан негелделерге дүгжүп турар юридиктиг албан черлери болгаш хуу кижилер;

грант алыкчызы – грант бээриниң дугайында чардынган керээ езугаар мөөрейниң тиилекчизи болган шаңналдың алыкчызы.

1.3. Грантыны чыл санында Тыва Республикага журналистиканың моон-даа сайзырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң профессионалдыг ажыл-чорудулгазынга идиг бээри болгаш «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга орук өртээн, чурттаарын, делгелгеге киржир, организастыг дадывыр төлээр сорулга-биле конкурс езугаар массалыг информация чепсектериниң 5 журнализинге тыпсыр.

II. Грантыны бээрин болгаш ону алыр күзелдиглерни организастаары

2.1. Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының (моон ыңай- комиссия) грант алыр күзелдиглерниң аразынга чоруткан конкурузунуң түңнелдери-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы грантыны тыпсыр.

2.2. Грант алыр күзелдиглерниң аразында конкурстуң эртер хуусаазын, чагыгларны хүлээп алыр болгаш көөрүнүң чурумун комиссия тодарадыр.

2.3. Конкурсту организастаар болгаш эрттирер сорулга-биле комиссия:

чагыгларны хүлээп алыр хуусаа төнеринге чедир ийи айдан орай эвес хуусаада конкурстуң эртер үезиниң болгаш чериниң, конкурс материалдарын бээриниң хуусаазы айыткан конкурс эртер дугайында медээни массалыг информация чепсектеринге тарадыр;

киржикчилерге оларның дилээ езугаар чагыг бээр хевирлерни таныштырар, комиссияның эргелериниң кызыгаарынга грант алырының негелделери-биле холбашкан айтырыгларга консультацияны бээр;

кирген чагыгларның бүрүткелин чорудар;

грант алыр күзелдиглерниң төлевилелдеринге экспертиза чорудуп болур эксперттерниң даңзызын бадылаар;

конкурс организастаар болгаш чорудары-биле холбашкан өске-даа албан-хүлээлгелерни күүседир.

2.4. Комиссияның бадылаан болгаш хаара туткан эксперттери комиссия «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер публикациялар болгаш материалдарны (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарын) эксперт түңнелдерин төлевилелдерни өөренип көргениниң түңнелинде таныштырар.

Эксперт түңнелиниң хевирин комиссия бадылаар.

2.5. Конкурс киржикчизиниң «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер публикациялар болгаш материалдарның (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарының) экспозициязының македи:

—долузу-биле деткиттинген;

— кезээ-биле деткиттинген;

— деткимче албаан болуп болур.

2.6. Конкурс эрттирген түңнелдерниң талазы-биле комиссия «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруурунга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин ажылдап кылыр.

III. Грант алыр мөөрейниң негелделери болгаш демдек алырда үнелээр чүүлдери

3.1. Тыва Республиканың девискээринде бадылаттынган солун үндүрүлгезин боттандырып турар массалыг информация чепсектериниң редакциялары, оларның организас эрге хевирлеринден хамаарылга чокка, грант алыр күзелдиглер (мөөрей киржикчилери) болуп болур.

3.2. Мөөрей киржикчилери конкурска чүгле чаңгыс чагыг киирип болур.

3.3. Киржикчи комиссияга чагыгны тургускан хевирге киирер.

Чагыгга ат салып тургаш, ол:

грант алырының болгаш мөөрейге киржириниң негелделери-биле чөпшээрежип турарын;

мөөрейге киржириниң негелделерин хажыткан таварылгада күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалга чүктээр хүлээлгени хүлээп алыр.

3.4. Чагыгга албан публикациялар болгаш материалдарның (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарының) кезек бүрүзүн, социал болгаш экономиктиг ужур-дузазының үндезинин, эрге-хоойлу үндезини, төлевилелдиң сметазы болгаш календарьлыг планын, мөөрей киржикчизиниң дугайында медээни бижип көргүскен турар ужурлуг.

3.5. «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер публикациялар болгаш материалдарны (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарын) үнелээр негелделери:

— төлевилелдиң социал ужур-дузазы;

— хөй-нити ажыктыг сорулгаларны чедип алырынга төлевилелдиң угланыышкыны;

—төлевилелдиң чаа болгаш катаптаттынмас онзагайы;

— солуннуң дизайны;

— төлевилелдиң киржикчилериниң хөйү;

—хөй-нити корреспондентилерниң четкилериниң бары;

— төлевилелдиң моон соңгаар хөгжүп болур ажыктыы.

3.6. Бо Дүрүмнүң негелделеринге дүүшпес чагыглар, а ол ышкаш хевир езугаар эвес тургустунган болгаш хүлээп алыр хуусаа төнген соонда кирген чагыгларны өөренип көрбес.

3.7. Конкурска чоруткан материалдар эгиттинмес, аңаа үнелелдерни бербес.

IV. Грантыны ажыглаары болгаш грант акша-хөреңгилерин чарарын хынаары

4.1. «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер экспозицияларның макеттеринге грант бээри Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалы күштүг болуп кирген соонда грант алыкчызынга шаңналды төлевилелди боттандырары-биле чорудар.

4.2. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы грант алыкчызы-биле грантының бээриниң дугайында керээни чарар.

4.3.Керээге төлевилелдиң экспозицияларның макеттериниң кол хемчээлдери, ийи таланың хүлээлгелери, керээниң негелделерин чогуур деңнелге күүсетпээн таварылгада талаларның харыысалгазын тодараткан турар. Керээниң кол кезээнге төлевилелдиң сметазы болгаш календарь планы болур.

4.4. Грант алыкчызы шаңнал хөреңгилерин чүгле «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче чоруур македин боттандырарынга ажыглаар ужурлуг.

4.5. Грант алыкчызы грант чарыгдалдарының сметазын боду туразы-биле өскертир эргези чок. Херек апарза, чарыгдалдар сметазынче өскерилгелерни чүгле грант алырының дугайырда керээге немелде чөпшээрежилгелерни чаргаш, киирип болур.

4.6. Грант алыкчызы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязынче «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынга македин боттандырып турарын бадыткап турар сценарийлер, фоточуруктар, грантыны ажыглап турарының дугайында отчеттарының электроннуг хевирлерин кошпушаан, календарьлыг планда көрдүнген ажылдарның күүселдезиниң дугайында түңнел сан-хөө, сөзүглел болгаш чоруп турар отчеттарын киирер.

(Уланчызы 12-ги арында).

(Уланчызы. Эгези 11-ги арында)

4.7. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер публикациялар болгаш материалдарны (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарын) боттандырарынга грант хөреңгилерин ажыглааны, төлевилелдиң боттаныышкыны-биле холбашкан медээни болгаш документини грант алыкчызындан айтырар болгаш алыр эргелиг.

4.8. «Вся Россия» делегей чергелиг журналистер фестивалынче киирер публикациялар болгаш материалдарны (ооң иштинде теле- болгаш радиопрограммаларның материалдарын) чедирбээн болгаш ону сорулгазының аайы-биле ажыглаваан таварылгада, грантыны республика бюджединче эгидер.

4.9. Грант алыкчызы грант хевирлиг алган акша-хөреңгилерин сорулгазының аайы-биле ажыглаваан дээш күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалганы чүктээр.

2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадылаан

Парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында ДҮРҮМ

I.Нити билиглер

1.1. Парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында бо Дүрүм (моон ыңай – Дүрүм) парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының чурумун тодарадыр.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынган билиглер:

парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызы (моон ыңай –грант) – грант алыкчызынга Тыва Республиканың республика бюджединден эгидилге чокка эгитпес үндезинге бээр акша-хөреңгилер;

грант алыр күзелдиглер – бо Дүрүмнүң 3 эгезинде тургускан негелделерге дүгжүп турар юридиктиг албан черлери болгаш хуу кижилер;

грант алыкчызы – грант бээриниң дугайында чардынган керээ езугаар мөөрейниң тиилекчизи болган шаңналдың алыкчызы.

1.3. Грантыны ай санында Тыва Республикага журналистиканы моон-даа сайзырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң профессионалдыг ажыл-чорудулгазынга идиг бээри-биле тыпсыр.

II. Грантыны бээрин болгаш ону алыр күзелдиглерни организастаары

2.1. Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының (моон ыңай- комиссия) грант алыр күзелдиглерниң аразынга чоруткан конкурузунуң түңнелдери-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы грантыны тыпсыр.

2.2. Грант алыр күзелдиглерниң аразында конкурстуң эртер хуусаазын, чагыгларны хүлээп алыр болгаш көөрүнүң чурумун комиссия тодарадыр.

2.3. Конкурсту организастаар болгаш эрттирер сорулга-биле комиссия:

чагыгларны хүлээп алыр хуусаа төнеринге чедир бир айдан орай эвес хуусаада конкурстуң эртер үезиниң болгаш чериниң, конкурс материалдарын бээриниң хуусаазы айыткан конкурс эртер дугайында медээни массалыг информация чепсектеринге тарадыр;

киржикчилерге оларның дилээ езугаар чагыг бээр хевирлерни таныштырар, комиссияның эргелериниң кызыгаарынга грант алырының негелделери-биле холбашкан айтырыгларга консультацияны бээр;

кирген чагыгларның бүрүткелин чорудар;

грант алыр күзелдиглерниң төлевилелдеринге экспертиза чорудуп болур эксперттерниң даңзызын бадылаар;

Конкурсту организастаар болгаш чорудары-биле холбашкан өске-даа албан-хүлээлгелерни күүседир.

2.4. Комиссияның бадылаан болгаш хаара туткан эксперттери комиссияга парлалга үндүрүглеринге публикацияларның болгаш материалдарның төлевилелдериниң эксперт түңнелдерин төлевилелдерни өөренип көргениниң түңнелинде таныштырар.

Эксперт түңнелиниң хевирин комиссия бадылаар.

2.5. Грант алыр күзелдиглерниң парлалга үндүрүглеринге бижээн публикацияларының болгаш материалдарының төлевилелдери грант акша-хөреңгилеринден:

—долузу-биле деткиттинген;

— кезээ-биле деткиттинген;

— деткимче албаан болуп болур.

2.6. Конкурс эрттирген түңнелдерниң талазы-биле комиссия парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин ажылдап кылыр.

III. Грант алыр мөөрейниң негелделери болгаш демдек алырда үнелээр чүүлдери

3.1. Тыва Республиканың девискээринде бадылаттынган солун үндүрүлгезин боттандырып турар массалыг информация чепсектериниң журналистери парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге грант алыр күзелдиглерниң (мөөрей киржикчилериниң) санынче кирип болур.

3.2. Мөөрей киржикчилери конкурска чүгле чаңгыс чагыг киирип болур.

3.3. Киржикчи комиссияга чагыгны тургускан хевирге киирер.

Чагыгга ат салып тургаш, ол:

грант алырының болгаш мөөрейге киржириниң негелделери-биле чөпшээрежип турарын;

мөөрейге киржириниң негелделерин хажыткан таварылгада күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалга чүктээр хүлээлгени хүлээп алыр.

3.4. Чагыгга албан публикациялар болгаш материалдарның кезек бүрүзүн, социал болгаш экономиктиг ужур-дузазының үндезинин, эрге-хоойлу үндезини, төлевилелдиң сметазы болгаш календарьлыг планын, мөөрей киржикчизиниң дугайында медээни бижип көргүскен турар ужурлуг.

3.5. Парлалганың массалыг информация чепсектериниң грант алырынче киирген материалдарын үнелээр негелделери:

— төлевилелдиң социал ужур-дузазы;

— хөй-нити ажыктыг сорулгаларны чедип алырынга төлевилелдиң угланыышкыны;

—төлевилелдиң чаа болгаш катаптаттынмас онзагайы;

— солуннуң дизайны;

— төлевилелдиң киржикчилериниң хөйү;

—хөй-нити корреспондентилерниң четкилериниң бары;

— төлевилелдиң моон соңгаар хөгжүп болур ажыктыы.

3.6. Бо Дүрүмнүң негелделеринге дүүшпес чагыглар, а ол ышкаш хевир езугаар эвес тургустунган болгаш хүлээп алыр хуусаа төнген соонда киирген чагыгларны өөренип көрбес.

3.7. Конкурска чоруткан материалдар эгиттинмес, аңаа үнелелдерни бербес.

IV. Грантыны ажыглаары болгаш грант акша-хөреңгилерин чарарын хынаары

4.1. Парлалганың массалыг информация чепсектериниң эң эки журнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалы күштүг болуп кирген соонда грант алыкчызынга шаңналды төлевилелди боттандырары-биле чорудар.

4.2. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы грант алыкчызы-биле грантының бээриниң дугайында керээни чарар.

4.3.Керээге төлевилелдиң кол хемчээлдери, ийи таланың хүлээлгелери, керээниң негелделерин чогуур деңнелге күүсетпээн таварылгада талаларның харыысалгазын тодараткан турар. Керээниң кол кезээнге төлевилелдиң сметазы болгаш календарь планы болур.

4.4. Грантыны ажыглаарының хуусаазы бир айдан ашпас ужурлуг.

4.5. Грант алыкчызы шаңнал хөреңгилерин чүгле төлевилелин боттандырарынга ажыглаар ужурлуг.

4.6. Грант алыкчызы грант чарыгдалдарының сметазын боду туразы-биле өскертир эргези чок. Херек апарза, чарыгдалдар сметазынче өскерилгелерни чүгле грант алырының дугайында керээге немелде чөпшээрежилгелерни чаргаш, киирип болур.

4.7. Грант алыкчызы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязынче төлевилелин боттандырып турарын бадыткап турар сценарийлер, фото-чуруктар, грантыны ажыглап турарының дугайында отчеттарының электроннуг хевирлерин кошпушаан, календарьлыг планда көрдүнген ажылдарның күүселдезиниң дугайында түңнел саң-хөө, сөзүглел болгаш чоруп турар отчеттарын киирер.

4.8. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы төлевилелди боттандырарынга грант хөреңгилерин а...
төлевилелдиң боттаныышкыны-би...
кан медээни болгаш документ...
алыкчызындан айтырар бол...
эргелиг.

4.9. Бо доктаалдың 4.4. пункту...
тынган хуусааның дургузунда гран...
реңгилерин ажыглаваан азы ону ...
ның аайы-биле ажыглаваан та...
грантыны республика бюджедин...

4.10. Грант алыкчызы грант хе...
ган акша-хөреңгилерин сорулгазы...
биле ажыглавааны дээш күштүг б...
хоойлужудулга езугаар хары...
чүктээр.

2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадыла...

Массалыг информация чепсектериниң эң эки теле-, радиожурнал... Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсы... дугайында ДҮРҮМ

I.Нити билиглер

1.1. Массалыг информация чепсектериниң эң эки теле-, радиожурнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында бо Дүрүм (моон ыңай – Дүрүм) массалыг информация чепсектериниң эң эки теле-, радиожурнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының чурумун тодарадыр.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынган билиглер:

Массалыг информация чепсектериниң эң эки теле-, радиожурнализинге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантызы (моон ыңай – грант) – грант алыкчызынга Тыва Республиканың республика бюджединден эгидилге чокка эгитпес үндезинге бээр акша-хөреңгилер;

грант алыр күзелдиглер – бо Дүрүмнүң 3 эгезинде тургускан негелделерге дүгжүп турар юридиктиг албан черлери болгаш хуу кижилер;

грант алыкчызы – грант бээриниң дугайында чардынган керээ езугаар мөөрейниң тиилекчизи болган шаңналдың алыкчызы.

1.3. Грантыны ай санында Тыва Республикага журналистиканы моон-даа сайзырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң профессионалдыг ажыл-чорудулгазынга идиг бээри-биле тыпсыр.

II. Грантыны бээрин болгаш ону алыр күзелдиглерни организастаары

2.1. Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының (моон ыңай - комиссия) грант алыр күзелдиглерниң аразынга чоруткан конкурузунуң түңнелдери-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы грантыны тыпсыр.

2.2. Грант алыр күзелдиглерниң аразында конкурстуң эртер хуусаазын, чагыгларны хүлээп алыр болгаш көөрүнүң чурумун комиссия тодарадыр.

2.3. Конкурсту организастаар болгаш эрттирер сорулга-биле комиссия:

чагыгларны хүлээп алыр хуусаа төнеринге чедир бир айдан орай эвес хуусаада конкурстуң эртер үезиниң болгаш чериниң, конкурс материалдарын бээриниң хуусаазы айыткан конкурс эртер дугайында медээни массалыг информация чепсектеринге тарадыр;

киржикчилерге оларның дилээ езугаар чагыг бээр хевирлерни таныштырар, комиссияның эргелериниң кызыгаарынга грант алырының негелделери-биле холбашкан айтырыгларга консультацияны бээр;

кирген чагыгларның бүрүткелин чорудар;

грант алыр күзелдиглерниң теле-, радиопрограммаларның азы теле-, радиопрограммаларның кезээниң үндүрүглериниң төлевилелдеринге экспертиза чорудуп болур эксперттерниң даңзызын бадылаар;

конкурсту организастаар болгаш чорудары-биле холбашкан өске-даа албан-хүлээлгелерни күүседир.

2.4. Комиссияның бадылаан болгаш хаара туткан эксперттери комиссияга теле-, радиопрограммаларның азы теле-, радиопрограммаларның кезээниң үндүрүглериниң төлевилелдериниң эксперт түңнелдерин төлевилелдерни өөренип көргениниң түңнелинде таныштырар.

Эксперт түңнелиниң хевирин комиссия бадылаар.

2.5. Грант алыр күзелдиглерниң теле-, радиопрограммаларның азы теле-, радиопрограммаларның кезээниң үндүрүглериниң
төлевилелдери грант акша-хөреңги...
—долузу-биле деткиттинген;
— кезээ-биле деткиттинген;
— деткимче албаан болуп бол...

2.6. Конкурс эрттирген түңн...
талазы-биле комиссия массалыг ...
ция чепсектериниң эң эки теле...
журнализинге Тыва Республиканың...
Даргазының грантызын тыпсыр д...
Тыва Республиканың Чазааның док...
төлевилелин ажылдап кылыр.

III. Грант алыр мөөрейниң нег...
болгаш демдек алырда үнелээр ч...

3.1. Тыва Республиканың девис...
бадылаттынган массалыг информ...
сектериниң теле-, радиожурналист...
алыр күзелдиглерниң (мөөрей ...
чилериниң) санынче кирип болур.

Грант алыр күзелдиглер (мөөре...
чилери) боттары хуузунда-даа, ...
коллективиниң составынга-даа ча...
киирип болур.

3.2. Мөөрей киржикчилери бот...
зунда-даа, авторлар коллективин...
вынга-даа конкурска чүгле чаңг...
киирип болур.

3.3. Киржикчи комиссияга чагы...
гускан хевирге киирер.

Чагыгга ат салып тургаш, ол:

грант алырының болгаш мөөре...
жириниң негелделери-биле чөпш...
турарын;

мөөрейге киржириниң негел...
хажыткан таварылгада күштүг бол...
хоойлужудулга езугаар харыысалга...
хүлээлгени хүлээп алыр.

3.4. Чагыгга албан теле- азы ра...
рүглерниң азы теле- , радиопрогра...
тиражының кезек бүрүзүн, социал ...
экономиктиг ужур-дузазының үндез...
ге-хоойлу үндезини, төлевилелдиң ...
болгаш календарьлыг планын, мөө...
жикчизиниң дугайында медээни ...
көргүскен турар ужурлуг.

3.5. Теле- азы радиоүндүрүглер...
теле- , радиопрограмманың төлевил...
үнелээр негелделери:

— сюжеттерниң саны болгаш ш...
— темазын эки билири;
— чогаадыкчы болгаш сайгар...
талазы;
— эксперт үнелелиниң бары;
— бодунуң ажылын экижид...
чүткүл бары;

3.6. Бо Дүрүмнүң негелделеринг...
пес чагыглар, а ол ышкаш хевир езуг...
тургустунган болгаш хүлээп алыр ...
төнген соонда киирген чагыгларны ө...
көрбес.

3.7. Конкурска чоруткан матер...
эгиттинмес, аңаа үнелелдерни бербе...

IV. Грантыны ажыглаары болга...
акша-хөреңгилерин чарарын хынаа...

4.1. Массалыг информация чепсек...
эң эки теле-, радиожурнализинге Ты...
публиканың Чазааның Даргазының ...
зын тыпсыр дугайында Тыва Республ...
Чазааның доктаалы күштүг болуп ...
соонда грант алыкчызынга шаңналды...
вилелин боттандырары-биле чорудар...

4.2. Тыва Республиканың Ча...
Даргазының Канцеляриязы грант алы...
биле грантының бээриниң дугайында...
ни чарар.

4.3. Керээге төлевилелдиң кол хе...
дери, ийи таланың хүлээлгелери, кер...
гелделерин чогуур деңнелге күүсетп...
рылгада талаларның харыысалгазы...
раткан турар. Керээниң кол кезээн...
вилелдиң сметазы болгаш календар...
болур.

4.4. Грантыны ажыглаарының ху...

ан ашпас ужурлуг.
рант алыкчызы шаңнал хөреңгилерин
левилелин боттандырарынга ажыг-
урлуг.
рант алыкчызы грант чарыгдалдары-
тазын боду туразы-биле өскертир
чок. Херек апарза, чарыгдалдар
нче өскерилгелерни чүгле грант алы-
дугайырда керээге немелде чөп-
илгелерни чаргаш, киирип болур.
рант алыкчызы Тыва Республиканың
ың Даргазының Канцеляриязынче
елин боттандырып турарын бадыт-
р сценарийлер, фото-чуруктар, гран-
кыглап турарының дугайында отчет-
ң электроннуг хевирлерин кошпу-
лендарьлыг планда көрдүнген ажыл-
күүселдезиниң дугайында түңнел саң-
зүглел болгаш чоруп турар отчет-

тарын киирер.

4.8. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы төлевилелди боттандырарынга грант хөреңгилерин ажыглааны, төлевилелдиң боттанныышкыны-биле холбашкан медээни болгаш документини грант алыкчызындан айтырар болгаш алыр эргелиг.

4.9. Бо доктаалдың 4.4. пунктузунда айыттынган хуусааның дургузунда грант акша-хөреңгилерин ажыглаваан азы ону сорулгазының аайы-биле ажыглаваан таварылгада грантыны республика бюджединче эгидер.

4.10. Грант алыкчызы грант хевирлиг алган акша-хөреңгилерин сорулгазының аайы-биле ажыглавааны дээш күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харыысалганы чүктээр.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадылаан

...салыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга ...ыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр дугайында

ДҮРҮМ

...ити билиглер
...Массалыг информация чепсектериниң
... журналистика адырынга Тыва
...ликаның Чазааның Даргазының
...арын тыпсыр талазы-биле конкурс
...иязы (моон ыңай—комиссия) масса-
...формация чепсектериниң болгаш
...истика адырынга Тыва Республи-
...Чазааның Даргазының дараазында
...ларын (моон ыңай – грантылар)
...га экспертизазын болгаш конкурсту
...застаарынга хевирлеттинген:
...публиканың эң эки 1 солунунга Тыва
...ликаның Чазааның Даргазының
...зын квартал санында;
...ки муниципалдыг 1 солунга Тыва Рес-
...аның Чазааның Даргазының гранты-
...ртал санында;
...я Россия» деп делегей чергелиг жур-
...ер фестивалынче киржири-биле
...ликаның Чазааның Даргазының 5
...зын чыл санында;
...публиканың парлалганың массалыг
...мация чепсектериниң эң эки журна-
...е Тыва Республиканың Чазааның
...ының 1 грантызын ай санында;
...публиканың эң эки теле-, радиожур-
...нге Тыва Республиканың Чазааның
...ының 1 грантызын квартал санында
...
...Комиссия кежигүннери грант алыр
... хууда-даа, авторлар коллективинге-
...жир эргези чок.
...Бодунуң ажылынга комиссия:
...публиканың эң эки солунунга Тыва
...ликаның Чазааның Даргазының
...зын тыпсыр дугайында Дүрүмге;
...ки муниципалдыг солунга Тыва Рес-
...аның Чазааның Даргазының гран-
...тыпсыр дугайында Дүрүмге;
...я Россия» деп делегей чергелиг жур-
...ер фестивалынче киржири-биле Рес-
...аның Чазааның Даргазының гранты-
...псыр дугайында Дүрүмге;
...публиканың парлалганың массалыг
...мация чепсектериниң эң эки журна-
...е Тыва Республиканың Чазааның Дар-
...ың грантызын тыпсыр дугайында
...ге;
...публиканың эң эки теле-, радио-
...изинге Тыва Республиканың Чазааның
...ының грантызын тыпсыр дугайында
...үнге, нийти Дүрүмге даянгаш, удуртул-
...ып ажылдаар.
...Комиссияның шиитпирлээр айтырыг-
...олгаш хүлээлгелери
... Комиссияның кол шиитпирлээр
...ыглары:
...ант алырынга кордакчыларны шилиир
...-биле конкурсту эрттирерин орга-
...аар;
...массалыг информация чепсектериниң
... журналистиканың адырында төлеви-
... болгаш экспозиция макеттериниң
...тизазын чорударын организастаар;
...журналистика адырында эң эки че-
...иннерин нептередир болгаш культур-
...елелдерни тургузарынга ужур-дуза-
...ссалыг информация чепсектериниң
... журналистиканың адырында төлеви-
... болгаш экспозиция макеттериниң
...нда деткимчеге төлептиин тодарадыр.
... Бодунга дааңган айтырыгларны
...ирлээрге дараазында хүлээлгелерни:

- чагыгларның хевирин болгаш эксперт түңнелин бадылаар;
- конкурска кирген чагыгларны көөр болгаш өй-шаанда экспертизазын организастаар;
- конкурстуң тиилекчизин тодарадыр;
- грант алган төлевилелдерниң болгаш экспозициялар макединиң боттанылышкынының түңнелдерин көөр.

III. Комиссияның ажылының чуруму

3.1. Комиссияның даргазы ооң ажыл-чорудулгазын удуртур, комиссияның хуралын чарлап доктаадыр болгаш эрттирер.

Комиссияның хуралы чагыглар хевирин болгаш экспертиза түңнелин бадылаарынга, а ол ышкаш грант алырынга кордакчыларны шилиириниң талазы-биле шиитпир хүлээп алыры-биле эртер.

3.2. Комиссияның организас-техниктиг ажыл-чорудулгазын комиссияның харыысалыг секретары боттандырар.

3.3. Комиссияның ээлчег чок хуралы комиссияның шупту кежигүннеринге комиссия даргазының азы комиссия кежигүннериниң үштүң бир кезииниң негелдези езугаар чарлап доктаадыр.

3.4. Комиссияның ээлчеглиг хуралының хүн айтырыын чарлаттынган хүнге чедир 3 хонук бурунгаар дыңнаткан турар ужурлуг.

3.5. Комиссияның хуралы болгаш ооң шиитпири ооң даңзы езугаар составында комиссияның кежигүннериниң үштүң ийи кезээнден эвээш эвес кижи бар турда күштүг болур.

Комиссияның шиитпири хуралга кириш-кен комиссия кежигүннериниң хөй кезииниң шилиишкини-биле хүлээп алдынар.

Ырак черден азы бот-шилиишкин (заочное) хүлээп алдынмас. Бир эвес комиссия кежигүннерниң «ийе» болгаш «удур» дээн шилилгезиниң саны деңнежи бээр болза, комиссияның даргазының шиитпири төнчү күштүг болур.

Комиссияның шиитпирин протоколга долдурар.

Конкурстуң түңнелдериниң талазы-биле комиссия Тыва Республиканың Чазааның грантыларын тыпсыр дугайында Тыва Республиканың Чазааның доктаалының төлевилелин ажылдап кылыр.

3.6. Комиссия бодунуң хуралынга конкурска кирген төлевилелдерниң болгаш экспозиция макеттериниң экспертизазының даңзызын бадылаар.

IV. Комиссияның ажыл-чорудулгазын хандырары

Информация, документалаашкын, материал-техниктиг болгаш өске-даа хандырылганы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязы боттандырар.

V. Сонуургалдар чөрүлдээзи

5.1. Комиссияның кежигүннериниң сонуургалы болгаш төлевилелдер болгаш экспозициялар макединиң экспертизазын чоруткан эксперттерниң сонуургалдары комиссияның болгаш сонуургалдыг кижилерниң сонуургалынга чөрүлдээни тургузар.

Грант тыпсырынга сонуургалдыг кижилерге:

— мөөрейге киржип турар авторлар коллективтериниң кежигүннери болгаш удуртукчулары;

— грант алыр күзелдиглерниң ажылдап турары организацияларның органнарының эргелелиниң составынче кирип турар азы ол организациялар-биле күш-ажыл хамаарылгаларлыг кижилер;

мөөрей киржикчилери-биле чоок төрел хамаарылгалыг кижилер хамааржыр.

5.2. Комиссия кежигүнү азы киржикчиге грант тыпсырынга сонуургалдыг эксперт чагыгны көөрүнүң мурнунда болгаш ол талазы-биле шиитпир хүлээп алыр мурнунда комиссияга бодунуң сонуургалдыының дугайында дыңнадыр хүлээлгелиг.

Ол негелдени күүсетпээни комиссия кежигүннериниң болгаш эксперттиң хүлээлгезинден хостаарынга чедирер.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июнь 17 №262 доктаалы-биле бадылаан

Массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсыр талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының

СОСТАВЫ

А.М.Монгал – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу, даргазы;

Н.К-К.Ховалыг – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының социал болгаш хөй-нийти туружунуң мониторингизи болгаш анализиниң болгаш информация политиказының эргелелиниң начальниги, даргазының оралакчызы;

А.А. Лачугина – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының социал болгаш хөй-нийти туружунуң мониторингизи болгаш анализиниң болгаш информация политиказының эргелелиниң начальнигиниң оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, харыысалгалыг секретары;

У.Т.Даваа — Тыва Республиканың саңхөө сайыдының бирги оралакчызы;

О.Д. Дамба-Хуурак – Тыва Республиканың Чазааның Даргазының информация политиказының талазы-биле чөвүлекчизи;

Е.Н.Данилина — Тыва Республиканың Аныяк журналистер клувунуң удуртукчузу (чөпшээрежилге-биле);

Л.К. Донгак — «Тыва» КТРК-ның Хоочуннар чөвүлелиниң удуртукчузу (чөпшээрежилге-биле);

Х.О.Ооржак — «Тываның Журналистер эвилели» регионалдыг хөй-нийти организациязының даргазы (чөпшээрежилге-биле).

«Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайы» хоорай округунуң административтиг комиссиязын тургузар дугайында

2010 чылдың май 31 № 220 Кызыл хоорай

2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында» № 1885 УХ-1 Тыва Республиканың Хоойлузун боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайы» (моон соңгаар — административтиг комиссия) хоорай округунуң административтиг комиссиязын тургузар.

2. Коштунганын бадылаар:

административтиг комиссияның борбак таңмазының үлегерин;

административтиг комиссияның составын.

3. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 13-те «Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайы» хоорай округунуң административтиг комиссиязын тургузар дугайында» № 128 доктаалдың күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың май 31-де доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайы административтиг комиссиязының таңмазының үлегери

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың май 31-де доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайы» хоорай округунуң административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Байлак Тимуровна Кужугет — Ак-Довурак хоорайның социал политика талазы-биле чагырга даргазының оралакчызы, даргазы (чөпшээрежилге-биле);

Валерий Шожул-оолович Монгуш — Ак-Довурак хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазының оралакчызы, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге-биле);

Мира Павловна Монгуш — харыысалгалыг секретарь (чөпшээрежилге-биле);

Галина Федоровна Жуковская — Ак-Довурактың башкы училищезиниң өөредилге кезээниң эргелекчизи (чөпшээрежилге-биле);

Шолбан Васильевич Куулар — Барыын-Хемчик кожуун талазы-биле ИХО-нуң милициязының төлээлеттирген участок төлээзи (чөпшээрежилге-биле);

Анатолий Сенгиевич Монгуш — Ак-Довурак хоорайның үлетпүр болгаш биче база ортумак сайгарлыкчы чорук талазы-биле чагырга даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге-биле);

Шончалай Сергеевна Сат — Ак-Довурак хоорайның күш-ажыл болгаш социал хөгжүлде эргелелиниң начальниги (чөпшээрежилге-биле);

Раиса Дакаевна Шагаалан — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң директору (чөпшээрежилге-биле).

«Тыва Республиканың Туризмниң информациялыг төвү» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин тургузар дугайында

2010 чылдың май 31 № 221 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 16-да № 639 доктаалы-биле бадылаан болгаш Тыва Республиканың туризм адырын сайзырадыры-биле 2006 чылдың ноябрь 3-те «Автономнуг албан черлериниң дугайында» № 174-ФЗ Федералдыг хоойлунуң 5 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «Тыва Республиканың Туризмниң информациялыг төвү» (моон соңгаар – албан чери) Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин тургузар.

2. Албан чериниң долу эргелиг тургузукчузу кылдыр Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызын тургузар.

3. Тыва Республиканың Культура болгаш туризм яамызынга:

албан чериниң уставын бадылаар;

албан черин тургустунган чурумга бүрүткедир;

албан чериниң удуртукчузун томуйлаар;

албан черинге күрүне даалгазын Тыва Республиканың Чазаанга сайгарып көөрү-биле ажылдап кылыр болгаш киирер;

албан чериниң тургустунганы-биле холбашкан кандыг-бир чугула организастыг болгаш юридиктиг ажылдарны чорударын хандырар.

4. Тыва Республиканың Чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызы тургустунуп турар албан черинге Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 46 адресте турар бажыңда 19,7 квадрат метр нийти шөлдүг № 24 ажылчын кабинетти оперативтиг башкарылга эргелиг кылдыр быжыглаар.

5. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кима МАРТ-ООЛ,
ТР-ниң Улустуң башкызы, ТГШИ-ниң
башкарыкчы эртем ажылдакчызы

Тыва бижиктиң 80 чылынга

А.М. БЕЛЕК-БАИР — УЛУС ЧЫРЫДЫЫШКЫНЫНЫҢ ТЕРГИИНИ

1930 чылдың июнь 28-те Тыва Арат Республиканың Чазааның шиитпирин езугаар латинчиткен чаа түрк алфавитке үндезилеттинген тыва бижикти күрүне бижии кылдыр бадылаан. Тыва бижик тургустунганының соонда, чонну бижикке өөредир талазы-биле ажыл чер-черге дораан-на эгелээн. Тыва чонну бижикке өөредиринге хереглээр өөредилге номнары дарый негеттинип келген. А.М.Белек-Баир баштайгы бижиттинген тыва дылдың өөредилге номнарының авторларының бирээзи база улус өөредилгезиниң шугумунга хөй чылдарда бодунуң үлүг-хуузун киирип, үре-түңнелдиг ажылдап чораан. Ындыг турбуже, хоочун башкының кылган ажыл-ижиниң дугайында, намдар-төөгүзү кайда-даа бижиттинмээн, ооң дугайында аныяк-өскенге билдинмес, уттундуруп бар чоруур. Ынчангаш тыва бижиктиң 80 чыл болур оюнга уткуштур улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинге А.М.Белек-Баирның киирген үлүг-хуузунуң дугайын «Шынның» номчукчуларынга таныштырарын оралдажып көрейн.

Бир-ле дугаарында, тыва чонну бижикке өөрединге хереглээр тускай үжүглел ному дарый негеттинип келген. Баштайгы үжүглелди тургузарынга Москваның Чөөн Чүктүң ажылчы чоннарының коммунистиг университединиң башкылары В.Москалев биле А.Алавердов улуг рольду ойнааннар. Латинчиткен тыва бижиктиң баштайгы үжүглели «Тываның чаа үжүү» деп ат-биле 1930 чылдың күзүнүнде А.Пальмбах, П.Сат, А.Соколов, А.Сухотин оларның киржилдези-биле Москвага ССРЭ-ниң улустарының төп ном үндүрер черинге парлаттынган.

1931 чылда К.А.Алавердовтуң удуртулгазы-биле Тывага турган башкылар С.Охотников, К.Педреев, А.Спирин, Л.Анаев оларның белеткээн «Пионер» деп үжүглели Москвага үнген.

1934 чылда С.Т.Тановтуң чогаатканы «Чаа орук» деп улуг кижилер хереглээр үжүглели Москвага үнген. Ону С.К.-Х.Тока редакторлаан.

1936 чылда Чымба, Допуй-оол оларның «Өөрениили» деп үжүглели парлаттынган. Үстүнде айыттынган үжүглелдер тыва чонну үжүк-бижикке өөрединге улуг рольду ойнаан.

Төөгүден алгаш көөрге, тыва дылдың башкылаашкынының баштайгы чылдарында (1930-1949) бергедээшкиннер хөй турган: өөредилге номнары, программалар чок, башкылаарының методтары, аргалары билдинмес, ук эртемни тускай эртем, мергежил чок башкылар эрттирип турган.

Совет Эвилелиниң составынга Тываның 1944 чылдың октябрьда киргениниң соонда, 1945 чылда Эртем комитединиң орнунга тургустунган Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институду (ТДЛТЭШИ) тыва школаларның 1-7 класстарының тыва дыл болгаш орус дыл, тыва литература болгаш орус литература номнарын чогаадыр база ол класстарга өөренир өске бүгү эртемнерниң өөредилге номнарын тыва дылче очулдурар болгаш парлап үндүрер деп даалганы алгаш, ону А.А.Пальмбахка болгаш Л.Б.Чадамбага удурткан бөлүк ажылдакчыларның күжү-биле 50 чылдарның эгезинге чедир күүсеткен.

Эге школаның 1-4 класстарының баштайгы өөредилге номнары 1946 чылдан эгелеп парлаттынган. Ук номнарның (1-4 класстарга) автору Л.Б.Чадамба болуп турар. Ук өөредилге номнарының эдилгелиг катап үндүрүлгелери школаларның тургузуунуң база сорулгаларының аайы-биле чаарттынып келгилээн. Чижээлээрге, 1949 чылда төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижидип, өөредилгениң утка-шынарын чаартыр сорулга тургустунуп келген. Ынчангаш 1946 чылда үнген баштайгы өөредилге номнарын чаартып, эдилгелиг катап үндүрери негеттинип келген.

1949 чылда чаарттынып, эдилгелиг катап үнген эге школаның 3-кү клазының өөредилге номунуң автору Алексей Мокур-оолович Белек-Баир апарган. Автор ук номну чогаадырда, В.Г.Поляков биле В.М.Чистяковтуң чогаатканы орус эге школаның 3-кү клазының өөредилге номун ажыглаан. Орус эге школаларның методистериниң теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерин чогаадыкчы езу-биле ажыглаанындан 3-кү класстың өөредилге ному эки деңнелге бижиттинген. Ынчангаш Алексей Мокур-ооловичиниң бижээн 3-кү класстың өөредилге ному 1971 чылга чедир 6 катап парлаттынган. Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазы (1984 ч.) эгелээн соонда, эге школаларга өөредилгениң утка-шынарын чаартыр сорулга салдынган. Ынчангаш бир дугаарында ажыглалда турган программаларны болгаш тыва дылдың өөредилге номнарын чаа негелдеге дүүштүр чаарткан. 1993 чылдан эгелеп 3-кү класстың өөредилге номунуң автору Тываның бирги профессору Ш.Ч.Сат апарган. Ук ном бо хүнге чедир хөй катап эде парлаттынгылаан.

1949 чылда үнген эге школаның 4-кү клазының өөредилге номунуң автору — база-ла Алексей Мокур-оолович Белек-Баир. Автор бо номну бижиирде, ол үеде турган орус эге школаларның методистериниң номнарын кончуг эки өөренип көрүп, чогаадыкчы езу-биле ажыглаан боop турар. Оон ыңай методика эртемнериниң теоретиктиг болгаш практиктиг билиглеринге даянган. Ынчангаш авторнуң ынчангы бижээн ному бо хүннерде ажыглаттынып турар 4-кү класстың өөредилге номунуң кол өзээ болуп артпышаан. 1949 чылда үнген ном 1971 чылга чедир 6 катап эде парлаттынган. 1971 чылда үнген номнуң авторлары А.М.Белек-Баир биле И.Ч.Эргил-оол апарган.

Нити билиг болгаш профессионал школаның реформазының негелделеринге дүүштүр 4-кү класстың өөредилге ному элээн чаарттынган. 1990 чылда үнген номнуң авторлары А.М.Белек-Баир, И.Ч.Эргил-оол база А.К.Ойдан-оол. Ук ном бо хүнге чедир 3 катап эдилгелиг үнген, сөөлгү эдилгелиг үшкү үндүрүлгези 2001 чылда парлаттынган. Сөөлгү үнген номнуң чаарттылгаларынга Тываның школаларының алдарлыг башкызы, РСФСР-ниң улус чырыдыышкынының тергиини, доцент Александра Касхоевна Ойдан-оолдуң үлүг-хуузу улуг дээрзин айтыр апаар. Номнуң методиктиг аппаратты (чаа материалды тайылбырлаарының методтары, аргалары, быжыглаашкынга, катаптаашкынга хереглээр айтырыглар, онаалгалар, мергежилгелер) хөй талалыг боор турар. Авторлар чаа материалды бээрде, колдуунда индукция аргазы ажыглаан. Ол чүл дээрге, өөредир материалын баштай мергежилгелерниң, чуруктарның, сөстерниң, домактарның дузазы-биле сайгарып чугаалашкаш, ооң соонда дүрүмге келир, ынчалза-даа дедукция аргазы база ажыглаттынгылаан. Өөредилге номунда бердинген мергежилгелерниң хевирлери база тематиказы хөй янзы. Ынчангаш амгы 4-кү класстың өөредилге номунда өөредилгениң методтары, аргалары билдилиг, чогаадыкчы езу-биле ажыглаттынган. Теория болгаш методика талазы-биле чогуур деңнелге бижиттингенинден ук ном бичии чаштарга барык 80 чыл дургузунда барaан болуп турар. Ол номнуң дузазы-биле та чеже чаштар янзы-бүрү профессияның кижилери апаргылаан. Олар тыва чонунга төлептиг бараан боoп, чаагай херек дээш билиин, күжүн харам чокка өргүп чоруурлар. Мен бодап көөрүмге, Тывага улус өөредилгезиниң бурунгаар хөгжүлдезинге баштайгы өөредилге номнарының авторлары Л.Б.Чадамба, М.Д.Биче-оол, А.М.Белек-Баир, И.Ч.Эргил-оол улуг рольду ойнааннар. Олар ХХ чүс чылда тыва дылдың эртемден-методистеринге хамааржыр ужурлуг. Оларны утпайн сактып, оларның биске арттырып каан балаттынмас үнелиг ажыл-херээниң дугайында аныяк-өскенге суртаалдаар ужурлуг бис.

Алексей Мокур-оолович Белек-Баир үжен ажыг чылдар дургузунда школаларга үзүктел чок ажылдап, бүгү күжүн болгаш билиин бүрүнү-биле улус өөредилгезинге берип келген. А.М.Белек-Баир бир-ле дугаар ортумак школа доосканнарның клазының удуртукчузу болгаш оларның эң ынак башкыларының бирээзи турган. Өөреникчилери төөгү эртемнериниң доктору Ю.Л.Аранчын, төөгү эртемнериниң кандидады В.Ч. Очур, дыл эртемнериниң кандидаттары Д.А.Монгуш, А.К.Калзан, Д.С.Куулар, дыл эртемнериниң докторлары Ш.Ч.Сат, А.Ч.Кунаа, С.М.Содунам — Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Д.К.Куулар — РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи болгаш өскелер-даа. Филология эртемнериниң докторлары, кандидаттары хөй болуп турарында А.М.Белек-Баирның ачы-хавыяазы улуг деп чүве билдингир. Ол боду төрээн дылын кончуг эки билир, аңаа ынак болгаш өөреникчилеринге база ол ынакшылды, төрээн дылын хүндүлээр сеткилди дамчыдып берип шыдаан.

А.М.Белек-Баирның эгелээшкини-биле болгаш удуртулгазы-биле Кызылдың 2 дугаар школазынга 1945-50 чылдарда литература бөлгүмү ажылдап, «Улуг-Хемниң чалгыы» деп хол-биле бижиттинген журналды үндүрүп турган. Ам атсураглыг чогаалчылар болгаш шүлүкчүлер апаргылаан М.Кенин-Лопсан, Ю.Кюнзегеш, Е.Танова, В.Шаравии болгаш өскелерниң-даа чалыы үнү аңаа хөнүп, баштайгы шенелдени кылып эгелээн. Янзы-бүрү школаларга ажылдап чораан чылдарында национал хөгжүмнүң, танцының болгаш тыва литератураның бөлгүмнерин организастап, өөреникчилерниң эстетиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып келген.

Мен бодум база Алексей Мокур-ооловичиниң өөреникчизи чораан мен. 1951-52 өөредилге чылында Кызылдың 2 дугаар школазының 8 клазынга кезек кижи өөренип чедип келдивис. Бисти, көдээ школаларга 7 классты дооскаңнарны, 8 «а» класска өөредип каан чүве. Ол класстың өөреникчилери колдуу шупту хоорай чурттуг, ынчангаш оларның өөрениридаа эки, чуруму база өскелерге үлегерлиг турган. Оларның аразында Алексей Мокур-ооловичиниң уруу Татьяна база бар. Ядараан, чаңгысклассчы эживис Татьяна Алексеевна ам бистиң аравыста чок, «кызыл-дустаан». Башкыларывыстың-даа, класстың өөреникчилериниң-даа биске, көдээден келген улуска, хамаарылгазы кончуг эки турган. Эң ылаңгыя тыва дыл башкызы Алексей Мокур-ооловичиниң бистерге кончуг кичээнгейлиг, өөредилгеге дузалап турганын черле утпас мен. Башкының чаа материалды тайылбырлаары кончуг билдингир, чедингир турган. Билдинмес айтырыглар тургустунуп келирге, дораан немелде кичээлдер эрттирер, консультация кылыр, арга-сүме бээр, чагыыр, сургаар, ынчалза-даа өөреникчилеринге кончуг негелделиг башкы чүве. Кажан-даа өөреникчилерже үнүн дыңзытпас, чугаа-домаа үлегерлиг, топтуг-тоомaанныг, оожум. Сактырымга, башкы дыдыраш, кара баштыг, тырың боттуг, арай чандашсымаар, ынчалза-даа оозу шоолуг-ла эскертинмес, хоюңнадыр кылаштаар ышкаш чүве. Ооң ынчангы методиказының бир онзагай чүүлү — бистерге үргүлчү эдертиг, чогаадыг бижидер турганы. Дараазында кичээлде ооң сайгарылгазын кылыр, баштай эки бижээн өөреникчилерниң ажылдарын мактаар, үнелээр, чамдыкта оларның бижээн ажылдарын биске номчуп бээр. Сөөлзүредир арай кошкак ажылдарга доктаар, частырыгларны сайгарар, дүрүмүн тайылбырлаар, кошкак өөреникчилерге немелде онаалгалар бээр, оларның-

биле немелде кичээлдер эр
турган. Мен чогаадыг, э
бижээш, башкымга мактады
эки үнелел алыр турдум. Ын
тыва дыл кичээлдерин ды
наар, күзээр, хүндүлээр
мен. 9 классты доозуп тур
башкывыс солчу берген
аажок хомудап, хараадап
мен. Тыва дыл башкызы
жилди шилип алганымга А
Мокур-ооловичиниң салдар
деп чүвени угаап, бодап, ба
мөгейип чоруур мен.

Алексей Мокур-оолов
лек-Баир Барыын-Хемчик к
нуң Кызыл-Тайга сумузун
уруглуг Адыгжының өг-бүл
төрүттүнген. Бичезинден т
сонуургак, эрес, ажылгыр о
рван.

Бижикке Алексей Моку
ович боду өөренген. Улу
өөренип турган бөлгүм к
деринге олуржуп тургаш,
терни доктаадып ап, номчу
апарган. Оон чайлаг школал
башкылап-даа турган.

1931 чылда Кызыл-Ма
школазынга өөренип эгелээ
эге чада школазын үш чыл и
дооскан. Ооң соонда Кыз
педтехникумунга өөренип к
Ону чедиишкинниг доозуп
ол-ла өөредилге черинге б
ладып арттырып каан. Ча
Бай-Хаакка школа директ
ажылдаан. 1942 чылдан эгеле
катап Кызылга кээп, А.А. П
бахтың өөреникчизи апарган
чылдан эгелеп тыва школал
1-7 класстарынга өөредилге
нарын чогаадыр ажылдакч
ның бөлүүнге кирип, А.А.П
бахтың база Л.Б.Чадамб
удуртулгазы-биле баштайгы
дилге номнарын чогаады
идепкейлиг киришкен. Улус
дилгезиниң шугумунга хөй ч
да үре-түңнелдиг ажылд
дээш, А.М.Белек-Баирга
чырыдыышкынының тергиин
хүндүлүг атты тывыскан. Ынч
тыва эге школаларга төрээн д
өөрединге база улус өөр
гезиниң баштайгы базымна
А.М.Белек-Баирның киирген
хуузу улуг. Амгы үеде рес
када эге школалар тыва дыл
кылаашкынының өөредилге
диктиг комплекс-биле чеди
дыртынган дээр болза, х
эвес. Аңаа А.М.Белек-Ба
бижээн өөредилге номнары
рольду ойнаан. Ынчалза-да
школага тыва дыл башкыла
нын өөредилге-методиктиг
лекс-биле хандырарының т
биле чамдык чедиишкиннер
даа болза, чедир кылыр
пирлеттинмээн айтырыглар
хөй боoп артып турар. О
дараазында айтырыглар х
жыр: **1. Күрүне стандарт
езугаар моон соңгаар үн
өөредилге номнарынга,
диктиг сүмелерге башкы
кынның чаа технологиял
ажыглаары; 2. Школа пр
мазының тус-тус темал
бөлүктерин өөрединиң т
методикаларын ажылда
лыры; 3. Эге школага чуга
зырадылгазының база ур
ның бот-ажылдарының м
каларын ажылдап кыл
4. Эге школаның өөреникч
ниң орфографтыг словары
тыры (К.Д.Симчит) база
тайылбыр словарын тург
5. Класс бүрүзүнге хереглэ
лицалар, дидактиктиг мат
дарны тургузары** дээш, о
өске. Бо бүгүнү амыды
боттандырары тыва эге ш
төрээн дыл башкылаашкын
чүс чылда база бир ч
көдүрер дээрзи билдингир.

Тываның ном үндүрер чери 80 чыл болур

ЭРТЕМНЕРНИ НОМДАН ТЫВАР

Бо чылын Тываның ном үндүрер чери тургустунга-ла 80 ıл болган оюн демдеглеп турар. Ол бодунуң тургустунуп лген төөгүзүнүң дургузунда Тывага үжүк-бижиктиң, тыва огаалдың, эртемниң, культураның хөгжүлдезинге санап тпес улуг үлүг-хуузун киирген. Үнген ном-дептерниң сан- ңүн санаары берге. Совет үеде чылда янзы-бүрү матиктиг 70 хире номнарны үндүрүп турган. Бир номнуң ражы муңнар-биле санаттынар турган.

ен бодум ном үндүрер чер- эрткен 100 чылдың 50 чыл- ıдан тура харылзаалыг чо- болгаш ол черниң төөгүзүн билир мен. 1951 чылда Кюнзегеш ном үндүрер черге чогаал редактору боол дай берген. Ынчан ол черниң торунга Шыырап Дамбаевич ажылдап турган. Ооң соонда Николай Кочаевич Тава- , Делег Кылаевич Монгуш, ра Маскыровна Сарыглар, м Сазыгович Сюрюн-оол, с Иванович Болдур-оол, лий Борахоевич Монгуш, Сумбуевич Хомушку, Ва- Ууртакович Ховалыг, Сүге- ыр Мунзукович Монгуш олар торлап чорааннар.

-80 чылдарда ном үндүрер ң директорунга В.Б.Монгуш ерден хөй үеде 15 чыл иш- директорлаан. Бодум хуум- ң удуртулгазының адаанга 10 айыралдыг коллективке, эки лер аразынга ажылдаан чыл- мны амыдыралымның база эки үези деп санап чоруур Василий Борахоевичиниң торлап чораан чылдарында үндүрер чер продукция бүдү- ниң талазы-биле үре-түң- г ажылдап, чыл санында пла- күүседип турган. Ном үндүре- планын чыл, квартал санын- дир күүседип турганывыстан ал санында шаңнал акшаны, үңнелинде он үш дугаар ша- ы ап турган бис. Директорувус ажылга негелделиг, шыңгыы-даа болза, оюн-баштак аажы-чаңныг, ажылдакчыларынга сагыш човаачал удуртукчу, херек үеде дузазын бо-ла көргүзер.

Ол үеде редакторлар А.Д.Бородина, Т.Е.Тупицына, А.Д.Сат, О.Д.Байыр-оол, В.Ш.Чамыян, З.К.Монгуш, корректорлар Ч.Оюн, Х.Х.Сюрюн-оол, В.Б.Норбу, Г.Г.Биче-оол, экономист Г.М.Казанцева, бухгалтер Н.Д.Хорошкова, машинакчы З.А.Намзырай, техред А.А.Чернова олар-биле кады ажылдап чораанымны утпайн сактып чоруур мен.

Амгы шагда хуу типографияларга, чижээ, «Аныякка» улустуң боттарының үндүртүп алганы номнарынга ийи-чаңгыс таварышкылаар-дыр мен. Ном үндүрер аргадуржулгазы чок, тыва редактордаа чок улус номнуң сөзүн аппарып бээрге, олчаан өрүп үндүрүп каар хире. Техника-даа, грамматика-даа талазы-биле хөй частырыгларлыг номну көргеш, кижи муңгараар чорду. Кижи билбес, ындыг номнар та чеже чүве.

Номну хөй кижи номчуур. Кижи ном номчуп тура, ында сөстерни канчаар бижээнин көргеш, шиңгээдип алыр. Мен орус сөстерни канчаар шын бижиирин орус дылга номчаан номнарымдан хөйү-биле шиңгээдип ап чораан, чоруур-даа мен. Карак-биле көргенин кижи утпас. Тыва дылывысты кадагалаар, өөренир, ону сайзырадыр, салгалдарга арттырар деп суртаалды чорудуп-ла турар. Багай номнар үндүргеш, номчукчуларны чүү чүвеге өөредип турарывысты эки бодап көрзе. Амгы шагда парлалга хынаар албан-организация чери чок хевирлиг. Шаанда Парлалга комитеди, Обллит деп организациялар, харын-даа Парлалганың яамызы-даа турган-на чүве болгай.

Аас чогаалының хевирлери тоолдар, тывызыктар, үлегер чугаалар номнары шаанда тускай номнар кылдыр удаа-дараа үнүп турган. Амгы үеде ындыг номнар ховар үнер. Ооң-на уржуу боор, улус оларның алыс дөзүн эки билбези-биле шын эвес ажыглаар чоруктарны эскерер-дир мен. Чижээлээрге, «Шынын сөглээн кижиге кижи өштүг, шывык туткан кижиге ыт өштүг» дээнин солуннар арыннарынга бо-ла таваржыр мен. Шынын сөглээн кижиге угааннныг кижи «четтирдим» дээр, шывык туткан кижиже ыт бүрүзү халывас. Үлегер сөстү шыны-биле мынча дээр: «Шынын сөглээн кижиге тенек кижи өштүг, шывык туткан кижиге ызырар ыт өштүг». «Делегейде үш дудуу: дээрниң баганазы чок, сугнуң бышкызы чок, дагның куржаа чок» деп үлегер домакты ужур-утка чок кылдыр ажыглаанын солуннардан номчудум. Оон-даа ыңай уламчылап болур.

Ю.Ш.Кюнзегеш ном үндүрер черге барык 40 чыл чедир ажылдаан. 1960 чылдан соңгаар кол редакторлаан. Кол редакторлап тура, Юрий Шойдакович бодунуң эргезинге ажылдап турган редакторларның, корректорларның бодалдарын дыка кичээнгейлиг, хүндүткелдиг дыңнаар чораан. Дөрт он чылдар дургузунда ном үндүрер черниң өрээлдеринге ооң каржы, дүжүметсиг үнү кажан-даа үнүп көрбээн. Төрүмелинден топтуг-томаанныг болгаш ол кижилерге, ылаңгыя ажылдакчыларынга, анчыг сөс сөглеп чорбаан. Бодунуң ажылын дыка ханы билир чорааныңдан редакторларга, корректорларга дыка хөй ажыктыг чүүлдерни айтып берип турган. Ооң-биле кады ажылдап чораан коллегалары ону кончуг үнелээр, хүндүлээр чорааннар.

«2005 чылда Тыва Республиканың Чазак Даргазының доктаалы-биле ном үндүрер черге ооң адын тывысканы ылап-ла шын шиитпир болган. 1950 чылдарның эгезинден бээр 1990 чылдарга чедир Юрий Кюнзегеш бо улуг ужур-дузалыг албан чериниң, культура, парлалга төвүнүң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының кол, билдилиг организакчызы, ооң уг-шииниң айтыкчызы, оруунуң изекчизи болуп келген. Тываның ном парлалгазынга ооң киирген үлүг-хуузун үнелээри берге. Тыва чечен чогаалдың, уруглар чогаалының, ниитилел-политиктиг, чуртшинчилел чогаалдарының, эртем, өөредилге номнарының үндүрүлгези ол үеде Юрий Шойдаковичиниң дорт киржилгези, сагыш салыышкыны, эгелекчи саналдары болгаш удуртулгазы-биле чоруп турган болгай деп бодаптарга, кол редактор деп албан-дужаалга кайы хире тааржыр кижи ажылдап турганы илдең-дир» — деп, амгы кол редактор Н.Ш.Куулар «Шын» солунга бижээн.

Тываның ном үндүрер черинге ажылдап чораан бүгү кижилерге, ооң амгы коллективиниң кежигүннеринге юбилейин таварыштыр быжыг кадыкшылды, аас-кежикти, ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзедим.

Дырбак КУНЗЕГЕШ, ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы.

ХООЧУННАР-БИЛЕ ЧУГАА

Тываның ном үндүрер чериниң 80 чыл болган юбилейин ıарыштыр ында амгы үеде ажылдап турар хоочуннар-биле уражып чугаалажыр аргалыг болдум.

.Ш.КУУЛАР, кол редактор:

Ном үндүрер черге 1986 а «Шын» солундан келгеш, лчы Э.Доңгактың орнунга чогаал редактору боол дап, хоочун чогаалчы, дур- лыг редактор Ю.Ш.Кюнзе- ң холунче кирген мен. Редак- мени өөреткен Юрий Шой- ичини баштайгы башкым деп арал-биле сактып чоруур 988 чылдан эгелеп кол редак- ылдыр ажылдадым. Маңаа даан ниити стажым 16 чыл. лгамның эвээш эвес кезии маңаа эрткен.

Мээң ажылымның кол-ла утказы — келген чогаалдарны номчуур, шилиир, чүнү үндүрерин планнаар, ук планны күүседир дээш кызып ажылдаар, ажылдың уг-шиин тодаргайлаар. Театрда болза, кол режиссер ышкаш чогаадыкчы мергежил.

Байырлал-биле коллективтиң хоочуннарынга база амгы хүннерде кады ажылдап чоруур эш-өөрүмге ажыл-ижинге чогаадыкчы чедиишкиннерни, амыдырал-чуртталгазынга аас-кежикти, өөрүшкүнү, быжыг кадыкшылды күзедим.

А.С.КАЗАНЦЕВА, улуг редактор:

— 25 чыл бурунгаар биче редактор боол ажылдап келдим,а амгы үеде улуг редактор мен. Өөредилге номнарын, чечен чогаалдарны, эртем ажылдарын-даа шуптузун орус дылда редакторлап турар мен. Чүгле редакторлаарындан аңгыда, номнарны өрүп, чыскаап, оларның картын компьютерге кылып тур мен. Номну бүрүнү-биле маңаа, ном үндүрер черге, белеткеп кылыр, а парлаарын республика типографиязынга парлаар. Өөредилге номнарын Красноярскиде парладып турар.

Сөөлгү үеде чагыг езугаар номнар көвүдеп турар, а күрүне чагыы планныг болур. Акшаландырыышкынны чижилгелиг садыглажыышкын езугаар чорудар. Планныг үндүрүлгелерге гонорарны төлеп турар. Орус болгаш тыва дылдарга уругларга өңнүг, чурук каасталгалыг номнарны хөй үндүрер болза эки деп күзелдиг мен.

80 чыл болган юбилейивис таварыштыр коллективтиң хоочуннарынга болгаш амгы үеде ажылдап турар бүгү кежигүннеринге байыр чедирип, бүгү-ле чүүлдерге чүгле экини күзедим.

Владимир ХОВАЛЫГ, бүдүрүлге талазы-биле менеджер, техниктиг редактор.

— Ном үндүрер черде 1993 чылдан эгелеп ажылдаан мен. Мээң кол кылыр ажылым—белеткеп каан номнарны каяа парлаарын дугуржур. Кызыгаарлаттынган ажык ниитилел «Тываполиграф», Красноярскиде ындыг ниитилел «Офсет», Кызылда хуу бүдүрүлге «Полиграфсервиз», Абаканның «Журналист» типографиязы-биле дугуржулгаларны кылып алгаш, белен файлды почта дамчыштыр электроннуг вариант-биле чорудар бис.

Дугуржулгалар кылырындан аңгыда, белен номнарны садыпсаарар, чонга тарадыр талазы-биле ажылды база чорудар мен. А техниктиг редакторнуң ажылы билдингир боор. Номнуң техниктиг тургузуун кылыр, чуруктарны эптештир салыр, кандыг үжүк-биле парлаарын таарыштыр шилиир дээш, оон-даа өске.

Юбилейивисте коллективтиң бүгү кежигүннеринге чүгле экини күзедим.

Светлана ООРЖАК чугаалашкан.

ҮСТҮҮ-ХҮРЭЭ НАЦИЯЛАРНЫ КАТТЫШТЫРАР

Тывада сарыг-шажын чүдүлгевиске даянып алгаш, Борис Гребенщиковту чалаары планда көрдүнүп турарын, фестивальдың организастыг комитединиң удуртукчузу база Тываның Күрүне филармониязының директору Игорь Дулуш дыңнаткан.

2010 чылда фестиваль бир онза ылгалдыг болур ужурлуг деп турар. Чүге дизе, 12 дугаар ажыдыышкыны болур, аңаа чыл бүрүде киржип келген лама-башкыларны бо чылын хуулгаазын күш таварыыр болгаш кайгамчык мерген-угаан оларга чырып кээр деп сарыг-шажында чугаалап турар. Чүге дээрге чылдың төнчүзү 12 деп санга төнер, ынчангаш ол сарыг-шажында ыдыктыг чурагай. Фестивальдың эртип турган чылдарында салдынган сорулга барык чедип алдынган. Сарыг-шажынның ужур-дүрүмүн езугаар юбилейлиг фестивальга чонга билдингир болгаш хүндүткелдиг кижилерни албан-езу-биле чалаар дугайында организастыг комитеттиң саналын лама-башкылар чөпсүнүп деткээн. Тываның эң хүндүткелдиг хүрээхиит ажылдакчызы, чоокка чедир республиканың Камбы-ламазы кылдыр ажылдап келген гелонг Джамбел Лодойга хөгжүмчү, сарыг-шажынның чүдүлгезинге улуг сонуургалы-биле тыва чоннуң хүндүткелин чаалап алган Борис Гребенщиковту деңнеп турар. Джамбел Лодой башкының Ленинградка эрттирген студент чылдарындан эгелээш, бо чүдүлгелиг ыраажының мөгейикчизи боол чорууру онза солун болган.

Фестивальдың эртери мооң мурнунда чылдардан онзаланып ылгалбас, VIP-аалчыларны база чаңчылчаан аян-биле уткуп хүлээр болгаш көрүкчүлер хостуг, оларның-биле чугаалажып болур аргалыг. Регионалдыг массалыг информация чепсектеринге организастыг комитеттиң албан-езу-биле дыңнатканы болза, апрель 19-тан эгелеп «Үстүү-Хүрээ-2010» фестивалынга киржир күзелдиг хөгжүмчүлерниң база чогаадыкчы коллективтерниң чагыгларын хүлээп турган. Аалчыларның моорлап кээр хүнү — июль 4. Артистерниң ыры-хөгжүмүн июль 5-тен 7-ге чедир көргүзери планда кирип турар.

Чеже-даа ажык дээр адаанга ойнап-бараалгаар, майгыннарга чурттаар байдалдыг болза, фестивальга өске чурттардан чыл санында үш чүс хире киржикчилер боттарының күжү-биле кээп, чонну сонуургадып турар. Игорь Дулуштуң чугаазы-биле 2009 чылда «Үстүү-Хүрээниң сценазынга 47 коллектив болгаш ыраажылар, а шупту каттышкаш, 600 хөгжүмчү киришкен боол турар. Оларның хөй кезии Россияның аңгы-аңгы хоорайларындан болгаш Америка, Япония, Германиядан келген.

«Үстүү-Хүрээ» аңгы-аңгы нацияның чоннарын каттыштырып, чүдүлгениң, эп-найыралдың, шыдамыккай чоруктуң дөзү боол турар.

Gov.tuva.ru

Чиик өртек-биле

Регионда эң чиик өртектиг аъш-чем аймаа:

сүт 1,5% — 28 руб., 2,5% —29 руб, 3,5% —30 руб., **чуурга** — 22 руб., **Алейка далган** 1 с. — 6 руб, дээди сорттуг **Минусинск далганы** — 7 руб., **дус** (йодтуг)—8 руб., **дузаарынга ажыглаар дус** — 7 руб., **рис** —13 руб., **макароннар** —13 руб., **чигир**—31 руб., **хендир үзү** — 40 рубльден өрү, **саржаг** —75 руб., «Лука», «Кальве», «Золотое зернышко» болгаш өске-даа **майонезтер, консервалар, шпроттар** — 19,5 руб., **сайра**—28 руб., **сардина**—24,5 руб., **солянка**— 31,5 руб., **борщ**—31,5 руб., **рассольник**—31,5 руб., 3 л.**чулуктар** — 62 руб., 2 л.— 50 руб., 1 л.—24 руб., «Любимый сад», пиво «Аян» 0,5 л.— 21 руб., Минусинск пивозу 1,5 л.—49 руб., 0,5 л.—21 руб., «Абаканская», «Минусинская», «Тагарская», «Реч-порт» газтыг суглар, **оодурба**—2,68 руб., **холушкак чем**—4 руб.

Бистиң адрестеривис: хем ол чарыы, «Машенька» магазин, Титов кудумчузунда «Сапожок» магазин, чоокку Каа-Хемде шиномонтаж чанында аъш-чем магазини, Эхнатон баазазы, далган саткан склад, Каменистая кудумчузу. 15-те «Опт» склад, Калинин кудумчузу, 25, склад 3.

Кызыл хоорайга магазиннерден чедирип турар бис. Харылзажыр телефоннар: **8 394-22-5-40-84, 5-38-40; 8 923 368-44-64.**

ДЫҢНАДЫГЛАР

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазынче хамааты **Чаян Оюн-оолович Ондардан** бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Набережная, 30 кудумчузунда (адрестиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 900 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазы.

* * *

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазынче хамааты **Азияна Николаевна Ондардан** бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Алдан-Маадырская кудумчузунда (адрестиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 900 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазы.

* * *

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазынче хамааты **Аяс Орус-оолович Саттан** бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Чылбак кудумчузунда (адрестиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 900 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазы.

* * *

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазынче хамааты **Геннадий Комун-оолович Ондардан** бажың тудуп алыры-биле Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы сумузу, Аныяктар, 5 кудумчузунда (адрестиг, уг-шии билдингир) ниити шөлү 900 дөрбелчин метр чер участогун арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдириишкинни дараазында адресте хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожууннуң чагыргазы.

1 өрээлдиг квартира— 44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдиг квартира— 72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгазын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31.

Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели»ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң эргим, ынак аававыс **Арья Хомушкуевна УСПУҢ** июнь 28-те 51 харлаан. Ол каас-чараш чурту Мөңгүн-Тайгазында чурттап чоруур. Ол олут орбас, эрес-кежээ болгаш аныяаксыг, чиик-сергек. Үнген-кирген чонунга эптиг-ээлдек, чугаа-сооттуг, аъш-чемин үргүлчү салыр.

Чаа-ла 51 харлаан аававыс 6 кыстың, 1 оолдуң ынак кырган-авазы, хөй санныг ажы-төлүнден аңгыда азырап турар 9 өскүс дуңмалары база бар. Оларның шуптузунче сагыш салып, деткимчедузаны көргүзүп чоруур.

Ынчангаш бисти өстүрүп, эртем-билигге чедирип каан аававыска өөрүп четтиргенивисти илередип, төрүттүнген хүнү-биле байыр чедирбишаан, черге чедир мөгейип олур бис. Эң-не чараш, үнелеп четпес аававыска дараазында шүлүктү тураскааттывыс:

Ыржым дүне ааткыыжың чайгап ора,
Ырбыска чаш өпеяаңның келир өйүн
Ак-ла болзун, шаптараазын турбазын деп,
Ава кижи өпей ырга йөрээп орар.
Хензиг төлү сылдангылап аакталырга
Холдан салбайн, дыжын уткан чайгап орар.
Чүгле кадыкшылы экижизин, өршээп көр деп
Чүрээ аарып, бурганынга тейлеп орар.
Төлү дүне оттуп келир, ыглай-даа бээр,
Дөжээн солуп, чөргээн чадып, кургаглап аар.
Хөрээн суйбап, эмиг дилеп хыйылаарга,
Хөлчок оожум чайгап чыткаш, эмзире бээр.
Удаа-дараа төрүттүнген уругларың
Улгаткылаан, аңгы-башка чурттай берген.
Уйнуктарың чылдан чылче чаяаттынып,
Угбалар бооп, акылар бооп өзүп орлар..
Авамның сээң үүле-ижиң, буянныңны
Ава болуп, «хуула бергеш»
улам билдим.
«Алдын холдуг»,
ажыл-ишчи иевиске
Ам-даа хөй чыл чурттазын деп күзеп ор

Уруу Чойгана, күдээзи Аяс, ажы
Шаанак, Лена, Линда Саяла

* * *

Бистиң ынак дуңмавыс, угбавыс, чуржуву иевис **Светлана Уйнуушкаевна ОНДАР** 2-де 50 харлаар. Амгы үеде ол Бажың- ортумак школазында эге класстар баш ажылдап турар. Хөй-хөй чылдарның дургу бичии салгалдарны эртем-билигге чедирип, дип, кижизидип чоруур хоочун башкыларн рээзи. Ол биче сеткилдиг, дузааргак, эрес- баштак-хөглүг чаңныг, 2 оолдуң ынак аваз

Юбилейин таварыштыр аңаа изиг ба чедирбишаан, ажыл-ижинге, амыдырал-чу газынга аас-кежикти, каң дег быжыг кадыкш күзедивис.

Бажың-Алаак улуг, чараш школазында
Башкы болур угбавыска, дуңмавыска
50 харлаан байырлалында
Байыр сунуп, чедиишкинни күзеп тур би
Бичии чаштар өөредип, кижизидер
Белен эвес чымыш-иштиг ажылыңга
Угба-часте, акы-чаава, дуңмалары
Уттунмас чедиишкинни йөрээдивис!

Хүндүткел-биле,
угба-честези, акы-чаавазы, дуңмал
күдээлери, ке

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларывыс, тыва чон!

«Үстүү-Хүрээ» деп делегей чергелиг дириг хөгжүм фестивалының организаторлары силер бүгүдени Үстүү-Хүрээниң тудуунуң доозарынга ачы-буян чедирер эгелээшкинге идепкейлии-биле киржирин кыйгырып, 2010 чылдың июль 5-7-де Чадаана хоорайга **ФЕСТИВАЛЬ-МАРАФОНЧЕ** чалап тур!

Тудугну доозарынга чедир кыска үе болгаш түңнел күжениишкин кылыры артканда, бүгү тыва чоннуң бүгү талалыг дузазы болгаш деткимчези кажаңгызындан артык негеттинип турар. Чаагай ажыл-үүлеге барла шааңар-биле, чаагай сеткилиңер-биле дузаны кадарыңарны дилеп, кыйгырып тур бис!

Бистиң агар санывыс:
«Үстүү-Хүрээ» эргелели
Тувинская республиканская общественная организация «Общественно-творческое объединение «Устуу-Хурээ».
ИНН 1701038396;
КПП 170101001;
ОГРН 1051700003178;
р/с 40703810465000100961 в Восточно-Сибирском банке Сбербанка РФ г.Красноярск;
к/с 30101810800000000627,
БИК 040407627

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Тес-Хем кожууннуң Самагалдай №2 ортумак школазының 2009 чылдың июнь 23-те **Алена Буяновна СЕДИПТИҢ** адынга тывысканы 17 АА №0016194 аттестадының читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

«Энергострой» КХН-ге

дашчылар бригадазы дарый негеттин турар (төлевири бедик). **Тел.** 5-90-03 5-89-31; 8-923-268-90-73; 8-905-920-41- 8-923-386-80-48.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак оглувус, дуңмавыс, акывыс, чээнивис, чуржувус **Климович ХОМУШКУ** 2010 чылдың июнь 18-те дерзии өлүрүкчү холундан өлген. Ол дээди эртемниг чораан, шеригни Санкт-Петер эрттирген. Бистиң ажыг-шүжүүвүстү үлежип, моральдыг болгаш риалдыг дузаны көргүскен, сөөлгү орукче үдешкен ырак-чооктан төрелдеривиске, суурувустуң улуг-бичии чонунга, эш-өөрүнге гысклассчыларынга, Ак-Туругнуң болгаш Шаңчының школа колл теринге, «Хүнчүгеш» садик коллективинге четтиргенивисти илере

Авазы, кады төрээн

Чырык черден элекке чоруй барган ынак а
Сүрүң-оол Түлүшович, Көшкен Бавууевна
Арапчорларның чырык адынга тураскаатты

Качыгдал деп ажыг сөстү бистер шупту
Кажанда-даа билбейн чораан үевисте хенертен кээп,
Каттыраңнаан, хүлүмзүрээн чазык чаңныг
Кара баштыг мээң ачам чайгы бир хүн аарый берди.
Улус-чоннуң аразынга амыр-тайбың, дүште-даа чок
Улуг ижиң кылып-тудуп, халып турдуң, а ам?
Улуг оглуң эмнелгеже чедирер дээш чорупту чоп,
Улуг орук ортузунга канчап ыыт-дааш чок барганың
«Уе» деп сөстү чүге сөглевейдиң,
Уругларың биске чүге ажаатпадың?
«Хоочураан аарыым бар» деп чорбаан бодуң
Хонук безин четпейн чыткаш, чүге чордуң?
Чагыг-сөзүң оода чүге сөглевейдиң,
Чаңгыс безин оода чүге хонмайн бардың?
Кандыг оран кире бердиң, кайда чор сен,
Кайыын сени дилээр бис ам, ынак ачай?
Ол-ла олчаан келбезиңни билип тур бис, ынчалза-даа
Оода чаңгыс көстүп келем, дүшке-даа бол,
Оожургап, ачавыс сээ чассып аалы
Ооң соонда ыглап-сыктап чорбас кылдыр.
Ажы-төлүң бистерни сен өстүрер дээш
Кандыг ажыл кылып, тудуп чорбадың дээр!
Ам бо хүнде хайыралдыг ачамның сээң
Кылган ижиң утпайн сактып, бодап чор бис.

Алдын-кыс АРАПЧ
Чаа-Хөл суур.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агыйы — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7100. Чагыг 77. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакред Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга бол массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Орта Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парла (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалд редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган сан болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар бот харыылаар.